

У К Р А Ї Н С Ь К И Й Тиждень

№ 41 (413) 16 – 22.10.2015 р.

**Андріус
Кубілюс**
про
сприймання
України
на Заході

Як українська Феміда
карає сепаратистів

Яких прав бракує іноземцям,
що воюють за Україну

Що дадуть людству наукові відкриття,
відзначені Нобелівською премією

МАЛЕНЬКИЙ, ДУЖЕ МАЛЕНЬКИЙ БІЗНЕС

The
Economist

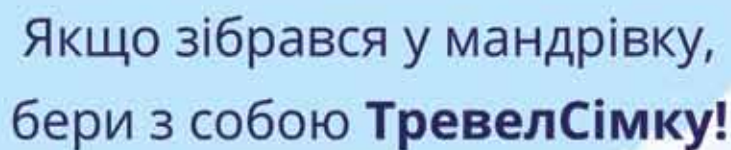
Featuring selected content
from The Economist

ISSN 1996-1561

9 771996 156002

41 >

Я люблю
Україну

ЄДИНИЙ ТАРИФ
на дзвінки та СМС
в Україну

Тревел Шоп

BCI можливі варіанти поповнення: portmone.com ПриватБанк VISA MasterCard IBOX

**БЕЗКОШТОВНА
ДОСТАВКА
гарних номерів**

Інфолінія: (044) 223-8008 w.TravelSiM.ua

U.F.T.

English courses are 100% online. www.hawaii.edu/online

НА ЧАСІ

- 4 Не зіпсувати свята
Чим важливий державний статус Дня захисника України
- 7 Едвард Лукас про діалог «голубів» і «яструбів» на Заході
- 8 Андрюс Кубілюс: «У реальному західному світі розуміння української ситуації не дуже глибоке»
Литовський політик про реформи й друзів України
- 10 Саботаж на всіх рівнях
Чому держава нехтує доказами злочинів терористів
- 12 Нестрашний суд
Наскільки суворими є вирoki сепаратистам і їхнім поплічникам

ТЕМА НОМЕРА

- 14 Неприваблива буржуазія
Що загрожує українському підприємництву
- 16 Між виживанням і розвитком
Особливості та роль найдрібнішого бізнесу в Україні
- 20 «Ми й самі не проти змін»
Чому власники київських крамничок не йдуть у ТРЦ
- 22 Дуже помітний мікрорівень
Чому в ЄС малому бізнесу затишно
- 24 Дрібні, спритні, успішні
Два шляхи розвитку малого бізнесу в країнах Азійсько-Тихоокеанського регіону

СУСПІЛЬСТВО

- 26 Козир у рукаві
Чого чекають російські добровольці від України
- 30 Добровольці-білоруси:
«Чому українська влада нас боїться, ми не дуже розуміємо»
Думки «легіонерів»
- 32 Меркель на грані
Як міграційна криза впливає на настрої в Німеччині
- 34 Лабораторія
практичного комунізму
Про хворобу лівизни у французьких профспілках
- 36 Ніжне лобі
Як публічна дипломатія змінює імідж країни
- 38 Знання віків і сьогодення
Чим важливі наукові відкриття, відзначені Нобелівською премією

СПАДОК

- 40 Філософія самоперевершення
Загадки Фрідріха Ніцше

КУЛЬТУРА

- 44 Не для себе одного
Колекція Ігоря Диченка та її значення
щоденники окупації
- 48 «Чингісхани» в «гуляйполі»
Враження кримчанина від перетину Перекопу
- 49 Історія одного виживання
Чому не відпускають спогади про підвальне існування

P. S.

- 50 Юрій Макаров про смерть українського ТБ

Тиждень

№ 41 (413) 16 – 22.10.2015
Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ
Видавець ТОВ «Український тиждень»
03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37
Головний редактор Дмитро Крапивенко
Редакція Наталія Петринська,
Анна Корбут, Алла Лазарева,
Олександр Крамар,
Ганна Трегуб, Богдан Буткевич,
Валерія Бурлакова, Станіслав Козлюк,
Юрій Макаров, Роман Малко,
Ольга Ворожбит

Відділ передплати та роздрібної торгівлі
тел.: 067-407-10-96
e-mail: peredplata@tyzhden.ua
Відділ реклами
тел.: 067-407-10-89
e-mail: reklama@tyzhden.ua
Видається з 02 листопада 2007 року
Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 18119-6919 ПР від 30.08.2011 р.
Адреса для листування 03067, Київ, а/с № 2
Адреса редакції 03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37

e-mail: office@tyzhden.ua
тел.: (044) 351-13-00
Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1
Свідцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1447 від 28.07.2003 р. № зам. 15-2498
Наклад 32 000
Номер підписано до друку 14.10.2015 р.
Виходить щоп'ятниці
Розповсюджується в роздрібній торгівлі та за передплатою
Передплатний індекс 99319
Ціна договірна

© Український тиждень. Редакція залишає за собою право на літредування надісланих матеріалів без узгодження з автором. Рукописи не повертаються й не рецензуються.
Редакція може не поділяти думку авторів. За зміст рекламних матеріалів та листів, надісланих читачами, редакція відповідальності не несе.
Матеріали, позначені літерою «Р», публікуються на комерційній основі

Наші партнери: www.tyzhden.ua
The Ukrainian Week

НА ЧАСІ

Не зіпсувати свята

Дмитро Крапивенко

Цей день довелося завоювати. Жодні круглі столи, політичні та історичні дискусії, численні мітинги впродовж років не здатні були змусити владу визнати 14 жовтня державним святом. Тільки кров Майдану та війна на Сході зробили це. Такою є ціна змін у нашому календарі, де ще донедавна існувало 23 лютого — День захисника Вітчизни — «данина традиції» радянських часів, тоді як повага до власне українських традицій була геть не в тренді. Їх ушановували десь поза колонними за- ►

ФОТО: УНАУ

лами, помпезними сценами, просторими кабінетами. Простіше кажучи, на вулиці. Церковний люд звично йшов до храму, поспіхом, аби встигнути ще й на роботу. Патріотичні сили влаштовували марші, які рідко минали без сутичок: чи то з червоними, що тоді ще грозилися «зупинити бандерівців» десь на Бессарабці, біля пам'ятника Леніну (пам'ятаєте такий?), чи то з міліцією, «на-тасканою» на «радикальні націоналістичні елементи». І гасло «Слава Україні! Героям слава!» можна було почути тільки тоді, й зовсім не від поважних чиновників чи генералів.

«Покрова — наше свято, Бандера — наш герой!» — лунало в столиці й багатьох інших містах, однак влада не квапилася це визнавати: боялася. Бо раптом когось образить, ну не просто когось, а Росію, жити з якою за одним літочисленням було чимось на кшталт правил доброго тону, ба навіть спільні підручники з історії писати поривалися. Але страх лікується. Навіть задовнений пострадянський. І ось уже з високих трибун звучать привітання з Днем захисника України, дата якого не може викликати запитань і сумнівів у громадян незалежної держави.

ЖОДНІ КРУГЛІ СТОЛИ, ПОЛІТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ ДИСКУСІЇ, ЧИСЛЕННІ МІТИНГИ ВПРОДОВЖ РОКІВ НЕ ЗДАТНІ БУЛИ ЗМУСИТИ ВЛАДУ ВИЗНАТИ 14 ЖОВТНЯ ДЕРЖАВНИМ СВЯТОМ. ТІЛЬКИ КРОВ МАЙДАНУ ТА ВІЙНА НА СХОДІ ЗРОБИЛИ ЦЕ

Нагороди й урочистості до 14 жовтня — це природно, і годі шукати якоїсь нещирості влади в таких діях. Коли ж іще, зрештою, згадати про своїх героїв: сучасників, живих і померлих, предків, що боролися за нашу свободу? Головне не піддатися спокусі. Спокусі творити ще один привід для цілком совкових за духом заходів, формальної відбувальщини. Спокусі роздавати ордени-медалі разом із достойниками особам «умовно причетним». Спокусі обернути національне свято на мілітарну шароварщину. Спокусі «просто дати людям іще один вихідний». Спокусі не почути за фанфарами скривджених, забутих нашою бюрократією бійців (а їх не бракує), які поневіряються в пошуку потрібних довідок про свою участь у війні.

Зіпсувати свято може не тільки влада. У суспільстві теж є свої «демони», здатні спалювати світлі починання. У календарі українських маркетологів 23 лютого й 8 березня зручно вместились одне біля одного. «Дівчатка вітають хлопчиків, потім навпаки», — цю нехитру стратегію, вироблену ще методистами радянських шкіл, добре завоювали в умовах ринкової економіки. Акції, знижки, дискотеки й корпоративи — все було налаштовано на «чоловічі» й «жіночі» дати. Звісно, це не було ноу-хау українського маркетингу: моду на пострадянському просторі традиційно диктувала Москва, у нас лише мавпували, і то не надто талановито. Обділені фантазією українські піарники та інші «креакли» прагнуть і сьогодні адаптувати День захисника України як такий собі аналог 23 лютого, дещо змінити атрибутику — ну хіба

складно надягнути замість радянської пілотки мазепинку — і все, свято наближається. «Что подарить мужчине на День защитника?» — спам такого змісту напередодні 14 жовтня не був рідкістю. Знову належність до певної статі стає приводом для подарунків та веселощів. Підтягуються під цю традицію й освітні заклади, у яких совкова інерція залишається доволі відчутною. Стоп! Згадаймо про «собівартість» цього свята. День захисників, а це не тільки чоловіки. День героїв, які не вмирають. Фронтовики мовчки п'ють третій тост. Тож прикрутіть трохи звук на своїй «покровській» дискотеці. Так, це не день жалоби, але привід згадати полеглих куди більший, аніж стрибати під акомпанемент «всем понятной» російської попси.

Націоналісти. Без них не було б цього свята. Як і Майдану, і ще багато чого. Вони знову в опозиції, громадська думка знову до них не надто прихильна. У них свої розчарування: невизначений статус на війні (у більшості), поганий мир із ворогом, ув'язнені соратники. І свої спокуси. Спокуса розпочати нову революцію — тут, зараз, криваву й непередбачувану. Спокуса «відкрити другий фронт у Києві», який зрештою може покласти край державі. Спокуса піддатися на провокацію і забезпечити потрібну картинку (біс уже з тими російськими телеканалами!) для світових медіа, дискредитувати країну: себе, міліцію, саме свято. Цьогорічний марш, можливо, як ніколи став для них іспитом на політичну зрілість, психічну стійкість, урешті-решт. Здається, витримали. Вибух петарди — дрібне хуліганство без серйозних наслідків.

Суть й атмосфера свята залежать не останньою чергою і від його інформаційного наповнення. Якщо в День захисника український глядач і далі дивитиметься фільми про чужих ментів та морпхів, годі чекати патріотичного піднесення. Якщо набити оскомину знятим у 90-х «Нескореним» і ще кількома примітивними стрічками про УПА, то осіння нудьга гарантована. Якщо створювати українські аналоги «голубих огоньков» до Покрови, ефект буде відповідний. Традиції святкування треба започатковувати тут і зараз: кінематографічного матеріалу навколо хоч греблю гати. Про тих-таки козаків і повстанців можна розповісти без хрестоматійного лиску й по-сучасному — було б бажання. Передусім у медіа-менеджерів, що звикли сприймати цільову аудиторію як людське чадо. Ця «мода» прийшла теж відомо звідки, але час уже зрозуміти всім, що російські моделі в нас не працюють, а впливають хіба що на потенційну «вату».

Цього року свято не зіпсували. Попри численні загрози й спокуси. Але вони залишаються. І додаються нові. Наприклад, скасувати День захисника України в межах подальших компромісів із самопроголошеними «республіками». Наприклад, замінити на який-небудь абстрактний «день примирення», викинувши згадки про УПА. Бо 14 жовтня — це чи не єдине свято в сучасному українському календарі, яке всерйоз подражняє весь «руський мір» та вірного радянській матриці Володимира Путіна. Однак вороття не буде: якщо влада й замислиться над таким, суспільство вчасно нагадає про зміст і ціну цього дня, до визнання якого ми йшли десятиліттями. ■

Місія: переконати опонента

Едвард Лукас

Щоб виграти суперечку, спершу слід зрозуміти справедливі аргументи протилежної сторони. Потім спробувати осмислити, як опонент розглядає проблему й чому саме так, а не інакше. Цей підхід міг би покласти край перетворенню дебатів про політику щодо путінської Росії на беззмістовні сварки.

«Яструби» (серед яких і я сам) мають визнати, що не всі «голуби» — маріонетки Кремля. Припущення про скочування Росії в реваншизм і автократію, які звучали від нас, путінофобів, не раз виявлялися правдивими. А практика Заходу видавати бажане за дійсне лише погіршила, а не покращила ситуацію. Навіть переживаючи занепад, Росія становить загрозу для України та інших прикордонних держав, на долю яких випав непропорційно великий тягар ризиків і яким ці ризики обходяться дуже дорого. Оскільки російські гроші й тактика в душі «поділяй і володарюй» підкосили рішучість Заходу, часто трапляється думка, що кожен, хто не підтримує жорсткого курсу проти Кремля, керується якимись прихованими мотивами.

Та, коли президент Європейської комісії Жан-Клод Юнкер критикує політику Європи щодо Росії, як він робив це минулого тижня, відразу таврувати його як московського поплічника не варто. Адже кожен може помилятися, причому щиро: наприклад, вважати, що в Росії почався тривалий занепад, а тому більше уваги зараз треба приділити Китаю; що, попри все, нинішній режим у Москві напевне не гірший за потенційні альтернативи, а даліше напруження у відносинах між Заходом та Росією означає виключно небезпеку.

Так само й ті, хто щиро підтримує обережнішу політику щодо РФ, не повинні пасивно підполювати «віруси» кремлівської пропаганди. Україна не фашистська держава. Російські вибори (референдуми та опитування) несправжні. Експансія НАТО була аж ніяк не пов'язана із зарозумілістю Заходу. Критики Кремля не конче русофоби.

Під час візиту 9 жовтня до німецького міста Пассау, яке стало основним транзитним хабом для мігрантів та біженців, що хочуть залишитись у ФРН, президент Єврокомісії Жан-Клод Юнкер сказав, що ЄС має відновити «практичні відносини» з Росією і не дозволяти Вашингтону «диктувати» європейську політику щодо останньої. Ішлося, зокрема, про те, що Барак Обама раніше назвав її звичайною «регіональною потугою». «Ми маємо докласти зусиль для практичних відносин із Росією», — заявив Юнкер. — Це не дуже привабливо, але так мусить бути; так, як є нині, тривати не може». Водночас він закликав Москву до серйозної зміни політики, бо «те, як вони діяли в Криму та Східній Україні, неприйнятно».

Недоречні тут і максималістські позиції. Думати, що росіяни потай прагнуть демократії західного зразка або що режим Путіна зазнає краху за кілька місяців, зручно, але хибно. Тому, хто закидає опонентам видавання бажаного за дійсне, варто бути обережним, щоб і самому не почати робити те саме. Та й реалісти мають поглянути дійсності у вічі: Україна — реальна країна, населена реальним народом. Немає сенсу вдавати, ніби такої не існує або ж ніби її можна запроторити до якогось загону з колишніх радянських республік на чолі з Росією.

Обидві сторони схильні пере- або недооцінювати мілітарну обстановку. Твердження, що НАТО лишень реагує на залякування й лобіює інтереси військово-промислового сектору, свідчить про нехтування фактами. Навіть аналітики, які тверезо дивляться на реальність, визнають, що у військовому плані Росія поводить себе дедалі загрозливіше. Владімір Путін погано поінформований і нерозважливий лідер.

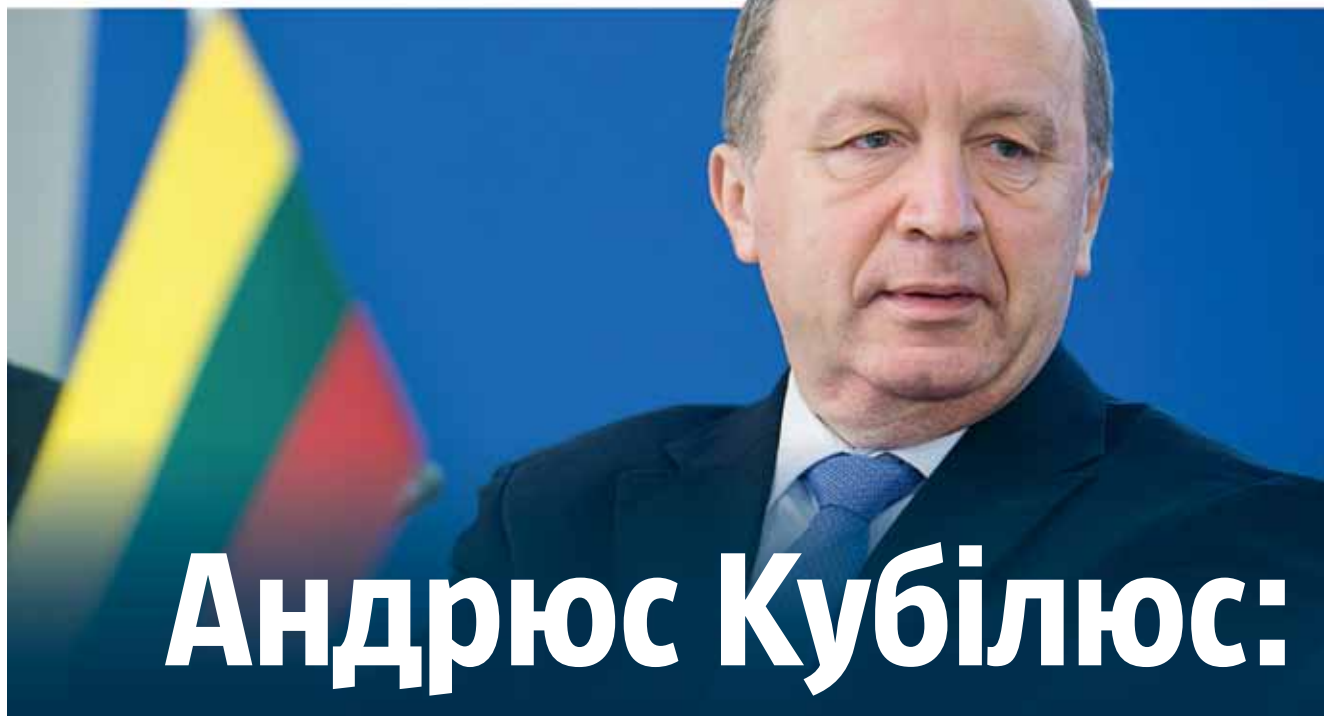
**МИ НЕ ПЕРЕМОЖЕМО, НЕ ПЕРЕКОНАВШИ
ІНШИХ ЛЮДЕЙ У ВЛАСНІЙ ПРАВОТІ,
А ОТЖЕ, МУСИМО НАЛЕЖНО
ПОЯСНЮВАТИ СВОЮ ПОЗИЦІЮ**

Хоча й не перебільшуймо. Країни Балтії не стоять на межі російського вторгнення або диверсій «зелених чоловічків».

Насправді між «яструбами» й «голубами» дедалі менше підстав для незгоди. Частково через те, що Путін розчарував людей, готових видати йому кредит довіри, частково — бо ЄС, НАТО й Адміністрація США, хоч і трохи запізно, почали реагувати на російську загрозу.

Візьмімо хоча б енергетичну безпеку. Перший газопровід «Північний потік», що мав сполучити Росію та Німеччину через Балтійське море, був сприйнятий як екзистенційна загроза Польщею та деякими іншими країнами. Тепер, коли Європа має більш лібералізовані й краще інтегровані газові мережі, пропозиція щодо нарощення потужності труби видається менш суперечливою. Можна цілком раціонально сперечатися щодо плюсів і мінусів проекту. Так, це погана новина для України, яка втратить прибутки від транзиту. Та з огляду на колишню поведінку Києва прагнення європейських держав диверсифікувати шляхи газопостачання досить зрозуміле.

Особисто я, беззаперечно, симпатизую «яструбам». Але ми не переможемо, не переконавши інших людей у власній правоті, а отже, мусимо належно пояснювати свою позицію. ■

Андрюс Кубілюс:

«У реальному західному світі розуміння української ситуації не дуже глибоке, а подекуди й зовсім поверхове»

Спілкувалася
Анна Корбут

Тиждень розмовляв із колишнім прем'єром Литви, а нині депутатом її Сейму й головою партії «Союз Вітчизни», а також членом Міжнародної дорадчої ради реформ при президенті України про те, як нашу країну бачить сьогодні міжнародна спільнота, за кого голосують постреволюційні суспільства й у чому найбільша небезпека для європейської інтеграції України.

З одного боку, ми бачимо допомогу західних країн у реформуванні України. Із другого — прощовхування небезпечних для України варіантів «урегулювання» нинішнього конфлікту з Росією на Донбасі. Звідси запитання: як бачать Україну зараз і в майбутньому в ЄС?

— Тут є два аспекти. Один — бачення України в геополітичному вимірі, у стосунку до Росії, її агресії та мінського процесу. Другий — внутрішньо, тобто в плані реформ.

У геополітичному вимірі я помічаю цікавий тренд: схоже, Путін змінює тактику, але не мету. Чітко видно, що він послаблює військову агресію проти України й переключається на мілітарну авантюру в Сирії. Факт, що на українському фронті вже не стріляють і не гинуть люди, тішить. Однак питання в тому, чого Путін хоче досягти далі — як на Донбасі, так і в Україні загалом. Саме цю загальну мету нам усім слід мати на увазі. І вона, як на мене, дуже проста: не Донецьк, Луганськ чи навіть Крим, а всі можливі способи створення нових перешкод для українського керівництва на шляху до реформ і перетворен-

ня України на успішну державу. Тактика — заштовхати Донбас назад українській владі, щоб та була відповідальною за відновлення й відбудову регіону. Інша ціль — виставити його з усіма потенційними конфліктами й відкритим кордоном як суто внутрішньоукраїнську проблему. В Україні це обернеться великим хаосом і перепонами для проведення реформ. Таке моє бачення нинішніх подій, хоча це спрощений виклад.

У відповідь на це я пропонував би українському керівництву говорити про мінські домовленості в дуже простих категоріях: після встановлення перемир'я країні потрібні не вибори на Донбасі, про які всі зараз говорять, а реальний контроль Києва над кордоном із Росією. Тільки тоді українці можуть вести мову про вибори в регіоні. Це має звучати дуже чітко. А поки що я бачу певне спантеличення в західній спільноті: зовнішньому спостерігачу здається, що мінські домовленості працюють, адже перемир'я є, якусь військову техніку відводять.

Чи розуміють ці небезпеки в ЄС? І що може зробити Україна, аби її застороги почули?

— У реальному західному світі розуміння української ситуації не дуже глибоке, а подекуди й зовсім поверхове. Українські політики мають про це пам'ятати. Ми були в подібній ситуації в 1990-х. Пояснити, що таке країни Балтії, було не дуже просто навіть політикам у серйозних європейських столицях. Для них це звучало схоже на Балкани. Така реальність, і її треба враховувати.

Крім того, сама Україна докладає замало зусиль, щоб пояснювати свою позицію, створювати потенційні мережі своїх друзів у Балтії, Польщі та інших країнах, поширюючи свій голос у західних столицях. А це мало б бути дуже важливим завданням для українських політиків — завданням, яке орієнтується на довгострокову перспективу.

У 1990-х політичної уваги Заходу до нас, звісно, було більше. Але ми до того ж старалися вибудувати всілякі можливі мережі — не лише з політиків на пенсії, а й із діючих. У нас була дуже ефективна співпраця зі скандинавами, британцями й американцями. І це посилювало наш меседж до західної спільноти.

Інший крок — будувати фронт солідарності з країнами, що мають подібні цілі. Ми свого часу створили Вільнюську десятку з держав, які хотіли приєднатися до НАТО після першої хвилі розширення. Нам дуже допомогла Польща. Її тодішній президент Квасневський сказав після вступу до НАТО, що «поставить ногу в двері Альянсу», аби вони залишилися відчиненими для Литви, країн Балтії. То була стратегічна мета Польщі, її дуже потужної діаспори у США. Такі мережі й намагання донести свій меседж не лише через формальні міністерські зустрічі, а через будь-які канали, вкрай важливі. Сюди ж таки можна зараховувати ваших культурних авторитетів, які можуть бути активними у великих європейських столицях і показувати, що Україна має дуже потужну європейську культуру. Необхідно доносити такий чіткий меседж. Поки що він не дуже присутній у столицях ЄС.

Така цілеспрямованість у проєвропейських амбіціях значною мірою залежить від реформ. А від їхнього темпу тут, як відомо, ані українці, ані іноземці не в захваті.

—Що стосується реформ, то я бачу чималий прогрес, хоча, звісно, реалізовано поки що аж ніяк не все. Але немає так званої стратегічної комунікації. Тобто не зрозуміло, які влада ставить перед собою пріоритети і як намагається їх реалізувати. Це обертається проблемами у співпраці з парламентом, а також у підтримці адекватних відносин із суспільством. Адже, коли можновладці не можуть пояснити, чого хочуть досягти, дуже складно розповісти, що вже зроблено, а відтак суспільство говорить, що нічого не відбувається, реформ немає, і розчаровується.

Із власного досвіду можу сказати, що це нормально, навіть неминуче. У нас було так само в 1990-х, й українці та друзі України не повинні засмучуватися через це. Коли в мене просять якихось порад, я кажу, що можу лише поділитися нашою історією того, як великі очікування змінювалися розчаруванням, оскільки за один день дива не сталося. Коли я спілкуюся із простими людьми тут (цього літа я тиждень подорожував Західною Україною), то впізнаю в них литовців 1990-х. Абсолютно ідентичні емоції.

Ми, друзі України, не повинні боятися цього, як і можливих політичних змін. У 2000-му, на десятиріччя відновлення незалежності Литви, я став прем'єром і очолив десятий уряд! Тобто щороку в нас був інший правлячий кабінет. Це нормально для постреволюційної демократії. Я аж ніяк не люблю ідею зміни уряду в Україні. Просто нам не слід цього боятися. Але при цьому Україні дуже важливо мати чіт-

кішу політичну структуру. Я маю на увазі структуру, де одна одній протистоять владна коаліція та опозиція, скажімо, із правочентристів та лівоцентристів відповідно, але обидва крила спрямовані в бік європейської інтеграції. Це дасть людям нормальний вибір між двома різними таборами, але не між Брюсселем і Москвою.

Тут, власне, і криється небезпека. Інший табір в Україні — це опортуністи, які вже довели, що є зручним інструментом російської і проросійської політики. Тому голосування розчарованого електорату за них дуже небезпечно для України. Чи є спосіб адекватної комунікації з розчарованими виборцями, щоб уникнути таких реваншів?

—Чарівних стратегій комунікації не існує. Для України це серйозний виклик.

У будь-якій пострадянській країні багато людей відчують ностальгію за радянським минулим іще довгий час. Це абсолютно нормально. У 2004-му ми провели опитування. Литва тоді стала членом ЄС, була незалежною вже 14-й рік, стрімко розвивалася. І коли ми запитали: «Вам жилося краще тепер чи за Радянського Союзу?», 50% респондентів вибрали другий варіант. То були переважно мешканці сільської місцевості з низьким рівнем доходів та освіти.

Ми побачили, що ті люди голосують не за нас — тих, які зробили революцію і виборили незалежність, а за партію, створену на базі колишніх комуністів. Але їм цього не поясниш.

Нам допомогло те, що від самого початку литовський політичний ландшафт формували два основні блоки: «Саюдіс», який починався з руху за незалежність, і соцдемократи, сформовані з колишньої Комуністичної партії, що зберігали, проте, багато символів, привабливих для виборця, про якого я казав вище. Однак їхній лідер не змінював вектора Литви із Брюсселя на Москву. І то був ключовий фактор, який допоміг нам зберегти проєвропейський напрямок навіть за умов, коли половина електорату керувалася ностальгією за радянським минулим. Ми виграли від того, що в нас була демократія на двох ногах, але обидві ноги рухалися в одному напрямку, хоча й одна повільніше за другу.

УКРАЇНА ДОКЛАДАЄ ЗАМАЛО ЗУСИЛЬ, ЩОБ ПОЯСНЮВАТИ СВОЮ ПОЗИЦІЮ, СТВОРЮВАТИ ПОТЕНЦІЙНІ МЕРЕЖІ СВОЇХ ДРУЗІВ У БАЛТІЇ, ПОЛЬЩІ ТА ІНШИХ КРАЇНАХ, ПОШИРЮВАТИ СВІЙ ГОЛОС У ЗАХІДНИХ СТОЛИЦЯХ

В Україні із цим серйозна проблема. У вас правочентристська правляча коаліція, але на других після революції виборах виграє зазвичай не вона (як сталося 1992-го в Литві), а сила, якій вдасться консолідувати той ностальгійний електорат. Якщо в Україні такою силою буде проросійська, це погано. Теоретично легко радити українським політикам просто створити соціал-демократичну партію, яка й буде такою «другою ногою». У реальності зробити це значно складніше. Сформувати політичний ландшафт, де обидві ноги демократії рухатимуться до Заходу й даватимуть людям нормальні альтернативи на виборах, — серйозний стратегічний виклик. ■

Саботаж на всіх рівнях

Денис Казанський

Чому держава не розслідує військових злочинів бойовиків «ДНР» та «ЛНР»

Від моменту захоплення Слов'янська угрупованням російського диверсанта Ігоря Гірка на початку війни на Донбасі минуло вже півтора року, проте розслідування військових злочинів бойовиків РФ на офіційному рівні досі фактично не ведеться. Незграбна державна машина важко справляється зі своїми обов'язками, слідчі часто марнують або ігнорують докази провини окупантів, а роботу МВС, ГПУ та СБУ в багатьох випадках виконують волонтери й активісти громадських організацій.

На думку волонтерів, що шукають докази злочинних діянь агресорів, правоохоронні органи України в Луганській та Донецькій областях не зацікавлені в покаранні винних і відверто саботують процес. Тому держава занадто повільно й неефективно збирає відповідну інформацію, погано працює з міжнародними інстанціями, здатними допомогти нам організувати кримінальне переслідування російських терористів і офіційно визнати їх військовими злочинцями.

Від літа 2014 року у звільненій від бойовиків частині Донецької області практично не розслідуються злочини, скоєні там у період окупації терористами Ігоря Гірка та місцевими бандитами. Кілька кричущих випадків давно стали відомі громадськості, проте в міліції ніби спеціально спускають справи на гальмах.

Улітку 2015-го родичі вбитого сепаратистами депутата міської ради Соледача Івана Резниченка заявили, що слідчі з Артемівська та місцева прокуратура не бажають розслідувати справу й мають намір випустити вбивць із в'язниці під підписку про невинність. За словами Ігоря Резниченка, сина жертви, його батько був викрадений сепаратистами в червні 2014 року, а тіло знайшли тільки в січні нинішнього. Виявив останки колега й соратник Резниченка, депутат Соледацької міськради Роман Махник. Він розповів, що сам провів розслідування і знайшов убивць, які показали йому місце поховання й зізналися у скоєному. Міліція не діяла.

У січні обох підозрюваних затримали. Однак відразу після цього один із них був випущений як свідок. Другий кілька місяців просидів у СІЗО, але потім і він вийшов на волю під підписку про невинність. За кілька місяців слідчі так і не опитали як свідків ані самого Махника, ані інших родичів убитого. За фактом бездіяльності міліції Ігор Резниченко написав звернення в прокуратуру Артемівського району Донецької області, в якому розповів, що працівники МВС навмисно розвалили справу про сепаратизм та вбивство.

Не менш тривожні сигнали надходять із Луганщини. Там слідство не поспішає розглядати страшенні злочини, скоєні в окупованих незаконними збройними формуваннями містах Лисичанську, Се-

веродонецьку та Рубіжному, де російські козаки та місцеві колабораціоністи тримали в підвалах і катували невинних людей.

Одним із головних центрів насильства в цьому регіоні, за свідченнями колишніх заручників, стало приміщення скляного заводу «Пролетар» у Лисичанську. Саме там діяла база відомого проросійського батальйону «Призрак», яким командував убитий у травні 2015 року Олексій Мозговий.

У тих приміщеннях бойовики затримали як «політичних» в'язнів, так і місцевих бізнесменів, за яких вимагали викуп у родичів. Як написала у своїй статті на сайті «Радіо Свобода» журналістка Центру громадянських свобод Марія Томак, їй вдалося зустрітися з деякими бранцями російських бойовиків: Володимиром Козюбердою з Рубіжного, головою ОВК № 110 Антонідою Мельниковою та пастором однієї з міських протестантських церков. Усі ці люди розповідали, що їх утримували на території «Пролетаря», де били й катували. Крім того, вони повідомляли, що там існували склади зброї та відстійник техніки бойовиків. Загалом, за їхніми словами, на заводі перебувало близько 500 бойовиків та ще близько 20 заручників.

Однак міліція стверджує, що їй узагалі нічого не відомо про колишнє захоплення «Пролетаря» бойовиками. Жодних заяв із того приводу їй не надходило й перевірки за цим фактом не було. Залишається тільки додати, що власником заводу вважають народного депутата від Опозиційного блоку Сергія Дунаєва, який публічно називав у своїх промовах терористів «ЛНР» «героями».

Голова волонтерської організації «Євромайдан SOS» Олександра Матвійчук, яка збирає докази злочинів режиму Януковича проти активістів Майдану в Києві, а також військових злочинів російських бойовиків на Донбасі, підтверджує, що українські правоохоронці працюють украї непрофесійно. За її словами, волонтерам та активістам доводиться буквально змушувати офіційні органи влади трудитися і передавати докази злочинів у міжнародні інстанції:

«Коли постало питання про покарання злочинців по закінченні революції, «Євромайдан SOS» мав дві пропозиції. Перша — це створення спеціального управління з розслідування злочинів проти учасників Майдану. Ми хотіли, щоб ГПУ, МВС та СБУ сформували єдиний центр, який цим займався б. На жаль, нам довелося дуже довго цього домогатися. Тільки в грудні 2014 року, коли під прокурором Яремою захиталося крісло, він це зробив. Друга — щоб наш парламент ратифікував Римський статут. Це важливо для того, щоб Міжнародний кримінальний суд у Гаазі міг розглядати найтяжчі випадки порушення права в Україні. Але наша держава досі його не ратифікувала.

Доказів не бракує. Гіркін і К^о лишили по собі чимало слідів, однак це мало цікавить українських правоохоронців

Верховна Рада пішла іншим шляхом. Є ст. 7 Римського статуту, яка дозволяє разові звернення. Тобто резюмується, що країна хоче ратифікувати його, але це займає певний час, і вона може разово звернутися з визнанням юрисдикції. Уперше ми подали прохання розслідувати злочини проти Євромайдану. Гаазький суд відгукнувся й відкрив попередній етап вивчення справи. За його результатами має бути почато основний. А потім замість ратифікувати Римський статут Україна подала другу разову декларацію, вже щоб домогтися покарання для злочинців на Донбасі. Насправді значно відповідальніше було б для нашої країни ратифікувати Римський статут, хоча й такі разові декларації дають нам змогу до нього апелювати.

ГПУ збирає і передає в Гаагу певні матеріали. Але є купа запитань щодо їхньої якості. Бо ми проводимо паралельні розслідування та паралельний збір доказів і часто цікавимося в людей: які правові дії ви здійснили, щоб добитися правди? Часто нам відповідають, що навіть не писали скарг до міліції, бо на звільнених територіях ті правоохоронці, що служили бойовикам, залишаються в лавах МВС і надалі, тож і скажитися їм немає жодного сенсу. Звільнені бійці, які потрапили в полон під Любаярськом, розповідали нам, що ніяких свідчень у ГПУ, СБУ, МВС не давали, — продовжує Олександра Матвійчук. — В СБУ тільки сказали їм «вітаємо з поверненням». Хотілося б конкретних правових дій, але цих людей навіть ніхто не опитував. Тому ми хочемо знати: а чи проводиться в Україні взагалі адекватний аналіз

подій для встановлення військових злочинів? Фактично зараз ми, волонтери, самі подаємо заяви про те, що нам стало відомо стосовно певного злочину, якщо безпосередня жертва з якихось причин сама цього не робить. Таким чином ми фактично виконуємо роботу правоохоронців, які діють дуже пасивно».

Матвійчук навела ще один приклад. У відповіді, яку надіслали їй із МВС на запит про слідство щодо злодіянь терориста Гіркина у Слов'янську, було сказано, що справу проти нього було порушено в Харківській області, а в Донецькій такі кримінальні провадження не починалися. І це при тому, що волонтери знайшли й передали правоохоронцям смертні вирoki, підписані Стрелковим особисто. У період окупації він наказував убивати місцевих мешканців за реальні й надумані провини.

За словами дівчини, підконтрольні Києву території Донецької та Луганської областей слід вважати такими, що звільнені частково, бо жодної люстрації місцевих правоохоронців та місцевої влади там досі не відбулося. Тож покладатися в питаннях пошуку доказів і притягнення злочинців до відповідальності на офіційні органи в цих регіонах не варто.

Як і взагалі сподіватися на створення міжнародного трибуналу для покарання російських злочинців за умови такої роботи української влади. Поки що, як видається, керівництву держави просто не потрібен цей зайвий головний біль. Тож сподіватися доводиться на громадянське суспільство, якому вистачить завзяття, щоб змусити міжнародний суд покарати винних. ■

Нестрашний суд

Валерія Бурлакова

Як українська Феміда карає бойовиків-сепаратистів і їхніх поплічників

Покарати терористів за всією суворістю закону геть непросто. По-перше, триває обмін полоненими, отже, повернутися з української в'язниці до самопроголошеної республіки можна значно раніше за визначений судом термін. По-друге, за мінськими угодами має бути амністія, яка дарує волю багатьом бойовикам. По-третє, як свідчить Єдиний державний реєстр судових рішень, судді здебільшого виносять доволі м'які вироки тим, хто воює проти України.

Найменший ступінь співпраці із сепаратистами, за який інколи потрапляють на лаву підсудних, — агітація в соціальних мережах, розповсюдження відповідних газет тощо. На початку таких справ сторона обвинувачення зазвичай наголошує, що публічні заклики або розповсюдження матеріалів із закликами до насильницької зміни й повалення конституційного ладу та до захоплення державної влади є кримінальним правопорушенням, передбаченим ч. 2 ст. 109 КК України, і карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк із конфіскацією майна або без такої. Але...

16 вересня Кіровський районний суд м. Кіровограда, головуєчий суддя Куценко О. В., справа № 404/6523/15-к, виніс вирок громадянину України, який закликав до насильницької зміни влади в мережах «ВКонтакте» та «Однокласники». У матеріалах справи довго описуються його пости на кшталт зображення, на якому містяться орден із георгіївською стрічкою, прапор РФ, а також напис «Отбоя не было! Если ты Воин по духу и имеешь опыт боевых действий, приезжай на борьбу с фашистской хунтой!» чи інформація про збір допомоги для бійців «ДНР». Чоловіка визнали винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 109 КК України, та призначили йому покарання у вигляді позбавлення волі строком на 1 рік без конфіскації майна. На підставі ст. 75 КК України від відбування призначеного покарання його звільнили, встановивши іспитовий строк тривалістю 1 рік.

Така сама доля — вирок у вигляді позбавлення волі на 4 роки, але все одно зі звільненням від відбування покарання на підставі ст. 75 КК України та іспитовим строком — спіткала й обвинуваченого в кримінальній справі № 154/2191/15, Володимир-Волинський міський суд Волинської області, головуєчий суддя Лященко О. В. Із матеріалів справи: «...Штурм донецького аеропорта плавно переходить в зачистку местности от слишком наглых и упорных укровояк. Ещё остаются подземные коммуникации, где пару дней будут прятаться наиболее дикие особи из популяции сине-жёлтых нацистов. А потом... Дебальцево. Дебальцево — это важнейший транспортный узел. После Дебальцевского котла начнётся бешеный откат укровойск к административным границам ДНР и ЛНР. Новороссии быть!».

Суворовський районний суд м. Херсона, головуєчий суддя Валігурська Л. В., справа № 668/8054/15-к. Обвинувачений — уродженець м. Херсона, громадянин України, неодружений, неповнолітніх утриманців не має, не працює, тому у вільний час вирішив не тільки підтримувати очевидних сепаратистів, а й потихеньку агітувати громадян за створення «Херсонської народної республіки». Багато листів справи, 5 років позбавлення волі — вже за ст. 110 КК України... І звільнення від відбування покарання на підставі ст. 75 КК України, звісно ж.

У ст. 75 КК України йдеться про те, що у випадках засудження до обмеження волі та позбавлення волі на строк не більше ніж 5 років суд може звільнити засудженого без покарання, врахувавши особу винного (наприклад, як у цьому випадку, непрацюючого неодруженого чоловіка без неповнолітніх утриманців).

Комсомольський районний суд м. Херсона, головуєчий суддя Скорик С. А., справа № 667/5040/15-к. Чоловік, якого наприкінці судового процесу визнають винним за ч. 1 ст. 109 (це вже не заклики до захоплення державної влади, а дії з тією самою ме-

Донецької області ОСОБА_5

Визнати ЧОТІЙ ОСОБА_2 винним у скоєнні кримінального правопорушення, передбаченого [ст.256 ч.1 КК України](#) і призначити йому покарання у вигляді 4 (чотирьох) років позбавлення волі.

Згідно з вимогами [ст.75 КК України](#) звільнити їх від відбування призначеного покарання з випробуванням строком на два роки, поклавши на нього обов'язки відповідно до вимог [ст.76 КК України](#) протягом іспитового строку не виїжджати за межі України на постійне проживання без дозволу кримінально-виконавчої інспекції Волноваського району, повідомляти їх про зміну місця проживання чи роботи.

Звільнити ОСОБА_3 з-під варті з залу суду негайно після проголошення вироку.

Поблажливе правосуддя. Типовий м'який вирок Волноваського районного суду

тою, від 5 до 10 років) був у змові з представниками «ДНР», діяв не тільки в соцмережах. Він також розповсюджував газети, розписував стіни тощо. Звільнений від покарання на підставі ст. 75 КК України.

За агітаторами — інформатори. Люди, які систематично повідомляли терористам про розташування українських військ. Зрідка новини про вироки в таких справах поширює прокуратура, втім, уголос говорять лише про поодинокі реальні терміни або ж про те, що «триває розслідування». А чим такі розслідування зазвичай закінчуються?..

Ну, наприклад, 3 роками за «сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їхньої злочинної діяльності», до яких засудили жінку-інформатора у Волноваському районному суді. На її совісті цілеспрямований збір інформації і, як наслідок, артилерійські обстріли...

Але варто зазначити, що пощастило засудженій з вироком менше, ніж дуже багатьом чоловікам, які воювали на боці «ДНР» зі зброєю в руках.

Добропільський міськрайонний суд Донецької області, головуючий суддя Мавроді Р. Ф., справа № 227/5365/15-к. Обвинувачений (позивний Лисий) «добровільно вступив до батальйону «ОПЛОТ» «ДНР», увійшов до незаконного збройного формування, будучи достовірно обізнаним, що батальйон «ОПЛОТ» «ДНР» не належить до збройних формувань, передбачених законами України», отримав вогнепальну зброю. Ніс «службу» на території смт Троїцько-Харцизьк «із використанням автоматичної вогнепальної зброї для здійснення при необхідності збройного опору Збройним силам України та іншим військовим формуванням України». Лисого визнали винним за ст. 260 ч. 2 КК України та призначили йому покарання у вигляді п'яти років позбавлення волі... І знову ст. 75 КК України — іспитовий термін.

Чому саме ст. 260? Адже це створення або участь у діяльності лише «не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань», а не створення або участь у діяльності «терористичної групи чи терористичної організації» (ст. 258, від 8 до 15 років позбавлення волі).

Слов'янський міськрайонний суд Донецької області, справа № 243/9064/15-к, головуючий суддя Ляшечевич О. В. Обвинувачений стояв на блокпосту терористів, а також виконував «протиправні накази, направлені проти представників влади, із застосуванням вогнепальної зброї». Визнаний винним і звільнений від відбуття покарання. Знову суд у Донецькій області, і знову ст. 260... Те саме в десятках інших справ... Чи не «підміняють» статтю для того, щоб застосувати ст. 75, для якої потрібен термін до 5 років, і звільнити особу від покарання?

Звісно ж, ні! Знайти пояснення таких процесів можна в одному з вироків судді Гальченка з Волноваського суду Донецької області: «...Національним законодавством України не визначено послідовності визнання організації терористичною. На теперішній час відсутній законодавчий акт чи відповідне судове рішення про визнання саме терористичною організацією самопроголошеної так званої Донецької народної республіки.

Як видно з документа, не влаштовує суддів навіть Закон України «Про боротьбу з тероризмом» (у ньому нібито «не визначено послідовності визнання ор-

ганізації терористичною») чи, скажімо, те, що ще торік терористичними організаціями «ДНР» і «ЛНР» визнала ГПУ. Збройне формування — і все тут.

Іноді «ДНР» та «ЛНР» розглядають і як звичайні злочинні організації, як, зокрема, й у згаданому виroku жінці-інформатору. Тоді терористів і пособників звинувачують за ст. 256 «Сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності». Від 3 до 5 років — це не так вже й страшно.

Насправді ж правники мають на що посилалися, аби визнати, що «ДНР» — організація терористична. Взяти хоча б Приморський районний суд м. Одеси. Провадження № 1-КП/522/628/15, головуючий суддя Пислар В. П. «...Самопроголошена «Донецька народна республіка», яка відповідно до ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» є терористичною організацією», — пояснює суддя у вирoku.

Дії, передбачені ч. 1 ст. 258: «Створення терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній, а так само організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації» караються позбавленням волі на строк від 8 до 15 років із конфіскацією майна або без такої. Здається, у матеріалах справи є все, що потрібно: обвинувачений воював навіть у Донецькому аеропорту. Але суд знаходить пом'якшувальні обставини на кшталт «щирого каюття» — й історія, яка передбачала щонайменше (!) 8 років позбавлення волі, раптом закінчується покаранням у вигляді 3 років 6 місяців позбавлення волі без конфіскації майна.

БОЙОВИКІВ І ПОСОБНИКІВ ЗВИНУВАЧУЮТЬ ЗА СТ. 256 «СПРИЯННЯ УЧАСНИКАМ ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА УКРИТТЯ ЇХ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ», ОМИНАЮЧИ СТАТТЮ ПРО ТЕРОРИЗМ

Або Дзержинський міський суд Донецької області, головуючий суддя Бабенко С. С. Адвокат просить змінити запобіжний захід. Навіщо тримати під вартою чоловіка, якого обвинувачують у скоєнні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 28 (вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією), ч. 2 ст. 437 (планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни), ч. 1 ст. 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації), ч. 2 ст. 332-1 (порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї), ч. 1 ст. 263 (незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами)?! Тим більше що обвинувачений, своєю чергою, «вину визнає, в скоєному кається». І, що головне, «виявив бажання проживати на території України в м. Києві».

Суд вирішує негайно звільнити його з-під варти під особисте зобов'язання, зобов'язавши його прибувати до Дзержинського міського суду Донецької області за викликом суду, утримуватися від спілкування зі свідками цього кримінального провадження та не відлучатися зі столиці України без дозволу суду. Ось так просто й гуманно. ■

МАЛЕНЬКИЙ, ДУЖЕ МАЛЕНЬКИЙ БІЗНЕС

Дрібний бізнес

Неприваблива буржуазія

Дмитро Крапивенко

Підприємці — це не прибульці й не замкнена каста, що наважилася легалізуватися в часи зародження ринкової економіки, на зорі так званого кооперативного руху. Це були ті самі радянські люди: вчорашні робітники, які звикли покладатися на власні руки, а не на співчуття профбосів, партійний квиток та мантру про «гегемонів», співробітники НДІ, що прагнули реалізувати свій інтелектуальний потенціал поза системою, селяни, котрі марили стати господарями на власній, не колгоспній землі, продавці й завмаги, що хотіли торгувати із задоволенням та посмішкою собі в прибуток, без «чорного ходу», схованок під прилавком тощо. Ті самі, але мотивовані, зі здоровою часткою авантюризму. Здійснити комерційний вояж до Польщі й Туреччини для громадянина вчора ще закритої на іржавий замок країни, де цілі покоління зросли у зневазі до «спекулянтів» і «частніков», — це був своєрідний подвиг. Ясна річ, здійснити успішно: здолати кордони, відкупитися від рекетні, вчасно поміняти валюту, продати товар, отримати прибуток. Їх тоді й бізнесменами називали з іронією, а так — перекупки, «човники», добре коли не по-табірному — «бариги». Та й самі нові буржуа економіку пізнавали емпірично, часто-густо вперемішку із фенею та «поняттями». 90-ті, що з них узяти?

Вони пройшли свою внутрішньовидову боротьбу: хтось сягнув на нові, вищі щаблі підприємництва, хтось здався, хтось застряг у тих-таки 90-х, хтось налагодив затишний сімейний бізнес — такий, який годують мільйони людей в усьому цивілізованому світі. Держава подарувала їм спрощену систему оподаткування, котру все ще мріє скасувати, втім, із чисельним підприємницьким класом доводиться рахуватися. На відміну від класу робітничого, профспілки якого давно вже розтіли метастази олігархії, дрібні бізнесмени вміють об'єднуватися на базі своїх інтересів і є доволі революційною верствою населення: вони підняли власний податковий Майдан, завдяки їхнім старанням значною мірою був ситий і обігрітий Майдан під час Революції гідності, вони ж таки масово влились у волонтерський рух під час війни.

Це ще аж ніяк не середній клас, яким його бачать соціологи, це ще не той мікробізнес, що є китом економіки як у Європі, так і в успішних азійських країнах. У нас про нього люблять говорити з високих трибун (знайдіть партійну програму, в якій немає пункту про «необхідність державної підтримки середнього та малого бізнесу»). Але

це ті виборці, яких не купиш гречкою, і не ті бізнесмени, яким достатньо мати кількох депутатів у парламенті, щоб «порешать» усі важливі питання, тому влада тримає з ними дистанцію. Унаслідок цього дрібне підприємництво, попри деякі справді позитивні приклади, тьопасться десь на маргінесі. Збірний образ такого бізнесу — київські МАФи та провінційні базари, що стимулюють дику, погано організовану торгівлю, до якої звикли, яка ніби й заважає, але куди її подіти? Як на рівні великої політики ігнорувалися проблеми державної безпеки й сепаратизму, так і на рівні місцевих рад ігнорувалася дрібний бізнес: платить якісь податки, а нерідко й хабарі — і Бог із ним, нехай міста нагадують нетрі в перенаселених країнах, зате дбати ні про кого не треба: дрібний підприємець сам себе прогудує, аби йому від держави нічого не було по-трібно. Дарма.

ЧЕРГОВИЙ ЕТАП ПРИРОДНОГО ВІДБОРУ МОЖЕ СКОРОТИТИ ПРОШАРОК АКТИВНИХ І ЗДІБНИХ ЛЮДЕЙ ДО ЯКИХСЬ ГАНЕБНИХ ПОКАЗНИКІВ НАПІВДИКОЇ КРАЇНИ

Можна, звісно, з шаблею наголою наскочити на МАФи, згадати, що навколо цього мікробізнесу починає гріти руки вже зовсім не мікро-, а доволі великий капітал до того ж із відчутним кримінальним духом: хто не пам'ятає битв за дніпропетровську «Озерку» чи одеський «Сьомий кілометр»? Законсервувати проблему — універсальний рецепт «українського дива». Поки бізнесмен не матиме прийнятної альтернативи, він обживатиме вже освоєну територію і не піде до ТРЦ, де в орендну плату забиті і численні відкати під час будівництва, і просто «пonti»: бізнесмени або розраховуються за них, або залишаються на вулиці під саморобним навісом.

Криза й війна повертають дрібне підприємство, як і всю національну економіку, в голодні 90-ті. Черговий етап природного відбору може скоротити прошарок активних і здібних людей до якихось ганебних показників напівдикої країни. Особливо якщо поруч із суто ринковими випробуваннями залишаться такі вічні супутники мікробізнесу, як абсурдна дозвоільна система, орієнтовані на хабарі органи контролю та інші принади «дбайливого» ставлення влади до тих, хто вирішив відмовитися від утримання з боку держави й олігархів. ■

Між виживанням і розвитком

Олександр Крамар

Особливості та роль найдрібнішого бізнесу в Україні

В Україні, як й у світі загалом, сподівання на розвиток, подолання бідності та безробіття дуже часто пов'язують із малим та середнім бізнесом. Тим часом у його тіні часто лишається така найчисленніша частина малого бізнесу, як мікробізнес. Маючи кількох зайнятих крім власне господаря та обсяги реалізації у кілька десятків тисяч євро за місяць, цей тип бізнесу суттєво відрізняється від решти малих і середніх компаній, які часто мають десятки найманих працівників і мільйони та десятки мільйонів євро річної виручки. Тим часом за своєю соціальною вагою і потенційною роллю в соціально-економічних та навіть суспільно-політичних трансформаціях в Україні найдрібніший бізнес може й повинен відігравати важливу роль.

Суб'єктів найдрібнішого (мікро-) бізнесу в Україні (без урахування окупованого Криму) 2013 року налічувалося 1,55 млн. На сьогодні це найсвіжіші повні статистичні дані Держстату. До такого бізнесу в Україні зараховуються фірми та фізичні особи-підприємці (ФОП), кількість зайнятих у яких становить менше ніж 10 осіб, а річний обсяг реалізації товарів та послуг — до €2 млн. Причому до мікробізнесу належить абсолютна більшість ФОП. Ті з них, які підпадають під критерії малого, — це лише кілька десятків відсотка, а під критерії середнього — соті відсотка від 1,25 млн ФОП, що присутні в Україні. Частка ФОП, які належать до мікробізнесу, становить майже 90% усіх зайнятих у цій формі підприємництва.

Чисельність суб'єктів мікробізнесу в Україні — це еквівалент однієї десятої всіх домогосподарств. Хоча частка власників такого бізнесу насправді може бути значно меншою: у частині родин на їхніх членів записано по кілька ФОП та/або мікропідприємств. Середня кількість зайнятих у мікропідприємствах становить 2,5, а у ФОП — 1,8 працівника. І в абсолютній більшості йдеться про самих власників, які лише в разі потреби, часто неофіційно, беруть собі на допомогу на більш чи менш постійній основі помічників. Врешті, слід урахувувати, що значна частина ФОП є формою псевдо-бізнесу й лише інструментом мінімізації оподаткування для фактично зайнятих на більших підприємствах.

Окремо потрібно зупинитися також на найдрібнішому бізнесі Донбасу. У передвоєнному 2013 році в Донецькій та Луганській областях налічувалося 213 тис. мікропідприємств і ФОП, які давали роботу 391,9 тис. жителів регіону. Причому частка мікробізнесу в зайнятості у комерційному секторі (25–30% усіх та 15–17% найманих працівників), як побачимо нижче, хоч і поступалася більшості регіонів України, однак була на рівні, навіть вищому від показників Києва, Дніпропетровської та Київської областей.

Проте війна докорінно змінила ситуацію. Відбулися масштабні вимушені міграції власників мікро-

бізнесу, заморожування його діяльності або й конфіскація та знищення терористами, втрата значної частини території, а разом із нею і підприємців, загальне погіршення соціально-економічної ситуації, врешті, фізичне руйнування та знищення активів унаслідок бойових дій. Усе це робить доречним розгляд портрета українського мікробізнесу, наскільки це дають змогу зробити статистичні дані без урахування всієї території Донбасу.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ПОРТРЕТ

У 2013 році в Україні (за винятком Криму та Донбасу) в мікробізнесі було зайнято близько 2,4 млн осіб із 7,8 млн усіх зайнятих без бюджетних установ, банків та самозайнятих (з огляду на особливості статистичної інформації Держстату саме на основі цього показника надалі наводитиметься інформація про частку мікробізнесу за різними критеріями). Таким чином, найдрібніший бізнес забезпечує майже третину робочих місць у комерційному секторі (без урахування банків) і дає роботу 1/5 усіх його найманих працівників.

Найбільшою і за абсолютною кількістю робочих місць (1,5 млн), і за часткою в галузі (60%) є питома вага мікробізнесу в торгівлі та ремонті автотранс-

КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ

Частка прибуткових підприємств мікробізнесу порівняно із середнім та великим за окремими галузями економіки, 2014 рік, %

портних засобів. Водночас саме в цій сфері працює понад половина всіх зайнятих у мікробізнесі країни. Високою є також частка мікробізнесу серед усіх зайнятих у позабюджетній медицині (30,5%), де він поступається лише середнім підприємствам (45,4%). Проте загальна кількість зайнятих у мікробізнесі цієї сфери становить лише близько 30 тис. осіб.

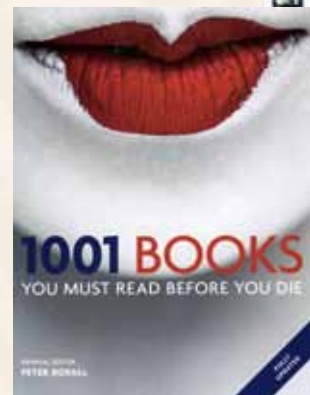
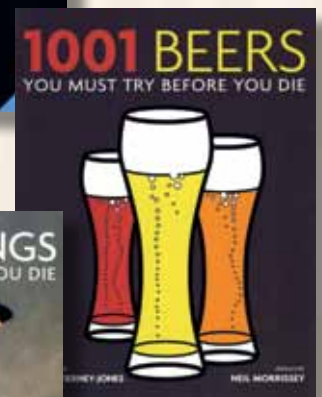
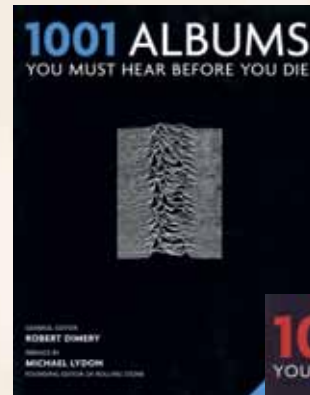
Натомість у промисловості, транспорті та сільському господарстві, де чисельність зайнятих у мікробізнесі—100–200 тис. і більше в кожній галузі, їхня частка є значно скромнішою (від 7,7% у промисловості до 17,2% у сільському господарстві) й поступається не лише середньому (в усіх трьох випадках), а й великому (за винятком сільського господарства) та малому (за винятком транспорту) бізнесу. Інша річ, що, наприклад, у сільському господарстві питому вагу мікробізнесу можна значно збільшити за рахунок більш просунутої частини особистих селянських господарств (ОСГ), які орієнтуються на переважно товарне виробництво й мають власну сільськогосподарську техніку.

Аналізуючи діяльність мікробізнесу, не можна оминати той факт, що в низці секторів економіки йому притаманна вища порівняно з великим, середнім і навіть малим (тим, що більший за мікро-) бізнесом частка прибуткових підприємств. Якщо у 2014 році всього по економіці серед мікрофірм вийшло в плюс 66,9%, то серед великих—лише 51,8%, а середніх—62,6%. Інша річ, що це може бути значною мірою наслідком більшого поширення «фіктивної збитковості» та офшорних схем виведення прибутків через трансфертні схеми у великому та середньому, а також багатшій частині малого бізнесу.

Найвищою була частка прибуткових мікропідприємств серед тих, які працювали в сільському, лісовому та рибному господарстві (84,3%), торгівлі (66,9%), освіті (66,2%), інформаційно-телекомунікаційній сфері (65,4%), транспорті (64,9%) та промисловості (64,2%). Але в сільському господарстві за часткою прибуткових мікробізнес поступався середньому бізнесу, а в транспорті—великому. У позабюджетній освіті та медицині за часткою прибуткових підприємств мікробізнес також поступається середньому бізнесу. Натомість найбільш позитивно виділявся на тлі великого та середнього мікробізнес у торгівлі (66,9% прибуткових проти 49,6% серед великих і 60,1% серед середніх), організації спорту, розваг та відпочинку (59,4% проти відповідно 25% та 37,1%), інформаційно-телекомунікаційній сфері (65,4% проти 57,9% та 50%).

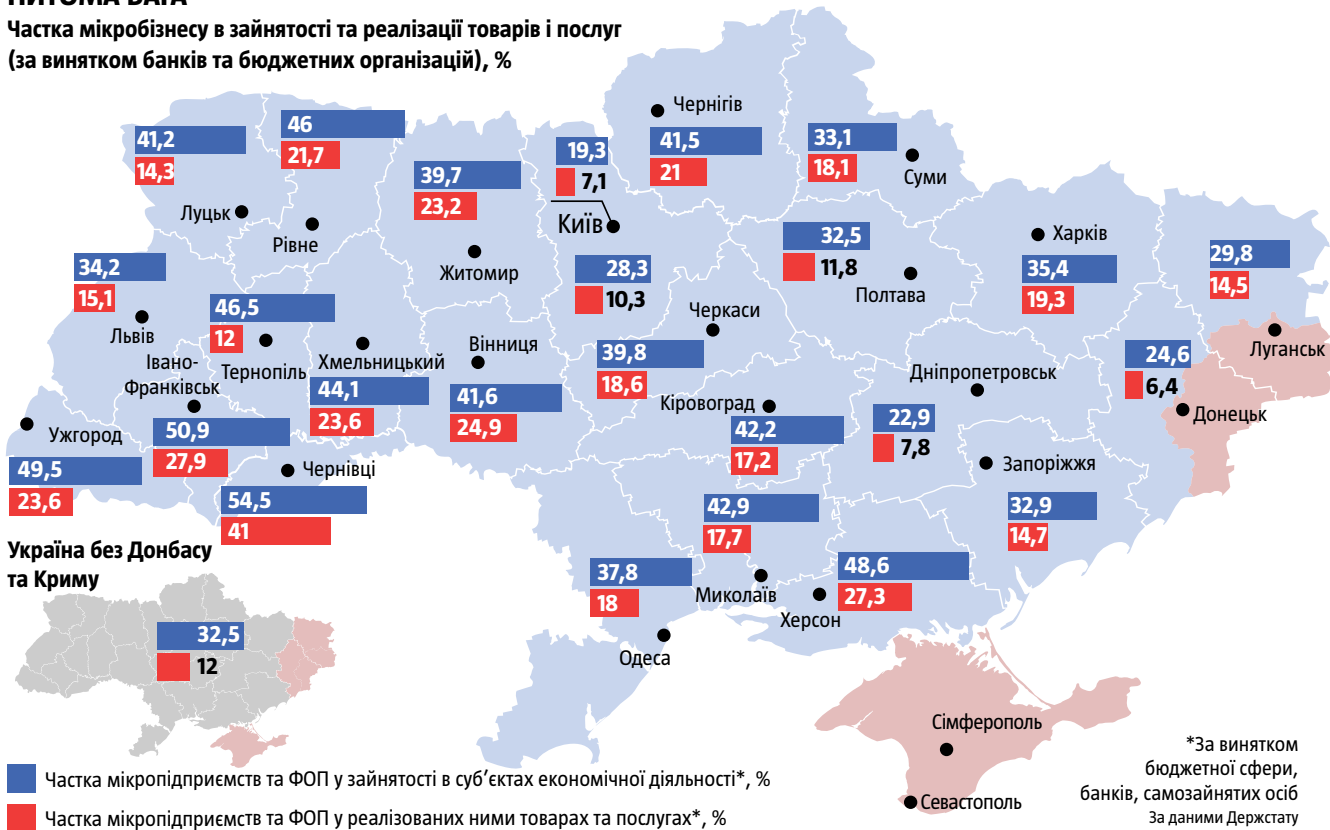
РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

Свого часу ми вже пропонували поняття «коефіцієнт дрібнобуржуазності» як відношення чисельності працівників на підприємствах із 10 та більше зайнятих до кількості дрібних виробників (ФОП і мікропідприємства з менш ніж 10 зайнятими) (див. *Тиждень*, № 48/2014). Нагадаємо, що загалом по Україні він тоді був визначений на рівні 4 і що менший цей показник, то більш дрібновласницьким є той чи інший регіон і навпаки. Найбільш дрібнобуржуазним виявився Карпатський макрорегіон (Чернівецька, Закарпатська та Івано-Франківська області) та Центральнo-Південний (Херсонська і Миколаївська), де коефіцієнт дрібнобуржуазності становив від 1,4 у Чернівецькій до 2,2 у Миколаївській. Незначно поступалася їм більшість інших областей Західної, Центральної та Південної України, де він дорівнював

ПИТОМА ВАГА

Частка мікробізнесу в зайнятості та реалізації товарів і послуг (за винятком банків та бюджетних організацій), %

2,3–2,7. Натомість найнижчим був у Києві та Дніпропетровській області.

У цій публікації спробуємо класифікувати регіони за часткою зайнятих у мікробізнесі до всіх зайнятих та валової реалізації товарів і послуг комерційного сектору (без банків).

У регіонах із найбільш рельєфним переважан-
ням великого та середнього бізнесу (Київ, Дніпропе-
тровська, Київська області) на мікропідприємствах
та ФОП працює не більше ніж 13–18% усіх найманих
працівників комерційного сектору. Тут же найниж-
ча частка мікробізнесу в реалізації продукції: у Києві
(7,1%) та Дніпропетровській (7,8%) і Київській (10,3%)
областях. Хоч в абсолютних обсягах ці три регіони за-
безпечують майже 2/5 загального обсягу реалізова-
них дрібним бізнесом товарів і послуг у масштабах
країни й саме в них найдрібніший бізнес створив най-
більшу кількість робочих місць для найманих праців-
ників: 277,9 тис. у Києві й області та 120,7 тис. на Дні-
пропетровщині, тобто майже 2/5 усіх по країні (без
урахування Донбасу).

Водночас у 15 регіонах Центральної, Південної та Західної України у фірмах із менш ніж 10 зайнятими та ФОП (тут і далі дані наведено по всіх ФОП) зайнято 40% і більше всіх офіційних працівників небуджетної сфери. Цей показник сягає 46% у Рівненській, 46,5% у Тернопільській, 48,6% у Херсонській, 49,5% у Закарпатській, 50,9% в Івано-Франківській та 54,5% у Чернівецькій областях. Близький до середньоукраїнського він у Полтавській, Запорізькій, Сумській, Львівській, Харківській та Одеській областях. Окрім іншого, ці показники свідчать, що після децентралізації від

належних ставок і, що найважливіше, відповідального ставлення до сплати прямих податків, й особливо соціальних відрахувань, безпосередньо залежать перспективи наповнення бюджетів громад у більшості регіонів. За винятком вузького кола промислових міст і великих міжрегіональних центрів (Харків, Одеса, Львів, Кривий Ріг, Кременчук та Маріуполь) великий та середній бізнес має в них надто малу питому вагу в зайнятості, аби компенсувати преференційний режим для мікробізнесу.

**У НИЗЦІ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ ЧАСТКА
ПРИБУТКОВИХ МІКРОФІРМ ЗНАЧНО ВИЩА,
АНІЖ ПІДПРИЄМСТВ ВЕЛИКОГО, СЕРЕДНЬОГО
ТА НАВІТЬ РЕШТИ МАЛОГО БІЗНЕСУ**

У реалізації товарів і послуг, а також зайнятості найманих працівників частка найдрібнішого бізнесу значно скромніша. Навіть у тих регіонах, де частка зайнятих на мікропідприємствах та ФОП становить близько половини й більше, по найманих працівниках цей показник не перевищує 34–37% (Херсонська, Чернівецька, Закарпатська, Івано-Франківська). У реалізації товарів найвища вона в Чернівецькій (2/5 від усього обсягу по області), а також Івано-Франківській, Херсонській і Вінницькій областях, де становить 1/4 і більше. Понад 20% загального обсягу реалізації припадає на найдрібніший бізнес також у Хмельницькій, Житомирській, Закарпатській та Рівненській областях. ■

19–23 жовтня

чекаємо Вас на таких заходах
у Книгарнях «Є»

Київ (вул. Лисенка, 3):

19 жовтня, 18:00 — презентація книжки Івана Ольховського «Засновник УПА».

20 жовтня, 18:00 — «Кому і за що (не) дають «Букера».

Лекція Євгенія Стасіневича про сучасну європейську літературу.

21 жовтня, 18:00 — «Коронація слова» в Книгарні «Є»: зустріч із лауреатами та переможцями премій. За участю засновниці конкурсу Тетяни Логуш.

22 жовтня, 18:00 — «Міста, на які дивляться янголи».

Публічна дискусія із серії «Апокаліпсис міста» за участю Станіслава Цалика, Михайла Черенкова і Катерини Новікової. Спільно з Інститутом східних ініціатив.

Львів (просп. Свободи, 7):

20 жовтня, 18:00 — розмова із соціологинєю Вікторією Бриндзою на тему «Цінності у пострадянській освіті. Які зміни можливі?».

21 жовтня, 18:00 — КОЛО КНИЖКИ: зустріч із підлітками, обговорення праці Нікколо Макіавеллі «Державець». Спільно з Центром дослідження літератури для дітей та юнацтва й організацією «Пласт».

22 жовтня, 18:00 — презентація книжки Павла Коробчука «Священна книга гоповідань». Спільно з видавництвом «Фоліо».

23 жовтня, 18:00 — презентація книжок Богдана Коломійчука «В'язниця душ» та «Небо над Віднем». Спільно з видавництвом «Фоліо».

Івано-Франківськ (вул. Незалежності, 31):

21 жовтня, 18:00 — презентація книжки Маркіяна Камиша «Оформляндія».

22 жовтня, 18:00 — презентація книжок Богдана Коломійчука «В'язниця душ» та «Небо над Віднем».

Інформаційний партнер

Із повним переліком заходів та його можливими змінами ви можете ознайомитися в Книгарні «Є» у вашому місті та на сайті book-ye.com.ua

«Ми й самі не проти змін»

Станіслав Козлюк

Як і чим живуть власники МАФів

Брудно-білого кольору магазинчики з різним наповненням: подекуди посуд, подекуди дитячі іграшки, популярні «все по 10 гривень», продуктові кіоски. МАФи. Щодня ми натикаємося на них на вулицях, у підземних переходах, на зупинках громадського транспорту. Час від часу вони зникають, їм на зміну приходять інші. І от замість будки з квітами на звичному місці вже продають сигарети. А через півроку — алкоголь, через рік — одяг. Життя у таких дрібних підприємців не солодке: подекуди вони вимушені працювати «в нуль» або з невеликими прибутками. Більшість із них не проти перебратися до торгових центрів, проте таке задоволення часто-густо не по кишені.

«ВІЗИТИ ВВІЧЛИВОСТІ» ВІД ПЕРЕВІРЯЛЬНИКІВ

Трамвайна зупинка на Лівому березі Києва. Купка білих МАФів неподалік. Попри вихідний день, клієнтів майже немає, продавці в тісному колі говорять про життя, потягуючи каву. Гріються. Заходимо до першого-ліпшого магазинчика. Торгують дитячими іграшками. На полицях широкий вибір, починаючи від невеличких машинок для дітей віком від трьох років і закінчуючи настільними іграми та вертольотами на радіоуправлінні. За прилавком дівчина Вікторія. На вигляд їй трохи за 25. Скаржитися: світло в них зникло «на дві години» майже тиждень тому.

«Певно, відсутність світла — найбільша проблема. У мене не працює термінал, я не можу відстежувати замовлення клієнтів в інтернет-магазині. Це вже не кажучи про холод. Восени ще більш-менш, а коли таке трапляється взимку, довго при -20 не просидиш. Ну півгодини-годину», — Вікторія тупцяє на місці. За вікном +6.

«Скільки доводиться платити? Ну офіційна цифра, яку називають, відверто смішна. Це 500 грн на місяць. Але ж ви розумієте, що таких цін не існує. Відбити ж реальну оренду можна за тиждень. Тут як пощастить, — Вікторія показує черговому клієнтові яскраві машинки. — Раніше цей магазин базувався в одному з торгових центрів неподалік. Проте там і оренда вища. Чотири роки тому, коли долар був по вісім, за таку саму торгову площу доводилося віддавати від 3 тис. грн. І все б нічого, але дирекція ТЦ дозволяла собі зайве. Вони раптово могли змінити тобі умови договору, хоча це й не було прописано в угоді, яку ми уклали. Скажімо, приходжу я одного дня на роботу, а мені опечатують магазин і не пускають працювати. Бо ТЦ вирішив підняти орендну плату. Довелося викликати міліцію, розбиратися. Власне, таке ставлення було однією з причин, чому ми вирішили звідти перебратися на ринок».

«Перевірки... останнім часом немає. А роки два-три тому любили раптово нагрянути. Скажімо, якось

заходить до мене хлопчина й одразу з порога заявляє: «Менше ніж за 3 тис. навіть говорити з тобою не буду». Зрозуміло, що коли в тебе все легально, то такі «перевірляники» не надто страшні. У мене із собою папки з документами, дозволами, рахунками, щоб у разі чого можна було показати й від тебе відчепилися. Хоча доходить до казусів. Останнім часом Пенсійний фонд прискіпується. То ми начебто не заплатили податок за 2012-й рік. То за 2011-й. У такому випадку береш всі чеки, їдеш до них і тицяєш носом. Якось узагалі сміх був: сказали, що податок не проплачений за 2009-й. А я як підприємець зареєстрована з 2010-го, — Віка тихенько сміється. — А загалом згодна: з МАФами, звісно, треба щось робити. Особливо в центрі. Всі ці кіоски — страшний несмак. Надто в історичній частині міста. Інше питання, що треба пропонувати альтернативу людям, які там працюють. Можливо, оренда площ у будинках на першому поверсі або що».

Вихід зі станції метро. Купа пошарпаних пластикових будиночків туляться одне до одного, загороджуючи підходи до метрополітену. Натопв людей тече повз вигорілі вивіски й рекламні оголошення. Заходимо до одного з МАФів. Велике приміщення, на стендах посуд. За прилавком Оксана Василівна, жінка років 45. Уважно вивчає своїх візитерів крізь окуляри.

**ЦІНА ОРЕНДИ МАФУ — 200 ГРН
ЗА КВАДРАТНИЙ МЕТР. А В ТЦ — БЛИЗЬКО
400–600 ГРН. А ТО Й ВИЩЕ. БІЛЬШІСТЬ
ПРОСТО НЕСПРОМОЖНА ПОТЯГТИ ТАКУ СУМУ**

«Якщо чесно, і самій не надто подобаються такі магазинчики. Вигляд у них... страшний. Надто коли їх тільки починають ставити: незграбні, круглі, де вищі, де нижчі, різного кольору. Навіть не хочеться до метро йти, коли на це дивишся. Але виходу немає. Працюю з 2003 року тут. Колись мала невеличкий магазинчик, потім розширилися. Нині от скрутні часи, — жінка із сумом дивиться на прилавок. — Свого часу закупували товару на 15 тис.: приїжджав бус, на три чверті заповнений ящиками. З різним посудом. А тепер це три-чотири коробки. Дивишся на них і думаєш: а де замовлений товар. Самі бачите — полиці напівпорожні. Люди збідніли, ми збідніли. Якщо раніше приходили покупці, ти оцінювала, що вони можуть собі дозволити, пропонувала відомі марки, народ купував дорогі набори і йшов задоволений, то тепер клієнти подивляться на ціни, куплять чашку за 30 грн і йдуть. А не надто дешевий німецький посуд стоїть на прилавках».

«Нещодавно поряд відкрили торговий центр. Приходили представники від дирекції, пропонували орендувати площі під магазин. Навіть хотіла туди перебратися. А хто не хотів би? Щоб у світлому, акуратному приміщенні, щоб тепло, можна було зняти верхній одяг і не мерзнути. Але порохувала оренду, і довелося лишитися тут. Так ціна десь 200 грн за квадратний метр. А в ТЦ близько 400–600 грн. А то й вище. Більшість просто не спроможна потягнути таку цифру», — наша співрозмовниця відпускає чергового клієнта.

«Щоб закуповувати товар, оплачувати оренду, потрібно заробляти 40 тис. за місяць. Останнім часом це нереально. Тож працюємо на шкodu закупівлям. Перевірки інстанцій? Зараз із цим спокійніше, але років п'ять тому хто тільки не заходив. Пожежники, Спілка захисту прав споживачів. Надто остання. Влаштовували перевірки й скандали, навіть коли не було скарг від покупців. Зазвичай просто хотіли грошей. Доводилося «вирішувати» проблеми. Ну, ви розумієте. Де штрафи виписували, а де «домовлялися». Хоча документація «біла», оренда й сам магазин мають усі необхідні дозволи», — на цьому прощаємося з Оксаною. У неї черговий покупець.

«РОЗБОРКИ» З МАФАМИ

У бізнесі малих магазинів не обходиться без «розборок» із конкурентами. Надто якщо торгові площі стоять на «хлібних» місцях: поряд із метро, зупинках, навпроти торгових центрів. І якщо раптом хтось захоче поставити на твоє місце власний МАФ, не врятують навіть дозвільні документи.

«Поставити свій кіоск на зупинці? Ні, людина з вулиці не зможе це зробити, тут треба мати знайомства», — Світлана сидить біля обігрівача у своєму невеличкому магазинчику з жіночим одягом. Займається власною справою близько чотирьох років, до цього працювала в банку.

«Розумієш, щоб поставити кіоск, потрібна купа дозвільних документів. Частина з них має видавати райадміністрація. Так що як мінімум там потрібні свої люди. Ну і МАФи — це для когось хороший бізнес. Що дешевше: купити квартиру й здавати її в оренду чи поставити МАФ і здавати його в оренду за тією самою ціною?», — жінка усміхається.

«Усе залежить від місця, де ти хочеш працювати. Котуються станції метро, торгові центри. Але там висока оренда. Скажімо, я віддаю за сім квадратних метрів близько 3 тис. за місяць. А колеги, які торгують сиром навпроти торгового центру, віддають 10 тис. Та й то їх недавно посунули. Бо ж для ТЦ вони конкуренція. Дирекція заявила, що нібито кіоск на 5 см заліз на їхню територію. І все, МАФ зник. Щоправда, через певний час знову з'явився. Думаю, там грошима вирішили питання», — Світлана дивиться у вікно на потенційних покупців, які розглядають товар на манекенах. Утім, далі справа не заходить, повертаємося до розмови.

«За законом мають попередити за два тижні про демонтаж МАФу. Але чи завжди так буває, важко сказати. От поряд із нами хлопець був, торгував овочами. У нього були кіоск і невеличкий причеп. Нещодавно його прибрали. Проте ми вже точно знаємо, що в листопаді на цьому місці знову має з'явитися якийсь кіоск», — додає Світлана.

Право на «равлика». Після низки протестів київська влада дещо відступилася від МАФів, проте автокав'ярні ще відчувають тиск

Її колега Іраклій працює в автомобільній кав'ярні, які в останні кілька років заповнили Київ. Каже, що зірок із неба не хапає, проте може скласти конкуренцію заробіткам у тій самій Москві.

«Я сам із Донбасу, живу поблизу Артемівська. Свого часу їздив на заробітки до Москви. Цього року вирішив спробувати в Києві. Звісно, плюси є: ти в Україні, твій паспорт на руках, ти громадянин. І зарплата приблизно така сама. Можна заробити від 7 тис. грн. У Москві за місяць 30 тис. руб.», — хлопець наливає нам глінтвейну й продовжує оповідь.

«Коли починав стажування, стояв біля одного з інститутів. Там було кілька таких автокав'ярень. Проте одного дня приїхали перевіряльники й усіх забрали, крім мене. Виявилося, що в «сусідів» не було дозвільної документації на роботу. Тоді касу за день зробив близько 3 тис. грн», — сміється Іраклій.

«Зрозуміло, що час від часу машини з кавою ганяють. У мене в бардачку лежить стос паперів на такий випадок. Усі необхідні дозволи. Наскільки розумію, їх виписують на номери машин. Що робити з МАФами? Гадки не маю. Якщо чесно, мав би гроші, сам орендував би таку машину й працював би на себе, навіть без паперів», — хлопець замислюється на хвилину.

«Хоча, звісно, це неправильно. Якщо вже розбиратися з кіосками, кав'ярнями, то починати треба з легальності. Тобто щоб усі вони працювали за законом, платили податок до бюджету. Щоб усе було по совісті. А потім уже вирішувати, куди ці кіоски подіти», — хлопець відставляє глінтвейн убик й обслуговує клієнтів.

«Розумієте, все впирається в орендну плату, — пояснює наша знайома Оксана Василівна. — Можливо, якби торгові центри зводили не приватні особи, а муніципалітет або держава, то й ціни на торгові площі були б нижчими. Думаю, це певною мірою вирішило б питання захаращення вулиць кіосками. Проте односторонньої відповіді на це питання немає». ■

Дуже помітний мікрорівень

Віталій Рибак

Країни Європейського Союзу орієнтуються передусім на мікробізнес — компанії, у яких працює менш як 10 осіб, і це приносить свої дивіденди

Німецький МАФ. Черги до сімейного закладу — звична картина

За кілька хвилин ходу від Університету Фрідріха Шиллера в німецькому місті Єна є пункт швидкого харчування (на фото). МАФ собі як МАФ за українськими мірками. Картопля по-бельгійськи, карівюрст, сім видів соусів, три сорти пива — ось і все, чим може поживитися тут потенційний клієнт. Поруч багато інших місць, де можна вигідно пообідати, серед яких та сама університетська їдальня, проте саме сюди стоять довжелезні черги, бізнес процвітає, а все завдяки привітному персоналу, простій, але цікавій концепції та якісній продукції. Коли спілкуєшся з людьми, які там працюють, розумієш, що вони із задоволенням роблять свою справу.

Цей заклад — чудовий приклад того, як не те що малий, крихітний бізнес може бути успішним.

Бізнес-відділення Європейської комісії у своїх документах уже кілька років до класичної тріади малий — середній — великий бізнес додає окрему групу під назвою «мікробізнес», зараховуючи до неї підприємства, у яких працює менш як 10 осіб. Такіх підприємств у Європейському Союзі більшість.

ПРИЧИНИ ШВИДКОГО РОЗВИТКУ

Велика кількість мікробізнесів — наслідок багатьох років виваженої економічної політики, спрямованої на підтримку та розвиток дрібних підприємств і створення єдиного європейського ринку.

Єдиний європейський ринок створює всі умови для процвітання дрібних підприємств через інтегральні принципи свободи руху всього необхідного для кожного бізнесмена: товарів, капіталу, людей і послуг. Коли підприємець має доступ до

цих ресурсів у всіх 28 країнах — членах Євросоюзу, він отримує значно більше опцій під час розробки свого бізнес-плану.

Скажімо, німець, який хоче відкрити невелике бістро, може знайти собі в помічницю полячку, що працюватиме за вдвічі меншу зарплату, ніж та, на яку погодилася б німкеня. Він також може знайти в Болгарії харчі, дешевші за німецькі, проте не менш якісні, і його прибуток значно зросте, якщо така спроба буде вдалою. Організувати поставки з-за кордону йому допоможе вільний рух капіталу та платежів, а також сервісів: можна не тільки без комісії заплатити своєму банку за товари з іншої країни, а й вигідно найняти чеську транспортну компанію для їх доставки. А потім знайти якусь молодшу рекламну агенцію в Угорщині, яка за порівняно невеликі гроші допоможе створити сайт компанії та почати залучати клієнтів. Якщо бізнес піде добре, то чому б не відкрити ще одне бістро у Франції?

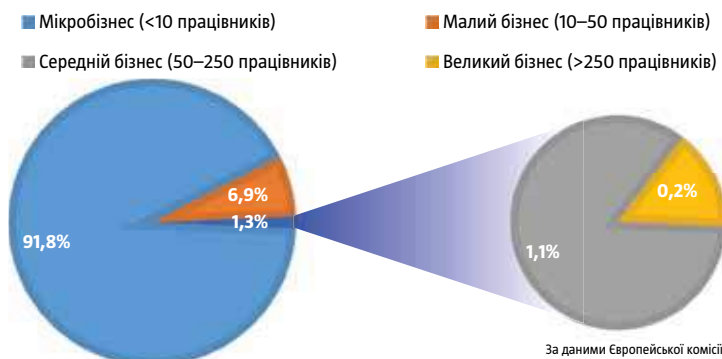
Значний поштовх для розвитку малого бізнесу в країнах ЄС стався, хоч як дивно, під час світової економічної кризи 2007–2009 років. Утім, якщо розібратися, він стався саме завдяки кризі, адже багато середніх і великих за розміром підприємств були змушені скорочувати свій штат та обсяги виробництва, у результаті деякі сегменти ринку відкрилися для дрібних підприємців, які хоч і мали скромніші прибутки, але й ризикували менше.

Для їх підтримки Європейська комісія видала в червні 2008-го Акт про малий бізнес Європи (The Small Business Act for Europe). Цей Акт діє за принципом «думати спершу про дрібніше»: у документі мікро- та малому бізнесу відводиться центральна роль у розвитку європейської економіки, адже саме малі підприємства є лідерами в інноваціях, сприяють соціальному залученню та надають найбільше робочих місць. Документ містить багато положень стосовно адаптації засобів публічної політики країн-членів до потреб саме малого бізнесу. Це і спрощення процедури сплати податків, і вдосконалення платіжних систем, і розвиток співпраці між самими підприємствами.

БОРІТЬБА МІКРОБІЗНЕСІВ

З графіка ми бачимо, що частка мікробізнесу в ЄС вища за 90%. На практиці це означає, що ринок малого бізнесу дуже динамічний, конкурентний і виживають там тільки найкращі.

Співвідношення підприємств у ЄС за розміром, %

Різдвяний ринок у місті Єна. Вулична торгівля без хаосу

Коли кожна людина має всі інструменти для того, щоб почати власну справу, вона доволі часто ними користується. Проте, щоб вижити на німецькому ринку, потрібно не тільки постійно шукати вигідніший спосіб залучення ресурсів, а й знайти свого покупця, зацікавити його чимось. У цьому часто допомагають традиції та місцева влада.

ЩОБ ВИЖИТИ НА НІМЕЦЬКОМУ РИНКУ, ПОТРІБНО НЕ ТІЛЬКИ ПОСТІЙНО ШУКАТИ ВИГІДНІШИЙ СПОСІБ ЗАЛУЧИТИ РЕСУРСИ, А Й ЗНАЙТИ СВОГО ПОКУПЦЯ, ЗАЦІКАВИТИ ЙОГО ЧИМОСЬ

Німці дуже люблять публічні свята. Саме тому майже в кожному місті влітку проводяться винні фестивалі, восени — відомі на весь світ октоберфести та свята урожаю, а взимку — не менш відомі різдвяні ярмарки. Рецепт таких свят доволі простий: на центральній площі міста встановлюють дерев'яні будиночки, у яких продають найрізноманітніші їжу, питво та крам, а також сцену, на якій виступають місцеві музичні гурти.

За лаштунками свята ховається чітка організація. Отримати місце на такому ринку дрібному підприємцю не так просто: проводяться тендери, на яких вони мусять якомога краще представити свої продукти. Найкращим із них дістаються місця на ринку, але й на цьому ще не кінець: починається боротьба за клієнтів. Вибгливі німці швидко знаходять будиночки, у яких найсмачніше пиво або найдухмяніший глінтвейн, і запам'ятовують їх власників. Враховуючи, що такі свята радо відвідують не тільки німці, а й туристи, дрібні підприємці дістають доступ до великої аудиторії, але тільки тоді, коли будуть найкращими у своїй справі. ■

Дрібні, спритні, успішні

Богдан Логвиненко

Два шляхи розвитку малого бізнесу в країнах Азійсько-Тихоокеанського регіону

Частка малого бізнесу в економіці Сінгапуру й Індонезії приблизно однакова — 50–60%, і в малому та середньому бізнесі там працює 70% населення. Однак організований у цих країнах він по-різному: в одному випадку говоримо про чітко вироблену систему, у другому — про хаос.

Сінгапур кілька років поспіль утримує першу сходинку в рейтингу Easy Doing Business. Україна посідає там 96-те місце, Індонезія — лише 112-те. Але при цьому частка малого та середнього бізнесу в економіці й у Сінгапурі, й в Індонезії у п'ятеро перевищує наші показники. Одряду слід зазначити, що Індонезія — країна енергоносіїв, яка входить до першої двадцятки за обсягами нафтовидобутку, десятки — за кількістю викачаного газу, а ще вона абсолютний рекордсмен у виробництві пальної олії (вдвічі випереджає Малайзію) і належить до п'ятірки лідерів кавової та чайної промисловості. Сінгапур не видобуває нічого, зате він у п'ятірці основних переробників нафти. Сюди перенесено азійські офіси багатьох світових банків, тут величезне виробництво електроніки, до того ж це другий у світі за кількістю перевалки вантажів порт. Тобто великий бізнес і в Сінгапурі, і в Індонезії теж є, і його масштаби вражаючі. Що ж тут за секрет розвитку малого та середнього підприємництва?

Усе дуже легко пояснити. В обох країнах, що діаметрально протилежні в різних економічних рейтингах, це простота. У чому ж вона полягає?

У Сінгапурі бізнес можна відкрити онлайн. Орендувати нерухомість, найняти працівників, отримати будь-який дозвіл: усе максимально пристосоване навіть для найлінійнішого підприємця. Водночас усе гіперконтрольовано — вести нелегальний бізнес тут майже неможливо. Чому майже? Навіть у Сінгапурі є галузі, на які влада заплющує очі. Наприклад, у «найправильнішому місті світу», де заборонені жувальні гумки й за перехід вулиці в невідновленому місці штраф сягає \$100, існує район, де абсолютно відкрито працюють борделі, продаються контрабандні сигарети й віагра з рук. Чому сигарети й віагра? Бо ці товари обкладено величезним митом. Державі контрабанда й проституція завжди теж вигідні, тому вони процвітають навіть в одному з найменш корупційних місць світу. Інтимні послуги в Сінгапурі легалізовані, а борделі — ні. Узаконити неможливо заборонити.

Решта бізнесу в країні під гіперконтролем. Усі кафе дістають позначку якості. За градацією від А до С, навіть якщо це двометровий ларьок, де роблять лише одну страву. А більшість підприємців, що працюють у харчовому бізнесі Сінгапуру, саме такі. У величезних і найвідоміших ресторанах країни буває позначка якості С — найнижча. Однак не думайте, що

в них погана їжа: там просто могло бути десь нестерильно під час перевірки.

У Сінгапурі діє рейтинг навіть громадських вбиралень. Є перша у світі громадська організація їхньої чистоти, а також список найгігієнічніших. У багатьох туалетах країни на виході можна проголосувати за чистоту, обравши один смайлик із п'яти: від найвеселішого до заплаканого. Аналогічною є система оцінки державних службовців: ті самі смайлики на виході із приймалень, паспортного контролю на митниці та податкової. Ними ви самі рейтингуєте заклади, цілі установи й працівників. Голосування анонімне.

Малі бізнесмени в Сінгапурі об'єднуються у великі організації та профспілки. Їх безліч, вони опікуються покращенням умов праці, інфраструктури, освіти, виступають із законодавчими ініціативами. Усіх малих та середніх бізнесменів охоплює асоціація Spring. У ній 180 тис. членів. Населення міста-країни-острова Сінгапур із площею меншою, ніж у Києва, — 5,5 млн осіб. Весь тамтешній ВВП — \$308 млрд, із них 50% припадають на малий і середній бізнес: будівництво, кафе, ресторани, транспорт, послуги, медицину. Весь ВВП України за попередній рік, \$132 млрд, — це менше, ніж показник малого й середнього бізнесу в Сінгапурі.

УКРАЇНА БІЛЬШЕ НАГАДУЄ ІНДОНЕЗІЮ, НІЖ СІНГАПУР, АЛЕ БЮРОКРАТІЯ ТА НЕБЕЗПЕКА ЗАКРИТТЯ БІЗНЕСУ РОБЛЯТЬ ІДЕЇ ПРО ВЛАСНІ ПІДПРИЄМСТВА НЕПОПУЛЯРНИМИ

У багатьох політичних проблемах нашої країни винен олігархіат, який контролює 90% економіки, більшість ЗМІ, депутатів різних рівнів. Ця модель дає переваги великому бізнесу, який, звісно, намагається їх будь-яким чином зберегти. Йому вигідна відсутність малих гравців, котрі можуть розхитувати гегемонію, об'єднуватись у профспілки, заводити своїх гравців у політику, створювати власні медіа, втручатися в суспільну думку.

Саме тому малий і середній бізнес в Україні теоретично розвиватися може, навіть у рейтингу Easy Doing Business ми не на якійсь там із останніх сходинок, але в реальності виявляється значно більше проблем, аніж бюрократичні перепони, зафіксовані в законодавстві, які і є основою цього рейтингу.

В Індонезії немає поліцейського контролю, всіляких дозволів, як-от санепідстанція чи пожежники. Довгий час бути пожежником в Україні було престижно не тому, що гасити вогонь — хороша робота, а тому, що саме ця людина дає дозвіл підприємцеві. Або не дає. Усе залежить від щедрості мало-

го бізнесмена. Система ієрархії діяла відлагоджено безліч років, і центральні виконавчі корупційних договорів — усі колишні міністри МНС. Від 1 липня 2013 року її замінила декларативна модель. Може, і тому Україна здійснила стрибок зі 116-го місця на 96-те, обігнавши Індонезію.

В Індонезії величезна проблема з корупцією, але корупція там із усмішкою. Для всіх гравців різних ринків однакові умови, однакові такси; виконавчі служби чи місцеві рекетири говорять про них абсолютно відкрито й прозоро. Економічне зростання там останніми роками шалене. Вулиці провінційних містечок, на яких кілька років тому були спокій і бур'ян, перетворюються на туристичні центри. Набирає обертів місцевий туризм, індонезійці жваво подорожують своєю країною, але все розвивається дуже хаотично. У культурній столиці, місті Джок'якарті, є найвідоміша в країні шопінг-вулиця Маліоборо, котра вражає одноманітністю. На ній, мов на Троєщинському базарі, все геть однакове, ніби куплене в тих самих людей, просто по-різному викладене на прилавках.

Дається взнаки й те, що в культурі індонезійців закладена традиція споживання їжі на вулиці та общинного способу життя й вона не змінюється, попри появу дорогих смартфонів, машин, мотоциклів тощо. Родина, ціла вулиця чи офіс компанії ходить їсти в якесь кафе. У багатьох містах вишиковуються велетенські черги до крихітних яток із супом чи смаженими овочами. Бізнес розвивається на найвіддаленіших від цивілізації околицях. У селах, де проживає 200 осіб, обов'язково буде «пральня» — найімовірніше, звичайна бабуса, яка пере за все село, отримуючи певну плату, бо в неї однієї є пральна машина, хоча в деяких селах, де немає електрики, це роблять руками. У тому ж таки селі обов'язково будуть кафе, туристичне бюро, де жителі братимуть квитки до міста, перукарня, аптека тощо. Кожен другий селянин (той, що не фермер) буде задіяний у сфері послуг. Це стихійний і нерегульований бізнес, втім, його розвиткові ніхто не перешкоджає.

У 30-мільйонному мегаполісі, Джакарті, у самому центрі індонезійської столиці можна побачити ватру, на якій смажаться шашлички просто на узбіччі якоїсь із головних вулиць при самій дорозі. У дощ із калюж на м'ясо раз по раз бризкає з-під коліс вода. Тут немає каст і градацій за рівнем статку, на узбіччі зупиняються неймовірно дорогі тюнінговані джипи, господарі яких купують копійчані шашлички із запахом дороги й асфальту. На кількох вулицях посеред шляху стоять величезні клітки зі зміями. У таких кафе є все: від кобри до пітона. На них теж іноді ляпає вода з навколишніх калюж.

«Подивися лишень! Я це кафе відразу закрила б!» — таке одного разу я почув від жінки, що подорожувала зі мною в групі Індонезією. Інженера-електрика за фахом.

У цій країні ризик, що хтось прийде й закриє кафе, мінімізований. Тут не «віджимають» бізнесу, не налітають спецслужби, не влаштовують «маскишоу», тут усе настільки корумповано, наскільки й прозоро. При цьому на індонезійському ринку практично не побачиш іноземних гравців: тут дуже суворе імміграційне законодавство, точніше кажучи, із закордонним паспортом дорога в малий та середній бізнес практично закрита. Трішки відчини-

ти ці двері ви можете хіба що як інвестор або найманий працівник, однак заснувати в Індонезії свою невеличку фірму не вдасться. Податки низькі. Пенсійного фонду фактично немає. Отримують пенсійне забезпечення лише ті, хто працює на державу: чиновники, військові, поліцейські.

Важливо й те, що дозвільні документи на забудову, перепланування та реконструкцію споруд зведено до мінімуму. Будинки ростуть як гриби після дощу, адже тут завжди розраховують на літо. В Індонезії немає змін пір року, тут є лише сухий та вологий сезони й важливо не побудуватися в перший із них на болоті. Опалення й товсті стіни тут не в моді. Враховують і сейсмічну активність. Індонезія — номер один у світі за кількістю вулканів, вивержень і землетрусів. У безлічі міст історичної спадщини не існує саме через це, багато де не споруджують будинків вище ніж на два-три поверхи.

Без бюрократії та контролю. Дрібний бізнес в Індонезії не переобтяжений обов'язками

Утім, природні катаклізми не заважають ларкам і прилавкам поставати знов і знов як Фенікс із попілу на місці зметеної землетрусом попередньої халабуды. Київські зміни мерів нагадують ці землетруси: тільки-но приходить новий «господар», як весь малий бізнес виявляється зметений і за якийсь час на його місці з'являється інший — «кришований» уже новим власником. Україна більше нагадує Індонезію, ніж Сінгапур, але бюрократія та небезпека закриття бізнесу не через стихійні лиха роблять ідеї про власні підприємства непопулярними. У нас відсутня школа малого підприємництва, у Сінгапурі це розвивається інституційно, в Індонезії — пізнається на практиці. Про розцінки хабарів ви можете дізнатись у своїх сусідів: якщо потрібно, вони дадуть контакти й поділяться досвідом. Усе відкрито й прозоро. В Україні культура малого бізнесу мало не маргіналізована. Заробляти гроші на послугах залишається заняттям «немодним», неprestижним, нестатусним.

Сінгапур та Індонезія — це хороший і поганий варіанти розвитку малого та середнього бізнесу. Нам є чого повчитися в них обох, щоб вивести свою формулу підтримки й розвитку сучасної економіки. ■

Козир у рукаві

Роман Малко

Іноземні добровольці — табуйована тема для української влади. Особливо коли йдеться про «легіонерів» із Росії

Із яким захватом країна сприймала кожне повідомлення про іноземців, котрі приїздили, щоб допомогти нам утримати й захистити незалежність! Грузинів, чеченців, білорусів, росіян, шведів, французів, норвежців, хорватів, чехів, литовців, які вливалися в добровольчі батальйони й зі зброєю в руках, ризикуючи власним життям, давали відсіч терористам на Донбасі... Тоді як чимало українців просто «косило» від війська, втікало на заробітки, сумнівалось у законності мобілізації, ці люди правдами й неправдами рвалися на фронт. Частина з них так і залишиться лежати в нашій землі, та ще більша, можливо, ніколи не зуміє повернутися додому. Завеликий ризик.

Нині, лише за офіційними даними українського Генштабу, в добровольчих батальйонах воює понад тисяча іноземних громадян. Реально — більше. Утім, кількість охочих захищати Україну могла б бути ще помітнішою, якби її влада хоч якось виявила прихильність до тих, хто вже приїхав і взяв у руки зброю.

Останнім часом чимало іноземців дістали наші паспорти завдяки Департаменту з питань громадянства президентської Адміністрації, наприклад новоспечена одеситка Маша Гайдар. Рахунок таких нових українців може йти на десятки, а то й сотні за місяць. Усе це робиться автоматично, часто без урахування необхідних формальностей, якщо в людині зацікавлені. Натомість ті, хто подається згідно з установленними процедурами, майже завжди наражаються на відмову. І наразі відомо лише про двох іноземних учасників АТО, яким українська влада ласкаво зволювала подарувати паспорт із Тризубом.

«Певно, ті, хто відмовляє, не зовсім розуміють, що ми між собою спілкуємось і виводимо своєрідний алгоритм поведінки міграційної служби», — каже політемігрант із Петербурга, один із лідерів створеної більш ніж рік тому Російської повстанської армії (РПА) Андрей Кузнецов. Алгоритм примітивний: максимальне затягування справи, аби під тим чи тим приводом не давати статусу. Перші, хто приїхав до України з Росії, як розповідає Андрей, дуже сподівалися, що їх тут приймуть. «Принаймні на особистому рівні була абсолютна доброзичливість. Того самого очікували й від держави. Що дістанемо підтримку, а відтак через свої джерела, зв'язки в опозиційних колах допомагатимемо транслювати правду на Росію і т. ін. Зараз уже всі потроху розчарувалися, бо мають відмову. Я знаю кількох осіб, які повернулися до РФ. Вони не дуже себе афішували, тож могли це зробити. Залишилися ті, чиє повернення нереальне».

Причини, які змусили людей покинути спокійне життя у своїй країні й податися на війну, доволі різні. Кузнецов стверджує, що приїхав до України

більш як півтора року тому, бо зрозумів, що залишатися і працювати в Росії стає небезпечно. Він був і є адміном пабліку #Orange, який спочатку висвітлював російські протести, а згодом підтримував Майдан від перших його днів. Тільки-но з'явився перший твіт «Приходьте на Майдан, беріть чай, буде весело» — відразу зробив плакат «Україна — це Європа» з архангелом Михаїлом, який підхопило багато інтернет-ресурсів. «Ми намагалися донести правду, — каже Андрей, — але після Майдану в Росії почалося ухвалення репресивних законів щодо ЗМІ, з'явився так званий закон про лайки та репости. Мовляв, коли лайкаєш, то підтримуєш позицію, а коли репостиш — стаєш поширювачем екстремістських матеріалів. Як людина свідомо, я знаю: якщо закони приймаються, то рано чи пізно запрацюють. І сьогодні в Росії вони вже діють. Буквально нещодавно людину в Краснодарі општрафували на 100 тис. руб. за те, що вона репостнула ні до чого не прив'язаний запис «Немає диктатора — немає проблем», а іншу за демотиватор із Медведевим посадили».

**НИНІ, ЛИШЕ ЗА ОФІЦІЙНИМИ ДАНИМИ
УКРАЇНСЬКОГО ГЕНШТАБУ,
В ДОБРОВОЛЬЧИХ БАТАЛЬЙОНАХ ВОЮЄ
ПОНАД ТИСЯЧА ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН**

Андрей співвітчизник Юрій розповідає, що від початку планував приїхати на Майдан, але не склалося. І лише коли почався конфлікт на Сході України, вирішив із друзями таки вирушити допомагати українцям. Летіли вже безпосередньо для участі в РПА. Для початку вступив до батальйону ОУН: туди було найпростіше. Приходиш, кажеш, що хочеш воювати, — невеличкий вишкіл і на фронт. Мотиви свого кроку хлопець пояснює дуже просто: «Вважаю українців своїми братами, найближчим народом, і якось вирішити ці проблеми було питанням честі. Плюс ми розуміємо, що в Росії не та влада, яка повинна бути в її народі. Під видом російської держави не відбувається нічого, окрім експлуатації, обдирання й жорсткого пресингу».

Ще один росіянин, який не побажав називати свого імені, бо встиг нелегально повоювати в регулярному українському війську і сподівається відповідно ще прислужитися, також визнає, що цілеспрямовано їхав на фронт. Був опозиційно настроєний, вів масштабну антипутінську діяльність удома, а відтак разом із другом, коли почалася війна, чудово розуміючи її причини та наслідки, вирішив «сумістити дві важливі справи: допомогти Україні

й спробувати максимально вирішити свої питання щодо Росії». На батьківщині опозиціонерам боротися з режимом Путіна ставало щороку важче. «Людей із нашого руху садили, репресували, тиснули на родичів, бізнес», — стверджує співрозмовник **Тижня**. Каже, їдучи до України, чудово усвідомлював, що вороття немає.

На відміну від Кузнецова нашому безіменному добровольцю в рідній країні нічого особливого не загрожувало, він ні від кого не втівав, просто при-

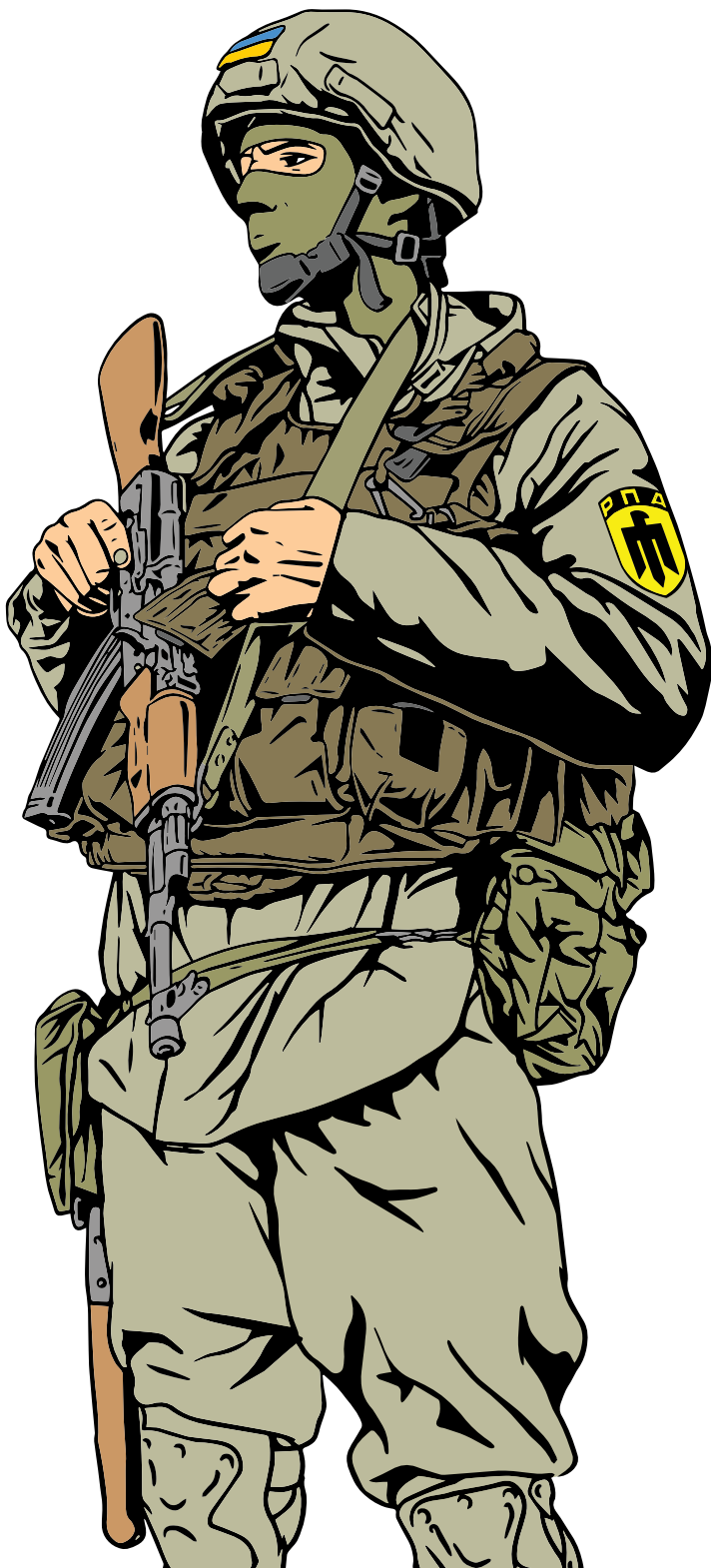
йняв рішення, сів на літак і опинився в Україні. Так учинило чимало росіян, яких, за різними даними, на фронті нині близько двох сотень. Утім, ще більше їх приїхало в Україну не воювати. Це переважно представники переслідуваної частини суспільства, яку не влаштовує нинішній кремлівський режим: політичні та громадські активісти, журналісти, професіонали, позбавлені змоги працювати, середні й дрібні підприємці, що втратили свій бізнес. «Скільки їх узагалі в Україні, — каже Кузнецов, — точно не відомо. Не всі це афішують. Просто переїжджають, бо в Росії жити більше не можуть».

Хай там як, але в них усіх спільна проблема: ані поліемигрантам, ані бійцям АТО громадянства чи принаймні дозволу на проживання в Україні не дають, і йдеться не тільки про громадян РФ. Те саме стосується й білорусів, яким після повернення додому загрожує смертна кара.

Із міграційною службою, як розповідають хлопці, історія в Україні взагалі цікава. Щоб зрозуміти всі процедури, доводиться витратити кілька місяців. Система доволі закрита. Дізнаватися, куди нести які саме документи, треба буквально на форумах. «Можливо, це була моя помилка, що я подав прохання про захист української держави як політибіженець, — визнає Кузнецов, — але фактично інших можливостей не існувало. У мене тут ані родичів, ані коріння. Варіант, який найчастіше радять, — одружитись, але він не всім підходить». Андрю пообіцяли розглянути справу протягом півроку, але затяглося на рік. Насамкінець йому все одно відмовили через відсутність посвідок про переслідування. «Як на мене, то це доволі цинічно, бо в російських реаліях ти отримуєш документи на власний арешт, коли тебе вже заарештували й везуть до СІЗО. Читаєш свою справу там. Зрозуміло, що ніхто в нас її не даватиме на руки, бо люди розбігаються. Така вже склалася практика. Я чудово знаю, що є в списках ФСБ, мене моніторили, знаю про це через третіх осіб, у яких випитували про мене. Так чи так, на мене формувалася папка. Інша річ, що приводу не знайшлося, бо не було законодавчої бази. Тільки-но її ухвалили, я поїхав. І, як виявилося, добре зробив, бо буквально за п'ять-шість місяців стався справжнісінький штурм квартири адміністрації російського «Правого сектору», в якого знайшли український прапор і два ножі, завели кримінальну справу, і все, що він писав в інтернеті, йому інкримінується як замах на політичний лад Росії».

Як законослухняна людина, Кузнецов після офіційної відмови міграційної служби України почав добиватися справедливості в суді. Подав апеляцію, її прийняли і через три тижні надіслали листа, що до остаточного рішення суду він може перебувати в Україні. Утім, наступний лист із рішенням чи принаймні запрошенням на суд Андрій так і не отримав, тож фактично залишається в підвішеному стані. Таких історій поміж емігрантів можна наслухатися десятки, якщо не сотні. Для відмови в наданні громадянства міграційні служби завжди знаходять якусь зачіпку, і коли у випадку з Кузнецовим нею стала відсутність документів про переслідування, то є чимало й тих, хто ці документи надав, але кому також відмовили.

Великим плюсом утікачі-росіяни називають те, що в Україні немає полювання на відьом. ■

Принаймні досі таких прецедентів не було. Але є інший момент — доброзичливе ігнорування, максимальне затягування справи: або осел здохне, або падишах. Із чим пов'язана така політика, зрозуміти важко, можливо, з інструкціями згори, а може, йдеться про частину мінських домовленостей. У будь-якому випадку ситуація непевна. Бо ж мова не лише про негуманне ставлення до тих, хто потребує допомоги, а про відверту невдячність. Єдиний виняток — російські добровольці, що стали бійцями полку «Азов». Їм принаймні люб'язно дозволили працювати й служити, хоча, за великим рахунком, це також лише обіцянка. Багато хлопців звідти пішли б, але їх прив'язує такий статус, бо це хоч якось видимість улаштованості.

Наразі багато емігрантів змушені буквально виживати в Україні, переважно покладаючись на добре серце волонтерів. На початковому етапі уваги до них було більше, їм винаймали чи надавали житло, допомагали з роботою. Нині багато з них або сидять десь на добровольчих базах без жодних шансів звідти вибратись та в окопах на фронті, або по-невбачаються по домівках добрих людей. «Минулої зими, — каже Кузнецов, — я, наприклад, зіткнувся з тим, що громадянам Росії відмовлялися здавати квартири. Є така проблема. І я розумію, що ми в цьому випадку стали своєрідними заручниками».

На жаль, вітчизняна міграційна політика не передбачає грошової підтримки чи виділення маневреного житла для цих людей. Єдиний центр в Одесі, де приймають біженців і з Азії, і з Африки, годиться не для всіх, а комусь і справді накладно їздити весь час до столиці вирішувати свої питання. «Ми не маємо жодного статусу й ніяк соціально не влаштовані, тож не можемо знайти собі хоч якусь нормальну роботу, — кажуть емігранти, — ніхто не візьме людину, в якій довідка може закінчитися через два місяці. Спробували зробити чесно, правильно, як треба, але не побачили розуміння. І для нас це справді велика проблема, яка вже стає масовою. Україна повинна розуміти, що ситуація в Росії потроху ускладнюється й у принципі вже зараз треба готувати якісь інститути та механізми для прийому досить великої кількості біженців. Навіть не політичних, а, хоч як це дивно, продуктових. Адже так історично склалося, що країни є сусідами. Ми із задоволенням готові брати участь у формуванні таких структур. Скажімо, перевіркою комісії, за участю міграційної служби, мігрантів і спецслужб або якихось інших інституцій».

Щоб привернути увагу до своїх проблем, мігранти вирішили вийти в публічний простір. Вони готові співпрацювати зі ЗМІ, влаштовують акції біля стін Міграційної служби; триває збір підписів під зверненням до президента, створено петицію. Окрім того, проанонсовано заснування центру, котрий має стати об'єднавчою організацією росіян. «Усе йде цивілізованою історичною хо-

дою, — каже Андрей Кузнецов. — Плюс ми намагаємося налагодити співпрацю зі сформованими організаціями за кордоном, пояснюючи, що є не маргіналами, які втекли, а емігрантами, що наша мета — повернутися додому. Адже для багатьох еміграція з Росії вимушена».

«Мені байдужі статус учасника АТО чи інші регалії, — додає Юрій. — Якщо ми здійснимо задумане, створимо організацію, розгорнемо діяльність, спрямовану на емігрантів із Росії та на співпрацю із владою в боротьбі із сепаратизмом, то, можливо, побачивши якісь наші заслуги, президент Порошенко й вирішить, що йому такі персонажі потрібні, і хтось із нас здобуде бодай реальну посвідку на проживання. Але поки що жодних перспектив...»

«Самими мітингами й пікетами легалізації навряд чи доб'єшся, — резюмує наш неназваний доброволець. — Потрібні системний підхід, комплексні рішення. Механізми — то вже окреме питання. Думаю, що все можливо. Якщо позитивно вирішиться питання в хлопців з «Азова», це вже буде прецедент і все піде простіше».

Утім, найгучніша ініціатива нових російських емігрантів, що наробила чимало шуму в Україні, а особливо в РФ, — це створення РПА. Минув майже рік від стартової прес-конференції, ідея подалу втілюється в життя, з Росії приїхало чимало добровольців, але чи дійде до реального втілення доволі сміливих ініціатив — це велике запитання.

Якщо Москва до цього поставилася очікувано вороже, через ролик із прес-конференції навіть заблокувала цілий YouTube, а з Facebook видалила сторінку, залишивши її тільки в підконтрольному ФСБ ВКонтакте, то Київ, який мав би почуватися принаймні зацікавленим в інформаційному піарі ініціативи (годі й казати про допомогу в її практичному втіленні), відбувається сухою мовчанкою. «Із нами просто не знають, що робити», — кажуть новітні російські повстанці. РПА з'явилася несподівано, і, звичайно, для України це великий плюс. От є люди з Росії, які воюють на українському боці в інформаційній війні. Але що це означає з міжнародного погляду, як зреагує на це Кремль, не відомо. І от ці побоювання, вони читаються. Так, ви хлопці хороші, у вас хороші ідеї, молодці, продовжуйте в тому самому дусі — і все. Тільки на словах, на рівні людського розуміння та підтримки, але не далі й не більше... Можливості справді сформувати загін, що позиціонуватиме себе як російський і воюватиме на українському боці, наразі немає. Існує все-таки певний острах в українській владі. Вона не забороняє. У добровольчих батальйонах воювати дозволено кожному. Про легалізацію та можливість служити Порошенко також говорив, були підписані якісь документи, але реальних механізмів не створено.

Можеш прийти, тобі скажуть: «Так, чудово, ми вам подзвонимо», та й усе.

Сама ідея РПА витала в повітрі ще з часів, коли в «Азові» намагалися створити з російських добровольців окремий корпус. З якихось мотивів цього не було зроблено, але ідея вже визріла, і прихильників її реалізації чимало. Розраховувати на якусь масову структуру, звичайно, не варто, і це визнають самі ініціатори, хоча охочих не бракує ані в Україні, ані в Росії. «Ми прекрасно розуміємо, що не будемо масовою структурою, — каже Кузнецов, адже для більшості людей ідея взяти в руки зброю і піти воювати маргінальна. А для багатьох це означає ще й виступити проти своєї держави. Але для нас важливо створити сам прецедент, показати, що в Росії є люди незгодні й готові щось робити реально. Чим планує справді займатися РПА, поки що не зовсім зрозуміло.

На запитання, чи не бояться вони розповісти ФСБ, хлопці запевняють, що вже дечого навчилися і мають певний досвід протистояння. «За весь час нашої діяльності в Росії ми були під ковпаком. Є навіть окремий орган — центр протидії екстремізму: прослуховують, стежать. Водночас якщо в нас такі глобальні цілі, то який сенс боятися? Маємо один варіант — повернутися назад у Росію, а вже яким чином, побачимо. Боротимемось». Займатися українською політикою чи влізати в співпрацю з українськими партіями росіяни не планують, бо розуміють усі ризики. «Ми не можемо собі цього дозволити, бо наш статус непевний і ймовірність видачі нас Росії доволі велика, треба визнати це. Ми реалісти й чудово розуміємо, що люди в чужій країні, які роблять заяви з наміром створити бойовий відділ, зазвичай автоматично потрапляють під парасольку спецслужб. Звісно, ми так чи так спілкуємося з їхніми представниками, але категорично не хочемо співпрацювати з політичними силами, щоб не стати розмінною монетою. Українська політика набагато живіша, ніж російська, і якщо певні люди сьогодні у фаворі, то це ще не означає, ніби до них буде таке саме ставлення завтра. А ми, вже асоціюючись із ними, можемо тоді піти їхнім шляхом».

Звичайно, більшість емігрантів, принаймні ті, що не були безпосередніми учасниками війни на Донбасі, завжди мають змогу просити притулку в якійсь іншій європейській країні, і такі випадки не поодинокі. Але доволі часто можна почути й іншу відповідь, і до неї важливо усе-таки дослухатися українським можновладцям: «Я від початку підтримував Майдан. Відповідно якоюсь мірою я теж відповідальний за те, що відбувається в Україні, за те, щоб вона реформувалась і створила нормальну державу. А ще в певному сенсі відповідальний як розумин за те, що відбулося з Кримом і Донбасом. Розумію, що тут моє місце. Для російської опозиції війна із сучасною системою Путіна триває саме тут. Коли я поїду до Німеччини, можливо, житиму краще, буде все гарно, але не це була ціль моєї міграції. Я не гнався за кращим життям, я прагну змінити Росію і в Україні для цього вбачаю всі можливості. І через власне позиціонування, тобто розривання шаблонів та ярликів (що всі росіяни такі-сякі), і через створення РПА — якогось нового полюса притягання. Щоб там, у Росії, говорили, не тільки те, що їм дозволяють, а й те, що вони справді думають».

СВІЖОПРИЙНЯТИЙ ЗАКОН СТОСУВАТИМЕТЬСЯ ЛЮДЕЙ, ЯКІ ЗАБАЖАЮТЬ СЛУЖИТИ В УКРАЇНСЬКІЙ АРМІЇ ВІД МОМЕНТУ НАБУТТЯ НИМ ЧИННОСТІ.

УСІХ, ХТО ВОЮВАВ НА ФРОНТІ ДОТИ Й ЗАЛИШАЄТЬСЯ ТАМ СЬОГОДНІ, ВІН ОМИНАЄ

Річ у тім, що свіжоприйнятий закон, скажімо, насправді стосуватиметься людей, які зажадають служити в українській армії від моменту набуття ним чинності. Усіх, хто воював на фронті доти й залишається там сьогодні, він оминає. Під нього не підпадають добровольці, які не були й не є юридично оформлені, як і ті, хто вже достатньо настрілявся й хоче жити мирним життям. Обходить увагою він також поранених та інвалідів. Ці люди здебільшого перебувають в Україні нелегально, давно просторчивши всі можливі часові межі, й ніякісенької погоди в їхньому житті новий документ не зробить. Він на майбутнє, як і закон про спрощене надання громадянства, прийнятий поки що за основу. Адже ніхто не візьметься укладати контракт заднім числом, щоб спростити людині процедуру отримання українського паспорта. Єдиним позитивом, якщо закон таки ухвалить, стане норма про можливість набуття статусу громадянина за спрощеною процедурою для власників українських державних нагород. Але таких навряд чи набереться багато.

На жаль, іноземні добровольці, попри гучні заяви влади, і надалі перебуватимуть у замкнутому колі без можливості щось змінити. Нині часто говорять про потребу амністії для терористів на Донбасі, але чомусь зовсім не розглядають можливості, з огляду на особливі обставини, проведення міграційної амністії щодо людей, які відстояли плече-в-плече разом з українцями незалежність нашої держави. У принципі, дивуватися нічому, якщо зважити на аналогічне, а часом іще й гірше ставлення офіційного Києва до своїх добровольців. ■

Добровольці-білоруси:

«Чому українська влада нас боїться, ми не дуже розуміємо»

Богдан Буткевич

Серед тих, хто повернувся додому, декотрі потрапили в лабеті тамтешнього КГБ. Адже Україна намагається не помічати тих, хто прийняв захищати її за покликом серця.

Тиждень поспілкувався із двома бійцями-білорусами: один із них має позивний Кім і донині служить у бригаді Національної гвардії, другий побажав залишитись інкогніто навіть на рівні псевдоніма, бо знає, що вдома на нього вже чатують. Назвемо його Арол (Орел). Вони небагатослівні зрозумілих причин — усі подробиці звияти білоруських добровольців українці дізнаються, мабуть, тільки після зміни політичного режиму в Мінську.

КІМ

Розкажи про історію загону «Пагоня». Як він виник, скільки там приблизно бійців?

— Його створювали насамперед для того, щоб об'єднати всіх білорусів, котрі перебували на фронті ще з початку літа 2014 року. У ньому опинилися люди з різних добровольчих підрозділів. Відбір проводився на загальних підставах, основна з них — відсіювання осіб, що могли бути причетні до спецслужб. Загін ніколи не був і не буде окремим збройним формуванням, швидше це наше неформальне об'єднання, хоча всі ми належали до різних військових частин.

У чому полягала мотивація білорусів воювати за Україну? Що привело вас сюди?

— Кожен борець має свої причини бути тут, на війні. Не можу говорити за всіх, але скажу за себе. На війну я приїхав не тільки тому, що в мені є українська кров. Одна з головних причин: якщо не зупинити путінської орди тут, в Україні, вона прийде й до Білорусі. А передумови для цього є вже давно, поверте на слово.

У лавах добровольчих батальйонів від перших днів війни на Сході, а точніше ще з часів Майдану було чимало білорусів. Існує навіть їхнє неофіційне об'єднання — так званий загін «Пагоня», названий на честь старовинного, ще часів Великого князівства Литовського, герба. За підрахунками **Тижня** (№ 19/2015), крізь горнило цього конфлікту (передусім через батальйони «Донбас», «Азов», ДУК ПС) устигло пройти до 100 білоруських добровольців. Дехто, на жаль, загинув, як-от борець із позивним Кент із 5-го батальйону ДУК, багато кого було поранено.

Розкажи що можна про себе: як потрапив до України, де воював, які твої плани, політичні оцінки ситуації. Повір, цікавить усе.

— Уперше до зони бойових дій я прибув іще влітку 2014-го в складі одного з добровольчих батальйонів, котрий нині є полком Нацгвардії. Не уточнюю якого, але всі, хто в темі, зрозуміють, про що мова. Потрапив я туди на абсолютно загальних підставах, пройшовши рівний із хлопцями-українцями відбір. Відтак брав участь у виїздах під Іловайськ та боях за Широкине, де в березні цього року дістав осколкове поранення грудей і контузію. Що стосується планів, то зараз, доки на всьому фронті застигли, вони прості до крайнощів: поліпшити свої навички й тренуватися.

Чи можна сказати, що більшість білорусів-добровольців, які поїхали воювати в Україну, — це вихідці з вашого правового руху?

— Такі хлопці є, але їх небагато. Значна частина бійців не мала жодного стосунку до нього. Понад те, в основній масі це колишні абсолютно середньостатистичні жителі держави, які раніше навіть не брали участі в будь-яких політичних акціях.

Твоя думка: чому українська влада так боїться давати тобі та побратимам громадянство й навіть після ухвалення нового закону намагається не помічати факту, що ти рік і більше вже воюєш за нашу країну?

— Може, тому що вона чудово розуміє: ми, добровольці, приїхали захищати країну й людей, а не цю державу як бюрократичного монстра. І тільки тепер змушені були зацікавитися політикою, адже можновладці попросту відвертаються від нас. Усе, що ми просимо, — паспорт, щоб бути повноцінними громадянами країни, за яку багато хлопців пролили кров. Із якихось незрозумілих причин деякі грузинські та російські «політики» отримують українські паспорти, нічого не зробивши для країни. Мабуть, ми, з погляду людей із високих кабінетів, уже майже півтора року захищаючи Україну на передовій, робимо менш важливу справу за них. Прикро, що там так думають. На жаль, зараз ми в безвихідній ситуації. Усім нам шлях додому закритий зі зрозумілих причин. Відмовляючись елементарно легалізувати наше перебування в країні, нас просто заганяють у становище, коли виїхати з України ми не можемо, але водночас у будь-який момент ризикуємо бути депортовані. Чому влада нас, білорусів, боїться, я не дуже розумію. Ми приїхали сюди не задля політики й не збиралися лізти в неї.

Тобто варіантів повернутися на батьківщину в тебе немає? За жодних розкладів?

— На сьогоднішнє повернення додому навряд чи можливе. А як буде далі, покаже час. Допоки Лукашенка при владі, на нас там чекає тільки в'язниця. На довгі-довгі роки. Прецеденти вже є.

То не шкодуєш, що приїхав на цю війну? З огляду на все сказане?

— Аж ніяк. Бо тільки тут я по-справжньому переосмислив величезну кількість речей, які колись мені здавалися важливими, і натомість зрозумів,

що є важливим насправді. Тут знайшов справжніх друзів, які стали для мене братами. Це найголовніше для будь-якого чоловіка.

АРОЛ

Яким чином ти потрапив до України? Як і чому опинився на війні?

— Досить типово. На батьківщині я неблагонадійний, адже був в опозиційному русі. Тому й переїхав до України ще до Майдану. Потім брав участь у революції, а згодом, у серпні, опинився на фронті. Допомогли знайомі — не називатиму прізвищ. Так сталося, що доля занесла на Луганщину, воював під Луганськом, на Бахмутці, був під Дебальцевим. Зараз ніде не служу, можна сказати, переховуюся. Бо мене хочуть депортувати з України. Ну а як ви розумієте, до Білорусі мені не можна під жодним приводом: родичі й друзі писали в інтернеті, що з КГБ вже тричі по мене приходили. Одного разу аж смішно було: до батьків приїхав родич, хтось стукнув, немовби то я, — ті й приперлись о третій ночі. Піймали облизня, але це насправді не смішно. А щодо «чому»? Очевидно, я вважаю, що Росія — це новітній СРСР, проти якого треба боротися всюди. Мрію про вільну Білорусь, а вона можлива тільки тоді, коли совок остаточно загине.

**«РОСІЯ — ЦЕ НОВІТНІЙ СРСР,
ПРОТИ ЯКОГО ТРЕБА БОРОТИСЯ ВСЮДИ.
МРІЮ ПРО ВІЛЬНУ БІЛОРУСЬ, А ВОНА МОЖЛИВА
ТІЛЬКИ ТОДІ, КОЛИ СОВК ОСТАТОЧНО ЗАГИНЕ»**

Як думаєш, чому українська держава не дає тобі громадянства?

— Очевидно, вона боїться всіх добровольців незалежно від національності. Не забуваймо, що сутність владної системи в Україні така сама радянська, як і в Білорусі. Тільки режим не настільки бузівірський. Ми така собі кістка в горлі. Тож навіть цим хлопцям із владних коридорів до своїх, українців, іще й ми з нашими проблемами? Їм простіше нас депортувати. А що там із нами далі буде, кого це цікавить?..

Ти знайомий з усіма білорусами, які поїхали воювати в Україну?

— Ні. Я потрапив сюди поза загоном «Пагоня». Знаю багатьох, але мене знають не так багато. З огляду на білоруське минуле намагався по-стійно зберігати максимальну конспірацію. Навіть не так з остраху за себе, як щоб не підставляти родичів і братів по зброї.

Які твої плани на майбутнє?

— Важко сказати. Якщо чесно, дуже кортить повернутися до своїх, на війну. У Білорусь мені, як я вже сказав, шляху найближчими роками немає. Тож хочу захищати те, у що я вірю, тут, в Україні. Дуже сподіваюся, що все-таки вирішу свої паспортні питання. Невже я не заслужив на громадянство, проливаючи за цю країну кров? ■

Меркель на грані

Після безпрецедентно теплого прийому біженців громадська думка в Німеччині починає змінюватися

Як багато може змінитися лишень за один місяць. У ніч на 4 вересня Ангела Меркель прийняла найважливіше рішення за всі 10 років свого канцлерства: призупинити дію європейських правил щодо надання притулку й дозволити десяткам тисяч біженців, котрі «застрягли» в Угорщині, в'їхати до Німеччини через Австрію. Цей моральний жест відповідав тогочасним настроям. На момент, коли стаття готувалася до друку, Меркель бачилася чи не найімовірнішим кандидатом на Нобелівську премію миру.

Проте в Німеччині цей альтруїстичний прийом викликав негативну зворотну реакцію, яка може підірвати позиції досі непереможної пані канцлер. Раніше Меркель нехарактерним для неї проповідницьким тоном багато разів повторювала, що у праві на притулок «не існує верхньої межі». Але Йоахім Гаук, котрому як президентові ФРН належить не втручатись у рутинну політику, відповів на це: «...наші можливості обмежені, навіть якщо наразі не з'ясовано, де їхні межі». І тут, ніби за підказкою, політичні настрої обернулися проти Меркель.

Цифри стосовно біженців вражають. За різними оцінками, лише у вересні до Німеччини прибуло понад 200 тис. мігрантів. Офіційні прогнози на весь рік уже в серпні зросли від 450 тис. до 800 тис. Минулого тижня найбільший німецький таблоїд Bild навів розрахунки, за якими їхня кількість може сягнути 1,5 млн, що дорівнює населенню Мюнхена. Приплив нових триває, а ті, хто вже здобув офіційний статус, мають право потім викликати до себе свою родину. І кінця-краю цьому не видно.

Уже кілька тижнів тому центри прийому біженців почали розширюватися. Місцеві органи влади щосили намагаються знайти житло для переселенців, позаяк тимчасові наметові містечка не придатні для проживання взимку. Влада Гамбурга почала конфісковувати порожні офісні приміщення для розташування біженців, що викликало запитання, пов'язані з порушенням конституційних прав. Берлін і Бремен також розглядають подібні кроки. Школи відчайдушно намагаються інтегрувати дітей прибулих, які не знають німецької.

Велике переселення. За різними оцінками, лише у вересні до Німеччини прибуло понад 200 тис. мігрантів. Офіційні прогнози на весь рік уже в серпні зросли від 450 тис. до 800 тис.

У переповнених притулках для втікачів уже почалися конфлікти: нерідко між молодими представниками різних етнічних або релігійних груп. Почастішали підпали центрів для іммігрантів. У Дрездені знову набирає популярності ксенофобський рух PEGIDA: 5 жовтня в акції протесту проти біженців узяло участь близько 9 тис. осіб.

Основна частина німецького суспільства залишається толерантною, але відчувається неспокій. У проведеному державним телеканалом ФРН опитуванні 51% німців заявили, що бояться напливу біженців. Це на 13 пунктів більше, ніж у вересні. Підтримка Меркель знизилася на 9 пунктів, до найнижчого рівня від 2011 року (хоча все ще тримається на солідних 54%). У двох інших опитуваннях канцлерка з'їхала з першого місця серед найпопулярніших німецьких політиків на четверте.

Найрізкіша критика Меркель лунає з її власного консервативного табору — очолюваного нею Християнсько-демократичного союзу (ХДС) та баварського Християнсько-соціального союзу (ХСС), який зазвичай її підтримує. Горст Зеєгофер, голова ХСС і прем'єр-міністр Баварії, назвав рішення канцлерки «помилкою, з якою ми ще довго матимемо клопіт». На одній із зустрічей він напівсерйозно пригрозив привезти кілька автобусів біженців до федерального парламенту в Берліні.

Лідерка парламентської фракції ХСС Герда Гасельфельдт пропонує створити транзитні зони вздовж кордонів Німеччини на зразок тих, що є в аеропортах. Міністр фінансів Баварії Маркус Зедер вимагає спорудити на кордонах паркани. Група християн-демократів, які називають себе «клубом безпеки», обговорює цілковите закриття кордонів держави для біженців. Ще одна група написала Меркель листа, у якому йдеться про те, що її політика стосовно біженців порушує закон.

У відповідь на все це уряд Меркель поспіхом намагається змінити ситуацію. Прийнято закон про обмежене фінансування «кишенькових витрат» для біженців, які зараз становлять €143 (\$160) на місяць, і заміну їх ваучерами. Розширюються штати поліції та адміністративних органів. Усі балканські країни оголошено «безпечними», тож претенденти на здобуття статусу біженця звідти швидше діставатимуть відмови й будуть депортовані. 6 жовтня Меркель сама взяла на себе керівництво справами біженців, фактично усунувши від виконання цих обов'язків міністра внутрішніх справ Томаса де Мез'єра.

Проте жоден із цих кроків не зменшить кількості сирийців, іракців та афганців, які втікають від війни. Не зробить цього й вереснева домовленість у ЄС про квотний розподіл 120 тис. біженців між країнами-членами. Цього завзято домагалася Меркель, але в результаті компромісу мігрантів у Німеччині навряд чи поменшає.

Зараз канцлерка спрямовує основні зусилля на те, щоб умовити Туреччину (більшість біженців потрапляє до ЄС саме звідти) перехоплювати й залишати в себе більшу їх кількість. Але там їх уже й без цього понад 2 млн. Анкара вимагатиме поступок, як-от спрощення візового режиму з ЄС для турків. А також сподіватиметься на послаблення з боку Німеччини критики турецьких репресій проти преси й курдських сепаратистів. Окрім того, вона може попросити Берлін про підтримку в створенні буферної зони в Сирії.

Стук-стук, хто там?

Заявки на отримання притулку, за якими ще не винесено рішення, тис.

Тим часом німці починають розуміти, що криза біженців може змінити їхню країну навіть більше, ніж возз'єднання 25 років тому. Тоді основне завдання полягало в тому, щоб дві частини одного цілого змогли розвиватися разом, — так казав колишній канцлер Віллі Брандт. У промові на річницю об'єднання 3 жовтня цього року президент Гаук (як і Меркель, котра виросла в НДР) сказав, що сьогодні завдання важче, бо «нині має розвиватися разом те, що ніколи не було одним цілим». Німці бояться, що біженці-мусульмани не сприймуть їхніх норм гендерної рівності, світської держави й особливої відповідальності Німеччини перед Ізраїлем та євреями.

ЯКЩО В ДЕЯКИХ КРАЇНАХ ЄВРОПИ ВНАСЛІДОК НАПЛИВУ БІЖЕНЦІВ ЕКСТРЕМІСТСЬКІ ПАРТІЇ СТАЛИ СЕРЬОЗНИМИ ПРЕТЕНДЕНТАМИ НА ВЛАДУ, ТО В НІМЕЧЧИНІ ВОНИ ЗАЛИШАЮТЬСЯ МАРГІНАЛЬНИМИ

Поки що негативна реакція на наплив біженців не загрожує стабільності керівних позицій Меркель. Якщо внаслідок цього екстремістські партії стали серйозними претендентами на владу в деяких інших країнах Європи, то в Німеччині вони залишаються маргінальними, а виборці довіряють уряду в царині відновлення порядку, вважає Тімо Лохоцкі з німецького аналітичного центру «Фонд Маршалла». Серед християн-демократів у канцлерки немає суперників. Лівоцентристи соціал-демократи зайняли внутрішньопартійними чварами. А представники лівої опозиції не можуть критикувати Меркель за політику щодо біженців, яку самі підтримують.

Але нині тиск на Меркель безпрецедентний. Хоча криза змусила її показати новий стиль лідерства. Багато років канцлерку звинувачують у підлаштуванні під громадську думку замість того, щоб формувати останню. Зараз вона знайшла своє моральне покликання. «Якщо нам тепер доведеться вибачитися за простягнуту в тяжкий час руку дружби, — виключно заявила Меркель, — це не моя країна». ■

Лабораторія практичного комунізму

Алла Лазарева, Париж

Фото напівголих директорів, які тікають через паркан від розлючених працівників авіаційної компанії Air France, облетіли, мабуть, усі світові медіа. Інцидент, попри свою позірну винятковість, насправді відображає сталі закономірності французького політичного та економічного життя

Маркс танцював би від щастя, якби йому поталанило хвилин на двадцять повернутися на грішну землю, зайти в інтернет і побачити, як наймані працівники Air France деруть на шмаття сорочку на своєму директорів з питань трудових ресурсів. Класова боротьба в дії! Хоча не все так просто. «Брутальність в ім'я класових конфліктів, як завжди, не зачепила справжніх багатіїв, а лише дала змогу персоналу зірвати злість на тих, хто дещо більше заробляє, але, за великим рахунком, не настільки від нього й відрізняється», — написав наступного дня часопис Le Figaro.

Такий він, французький профспілковий дух: просякнутий і романтизмом Великої революції та Паризької комуні, і наївним утопізмом крайньо лівого розливу, і також впливами Москви, що досі, навіть через 24 роки після розпаду СРСР, даються взнаки. Політичне ретроградство поряд із соціальним егоізмом, автоматизми державних підприємств та підрихтовані комуністичні гасла. І водночас дуже поширена впевненість, що держава мусить, зобов'язана, повинна втрутитися і знайти з кожного глухого кута єдино правильний вихід. Навіть коли вона не має на те відповідних механізмів.

Ситуація з Air France, де працівники аеропорту збунтувалися проти чергових скорочень 2900 робочих місць, віддзеркалює розчарування та ілюзії цілої країни. Air France — це ніби зменшена модель Франції. «У підприємстві змішався дивний коктейль із чітко корпоративної поведінки та звичок, набутих за тих часів, коли АФ була перлиною французької світової слави», — каже директор часопису La Croix Гійом Губер. Працівники певним чином відмовляються вірити, що золоті часи потужних державних вливань завершилися, у 1999-му компанію було приватизовано, і вона мусить жити за тими самими ринковими правилами, що й усі інші приватні підприємства.

Не тільки Air France — дуже багатьом французьким економічним структурам зовсім не просто привчити себе брати до уваги такий важливий фактор епохи глобалізації, як конкурентність. Модернізувати, оптимізувати послугу — означає запропонувати найкращу пропорцію ціни і якості. Французьким фірмам порівняно навіть із гол-

ландськими або американськими, не кажучи вже про китайські чи індійські компанії, це дуже не легко. Передовсім тому, що соціальні відрахування на платню в цій державі значно вищі, ніж у багатьох інших країнах.

Навіть якщо працівники, скажімо, Air France не заробляють більше, ніж працівники інших авіаційних компаній, вони обходяться підприємству значно дорожче, ніж, наприклад, ті, хто працює в голландській KLM. Паризький аеропорт «Руассі» зі своїми численними нарахуваннями є другим у світі після лондонського «Хітроу» за дорожнечою обслуговування пасажирів і літаків. Дешеві рейси low cost, зорієнтовані на середній клас і студентство, активно витісняють із повітряного простору неповороткий Air France. У сфері послуг класу «люкс» французів давно обійшли компанії з Перської затоки.

БІЛЬШІСТЬ ФРАНЦУЗЬКИХ ПРОФСПІЛОК — ЦЕ ЛІВІ РАДИКАЛИ АБО КОМУНІСТИЧНОЇ, АБО ТРОЦЬКІСТСЬКОЇ ОРІЄНТАЦІЇ. ЛІБЕРАЛИ ТА РЕФОРМАТОРИ В ЦЬОМУ РУСІ ПОГОДИ НЕ РОБЛЯТЬ

Ось така криза. Скорочень, безперечно, не оминути. Але тільки вони не вирішать усього комплексу проблем, притаманних французькій економічній та соціальній системі. «Через специфічну культуру протестів Францію практично неможливо реформувати, — вважає правник Фредерік Петі. — Варто згадати події 1995 року, коли тодішній прем'єр-міністр Ален Жюппе спробував реформувати систему соціального захисту. Відразу застрайкував державний транспорт: метро, поїзди, автобуси, електрички. Ціла країна лишалася парализованою понад місяць, і уряд змушений був відступити. Тільки-но йдеться про відмову від привілеїв, що забезпечили найманим працівникам у 1950–1970-х роках червоні профспілки, починаються страйки держсектору, проти яких французька економічна й політична модель безсила».

Потужний соціальний захист громадян, який збудувала по Другій світовій війні Французька держава, крім очевидних зручностей дає й пев-

ні суперечливі побічні суспільні ефекти. «Надмірною опікою та присутністю держава інфантилізувала цілу верству громадян, які розслабилися й вирішили жити, не поспішаючи та не напружуючись, — переконаний Фредерік Петі. — Французька культура протесту, викохана на романтизації барикад Паризької комуни, сприяє саме силовим методам. Це культ не так діалогу, як протистояння, вуличних акцій, тривалих страйків та непоступливості до «буржуїв». Французи не здатні реформуватися інакше, як через конфлікт і біль. До першої нафтової кризи 1973 року система якось трималася. Під час фінансової кризи 2008-го вона почала загрозливо тріщати по швах. Так, французи надзвичайно пишаються своєю системою соціального захисту, але не факт, що вона зможе тривати ще довгі роки».

В Air France держава має сьогодні тільки 16% акцій. Це не дає змоги радикально втручатися у виробничі процеси. Але профспілкові лідери не надто тим заморочуються. Ті, хто рвав на директорах сорочки, — ще менше. Спрацьовують автоматизми, які давали гарантовані результати впродовж років. А що як знов пощастить, і світ підлаштується під наші звички, а не навпаки?

Інфантілізація політичного простору триває не одне десятиліття. Більшість французьких профспілок від початку XX століття тісно пов'язані з комуністичним рухом. Але якщо СРСР запровадив у себе фактичний феодалізм з озвучуванням, лише на словах, засадничих комуністичних гасел, то Франція пішла іншим шляхом. «Французька буржуазія та державне чиновництво, налякані прикладом Радянського Союзу, пішли на великі поступки профспілкам і комуністам уже за часів «Народного фронту», у 1936 році, — пояснює П'єр, викладач історії одного з французьких коледжів. — Після війни, коли кіль-

ка міністрів-комуністів потрапили до уряду, вдалося закріпити, у принципі, потрібні речі: право на тритижневу відпустку, пенсію в 65 років, право на лікарняний та на страйк. Погано інше: французька Компартія та її філія CGT — профспілка Генеральна конфедерація праці — весь цей час діяли в тісній згоді з Москвою. Французька держава демонструвала м'якість та вихованість, комуністичні профспілки — нахрапистість і театралізовану класову ненависть до «хазяїв». Цей культ конфлікту глибоко вкорінився в суспільній свідомості та навіть, напевне, у підсвідомості. Такої культури компромісу, як в англосаксів, у нас немає. Велика проблема французів полягає в тому, що вони не навчилися приймати економічну реальність такою, як вона є».

Більшість французьких профспілок — це ліві радикали або комуністичної, або троцькістської орієнтації. Ліберали та реформатори в цьому русі погоди не роблять. Керівництво профспілкових структур сьогодні — це лише політики, які на заводах не працювали й дня. Навіть інженерами. Ніби й не трагедія, але справжнього, легітимного представництва найманої робочої сили немає. А що є? «Цинічні профспілковці та боягузлива держава, які недолугістю та впертістю роблять усе для того, щоб в один не надто прекрасний момент у Франції виникла справжня авторитарна спокуса, — вважає журналіст інтернет-газети Atlantico Серж Федербаш. — Ми рухаємося до пунізації Франції».

Більшість ліків у надмірній дозі — отрута й навпаки. Профспілковий рух, що свого часу порушував потрібні, актуальні питання й домагався поваги до праці та особи найманого працівника, часом може перетворюватися на знаряддя регресу, коли його використовують із метою політичної маніпуляції. Кілька років тому профспілка друкарень фактично паралізувала шантажем і страйками цілу французьку періодику. Робітники друкарень уже мають кращу платню, ніж журналісти. Ось тільки накладі газет і журналів невинно падають, зокрема й тому, що неймовірно дорого коштує французам медійний друк. Пролетар справді став усім завдяки розвитку медійної справи.

Нині на підприємстві Air France аналогічні випробування. Робітниче середовище захищає свої привілеї, економічна логіка штовхає керівництво на жорсткі кроки. Подібні процеси й у багатьох інших галузях. Колись, після війни, французькі червоні профспілки активно виступали проти плану Маршалла. Неважко здогадатися, що більше в інтересах Москви, ніж французького робітничого класу. Але ні тоді, ні тепер цього багато хто не зрозумів. За понад півстоліття близьким до комуністів профспілкам вдалося майже не поступитися принципами. І та сама Москва в той самий спосіб їх використовує, заповнюючи французький інформаційний простір давніми випробуваннями страшилками про «ганебні поступки американським інтересам». Усе тече, все змінюється, лиш французька економіка в царині державного сегмента часом нагадує маленьку лабораторію з практичних комуністичних вправ. Майже за Марксом. ■

Неприцільний вогонь. Французькі профспілки атакують найманих топ-менеджерів, але не зачіпають реальних власників корпорацій

PHOTO: AP

Ніжне лобі

Віталій Рибак

Публічна дипломатія є важливим елементом зовнішньої політики держави в реаліях глобалізованого світу, проте в Україні вона поки що лише зароджується

У 70-х роках минулого століття Сполученим Штатам довелося відновлювати свій міжнародний авторитет, добряче підпалений поразкою у В'єтнамі. Якщо додати до того Вортергейтський скандал, який європейські медіа смакували у всіх подробицях, отримуємо втрату авторитету на глобальній арені в умовах холодної війни. Саме в цей час США починають активно використовувати публічну дипломатію й тому мають уже сорокарічний досвід у цій сфері. Проте найбільший зиск від такої політики вони отримують лише зараз, в епоху інтернету. Україні варто переймати цей досвід — краще пізно, ніж ніколи.

ПРИНЦИП ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Суть цього методу — комунікувати не з державними органами інших країн, а безпосередньо з іноземними суспільствами. Доносити до громадян інших держав меседж за допомогою засобів масової інформації та через культурний вплив. Сам по собі принцип не новий, пропаганда активно використовувалася ще з початку XX століття: нацистська Німеччина досягла на цьому полі неабияких висот, проте такі заходи були спрямовані всередину країни, а не назовні.

Публічна дипломатія є ефективною, адже дає змогу впливати на тих, хто в демократичних суспільствах вирішує долю країни: народ, який обирає собі владу. Отже, можна взаємодіяти з владою іншої країни не лише прямо, а й опосередковано, формуючи потрібні питання в публічному дискурсі закордонного суспільства. Окрім того, такий напрям ведення зовнішньої політики дає змогу екстенсивно зміцнити позиції на міжнародній арені, наприклад, залучаючи на роботу чи навчання висококваліфікованих громадян інших держав. Така діяльність передбачає роботу не тільки державних організацій, а й НГО, фондів та корпорацій.

Публічна дипломатія стала вигідним напрямом ведення зовнішньої політики завдяки третій хвилі глобалізації, внаслідок якої суспільство остаточно перейшло від індустріального до інформаційного стану. Нові технології зробили реальною оперативну передачу даних у будь-яку точку планети. Спочатку це було дешеве кольорове телебачення, а з другої половини 1990-х і мережа інтернет.

СТРУКТУРА ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Джеймс Калл, один із найвпливовіших дослідників цієї сфери та директор магістерської програми з публічної дипломатії в Університеті Південної Каліфорнії, виокремлює п'ять ключових елементів: лобіювання, культурну експансію, обмін, трансляцію та моніторинг публічної думки в цільових

країнах. Успішне здійснення публічної дипломатії можливе лише за умови застосування всіх цих елементів.

Лобіювання інститутів та цінностей — це саме той інструмент, який допомагає скеровувати розвиток закордонного суспільства в правильне русло. Починаючи з 90-х років минулого століття, після падіння залізної завіси, Сполучені Штати разом із Європейським Союзом почали активно просувати демократію в Центральній-Східній Європі з метою перетворення колишніх комуністичних суспільств. Приклад країн Балтії, а також країн Вишеградської групи доводить, що ця політика була успішною: демократичні інститути прижилися та нормально функціонують у цих країнах. В Україні такий процес активно відбувається й досі. Наприклад, діє Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), яке сприяє демократичним перетворенням в економіці, соціальному секторі та судовій системі, а ЄС вживає безліч заходів у межах програми Східного партнерства, результатом яких стало підписання Угоди про асоціацію.

НАШ БРЕНД СТАЄ НЕГАТИВНИМ, КРИЗОВИМ: ВІН СКЛАДАЄТЬСЯ З БАГАТЬОХ ПРОБЛЕМНИХ РЕЧЕЙ, СЕРЕД ЯКИХ РЕВОЛЮЦІЯ, ВІЙНА, ДЕВАЛЬВАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВАЛЮТИ ТА КОРУМПОВАНІСТЬ СУСПІЛЬСТВА

Для того щоб цільові суспільства хотіли приймати цінності, необхідна культурна експансія, яка в наш час майже нерозривно пов'язана з політикою. Сполучені Штати успішно експортують стиль життя та цінності за допомогою літератури, кінематографа, телебачення та музики. Ефективним каналом цього є культурні центри. Як приклад можна навести нещодавно відкритий у Києві Американський дім, який є важливим джерелом в Україні інформації про американську культуру та суспільство.

Ще один спосіб експортувати цінності в інші суспільства — залучення іноземних громадян за допомогою різноманітних освітніх та робочих програм. Коли іноземець приїжджає до Сполучених Штатів вчитися чи працювати, він здобуває власний досвід взаємодії з американськими цінностями, переймає певну їх частину, а потім самостійно запроваджує у своїй країні. Саме за такою системою діє Фонд Фулбрайта, який надає іноземним студентам, викладачам і науковцям шанс навчатися чи працювати в США для того, щоб вони дістали можливість реалізувати власні проекти в рідній країні.

Впливовий інструмент. USAID запровадило в Україні чимало програм, які сприяють реформі

БРЕНД УКРАЇНИ

Усі ці заходи публічної дипломатії формують певний образ держави та її громадян в очах іноземних громадян — бренд країни, який може бути позитивним або негативним. У червні цього року я мав нагоду відвідати зустріч із Майклом Карні, директором європейського відділення Fleishman&Hillard, однієї з провідних світових PR-компаній. Під час зустрічі містер Карні зауважив, що не так страшно мати негативний бренд — Росія цілком нормально з таким існує, страшно його взагалі не мати, бути непомітним у сучасному світі.

Саме такою була Україна донедавна — непомітною. Без публічної дипломатії ми не мали й бренду. Першим кроком у цьому напрямку стало проведення Євро-2012 разом із Польщею: саме тоді ми дістали нагоду представити країну в західних суспільствах і залучити мільйони туристів.

Зараз навряд чи можна скаржитися на непомітність України в очах Заходу, адже про нас говорять на кожному міжнародному політичному саміті, а більшість іноземних ЗМІ мають спеціальний розділ, присвячений українській кризі. Наш бренд стає негативним, кризовим: він складається з багатьох проблемних речей, серед яких революція, війна, девальвація національної валюти та корумпованість суспільства. Він виник, по суті, без нашої участі. Саме так нас бачать західні держави: як країну, у якій іде війна, а їхні громадяни отримують замало надійної інформації про перебіг конфлікту. Не раз, спілкуючись із не дуже зацікавленими міжнародною політикою європейцями, мені доводилося розповідати, що Київ міститься на відстані понад 700 кілометрів від фронту, що Україна така велика й що моя рідна мова не російська, а війна в нас не громадянська.

Цим насправді мали б займатися державні органи, і в тому справді є позитивні зрушення. Саме за позитивні зміни в бренді України відповідає новостворене Міністерство інформаційної політики,

проте воно ще на самому початку свого шляху. Водночас українська влада не використовує повною мірою потужний інструмент впливу в сучасному інформаційному суспільстві — соціальні мережі. Наприклад, офіційні сторінки більшості державних органів у Facebook і Twitter ведуться переважно українською мовою, лише певні пости дублюються англійською. Як наслідок — втрачаємо можливість донести важливу інформацію до багатомільйонної аудиторії.

Владні акаунти в соцмережах можна використовувати для найрізноманітніших цілей. Наприклад, щоб ознайомлювати іноземців з українською культурою. Це популярна практика у світі. Скажімо, Барак Обама регулярно публікує список книжок, які читає, та плейлісти музики, яку слухає у відпустці. Ті списки привертають увагу багатьох людей у всьому світі й містять (сюрприз) переважно твори американських письменників та музикантів — це один із каналів культурної експансії.

Окрім того, Україні бракує зв'язків зі ЗМІ в інших країнах та потужних лобі-груп, які має та сама Росія. Кроком у цьому напрямку було створення інформаційного телеканалу Ukraine Today, який здійснює цілодобове мовлення у Європі та Сполучених Штатах. У правильному руслі діє й Український кризовий медіа-центр, який встановлює та підтримує дуже потрібні сьогодні контакти з іноземними журналістами.

Зрозуміло, що наша держава не є світовою потугою, на відміну від тих самих Сполучених Штатів, і не веде міжнародну експансію. Утім, українцям потрібно скористатися нагодою і, поки до нас прикута увага західних держав, забезпечити формування позитивного образу України — такою, щоб іноземні компанії хотіли співпрацювати з нею та інвестувати, а громадяни тих країн не боялися здійснювати до нас туристичні подорожі. Досягнення цієї мети буде неможливим, якщо ми не застосовуватимемо принципи публічної дипломатії і не розповідатимемо світові про те, чим живе Україна. Інакше за нас це зробить Росія. ■

Знання віків і сьогодення

Кого і за що цьогоріч відзначили Нобелівськими преміями в царині науки

Перед самовпевненим натиском науково-технічного прогресу сьогодні легко забути, що якихось 150 років тому люди лікувалися переважно травами, зіллям. Деякі найвідоміші медикаменти, зокрема аспірин, морфін і дигіталіс, до нині виготовляють або з рослин, або на базі їх екстрактів. Тож нікого не мав би здивувати факт, що найновіший засіб від малярії артемізинін робиться з рослини, яку в Китаї із цією метою використовують уже понад 2 тис. років. Найдавніший рецепт, яким для створення артемізиніну скористалася його відкривачка—китаянка Ту Юю, знайдено у «Книзі рецептів на невідкладні випадки», створеній у 340 році до н. е. Ге Гуном. Завдяки цьому припису вона змогла виділити активну речовину лікарської рослини. Артемізинін відіграв ключову роль у зменшенні наполовину (з 2000 року) смертності від малярії. За це фармацевт Ту Юю отримала частину цьогорічної Нобелівської премії в галузі фізіології та медицини. Вона розвинула ідею, котра виникла ще під час роботи над таємним китайським проектом, метою якого було захистити північно-єтнамських солдатів від малярії під час війни. Таким чином доктор Ту стала рятівником

галузі, де наявні медикаменти вже втрачають свою ефективність, бо паразити, які викликають малярію, розвивають опірність до наявних ліків. Інші лауреати премії в галузі медицини—американець Вільям Кемпбелл і японець Сатоші Омура заслужили нагороду тим, що винайшли інший засіб, авермектин, який застосовується проти деяких черв'яків-паразитів. Його теж отримано із живого організму—бактерії *Streptomyces*, тисячі штамів якої доктор Омура виростив у 1970-ті. Він шукав можливості розробки нових ліків, адже ця бактерія стала основою для одного з перших антибіотиків—стрептоміцину. Його роботу продовжив згодом доктор Кемпбелл, котрому пощастило з одним із Омуриних компонентів: виявилось, що той знищує черв'яків-нематодів певного виду, який спричинює філяріатоз і річкову сліпоту. Нині один із «нащадків» авермектину—івермектин вважається настільки важливим, що його внесено до списку основних лікарських засобів Всесвітньої організації охорони здоров'я, котра каталогізує найнеобхідніші, базові медикаменти.

Премію в галузі хімії одержали троє вчених (швед Томас Ліндаль, американець Пол Модріч і турок Азіз Сандржар) за спільне дослідження того, як ДНК живих організмів зберігає задовану інформацію неспотвореною навіть у несприятливих зовнішніх умовах. ДНК постійно зазнає хімічних та фізичних впливів. Її мутації або пошкодження викликають рак. Вони ж такі, схоже, становлять одну з причин старіння тварин та передачі спадкових захворювань на кшталт муковісцидозу й гемофілії. Для боротьби з такими явищами клітини «лікують» свою ДНК різними білками, які відновлюють уражені ділянки ще до того, як почнуться проблеми. Доктор Ліндаль виявив один вид такого пошкодження. Він з'ясував, що молекула ДНК нестабільна. Її руйнують різноманітні хімічні процеси, зокрема й такі, що в них цитозин (одна з азотистих основ, завдяки яким відбуваються зберігання й передача генетичної інформації) спонтанно перетворюється на небажану сполуку під назвою «урацил». Вирахувавши швидкість пошкодження, Ліндаль зрозумів, що взагалі-то багатоклітинне життя мало б бути неможливе: ДНК у клітинах розпадалася б занадто швидко. Але, позаяк багатоклітинні форми життя існують, повинні бути і якісь механізми відновлення пошкоджених основ. Ставлячи досліди над бактеріями, він виявив два білки, які й виконують цю відновлювальну роботу. Зараз уже відома ціла низка таких білків із функцією експізіційної репарації основ як у складних організмах, так і в одноклітинних. Вони здатні «ремонтувати» понад 100 різних видів пошкоджень ДНК.

Дослідження доктора Сандржара показують, як клітини відновлюються після ураження внаслідок дії ультрафіолетового опромінення. Шкідлива дія ультрафіолету може викликати «злипання» сусідніх основ на ділянці ДНК, які після того вже не можуть

Прадавня фармакологія. Китайський алхімік, медик і фармацевт Ге Гун у 340 році до н. е. склав «Книгу рецептів на невідкладні випадки», яка підказала людству, як виготовити ліки від малярії сьогодні

сполучатися з елементами, розташованими на протилежному боці подвійної спіралі цієї молекули. Санджар допоміг дослідити хімічний механізм під назвою «ексцизійна репарація нуклеотидів» — видалення пошкодженого фрагмента ДНК й заміну його свіжим, функціональним. Тим часом доктор Модріч вивчав пошкодження, які трапляються в ході реплікації ДНК. Початкова молекула ДНК, що міститься в заплідненій яйцеклітині, копіюється трильйони разів протягом життя організму. Але перебіг цього процесу не завжди ідеальний. Модріч допоміг виявити систему репарації помилково спарених нуклеотидів (англ. mismatch repair), яка усуває неправильні зв'язки, що виникають між двома ланцюжками ДНК у процесі поділу клітин, і цим у тисячі разів зменшує імовірність дефекту. Контроль над паразитарними захворюваннями прямо пов'язаний зі здоров'ям людини. Розуміння механізму відновлення ДНК відкриває шлях до ефективнішого лікування. А ось премія в галузі фізики дісталася за куди більш теоретичне дослідження, хоча й дуже важливе, бо воно здатне допомогти з'ясувати, чому Всесвіт складається з матерії, а не є сумішшю рівних частин її та антиматерії, котрі, якби так воно й було, вже давно б анігілювалися. Це відкриття маси в субатомних частинках нейтрино. Премію отримали японець Такааки Кадзіта й канадець Артур Макдональд.

Думку про існування нейтрино висунули ще в 1930 році для пояснення неточностей у рівняннях ядерного розпаду. Вони існують у величезних кількостях: просочуються з ядра Землі, течуть від Сонця й летять через Галактику від далеких супернових. Але майже

не вступають у взаємодію з частинками інших видів. «Зловити» нейтрино в лабораторії вдалось аж у 1956 році. Нейтрино бувають трьох видів: електронні, мюонні й тау-нейтрино. Спочатку вважалося, що нейтрино не мають маси, але zostалися два нез'ясовані моменти. Перший, помічений іще в 1960-х роках, — що від Сонця надходить замала їх кількість. Теоретично сонячні нейтрино, які виникають у ході синтезу (що генерує енергію світила), повинні бути виключно електронними, і саме їх могли реєструвати перші детектори. Але, випробувавши у 2001 році складніше обладнання, доктор Макдональд виявив і раніше «відсутні» нейтрино: просто вони були не електронними. А за три роки до того доктор Кадзіта відкрив другу аномалію: під час зіткнення з атмосферою космічне проміння створює менше мюонних нейтрино, ніж очікували. Одне з пояснень, що розставило все на свої місця, мало такий вигляд: під час руху нейтрино переходять з одного виду в інший. А для цього теоретично вони повинні володіти певною масою. Тепер наявність у них маси визнана наукою, за що автори відкриття отримали премію. Як це пов'язано з існуванням Всесвіту? Пояснення випливає зі складної послідовності припущень і зводиться до того, що під час Великого вибуху утворилися набагато важчі нейтрино, ніж відомі нам нині. Вони розпадались асиметрично. При цьому утворювалося більше частинок матерії, ніж антиматерії. Саме тому з матерії складається Всесвіт. Такий висновок, може, і звучить занадто надумано, щоб під нього підвести наявну математичну базу. Але ж у 1930 році те саме можна було сказати і про існування нейтрино. ■

До дня української писемності та мови

XIV КИЇВСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ КНИЖКОВИЙ
ЯРМАРОК

МЕДВІН:

КНИЖКОВИЙ СВІТ

ОРГАНІЗАТОРИ:
УКРАЇНСКА АСОЦІАЦІЯ ВИДАВЦІВ ТА КНИГОРОЗПОВСЮДЖУВАЧІВ;
УКРАЇНСКА ВИСТАВКОВА КОМПАНІЯ "МЕДВІН"

ЗА ПІДТРИМКИ:
УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ

Куратори культурної програми - Брати Капранови!

ДРУГ
ЧИТАЧА

В ПРОГРАМІ ЯРМАРКУ:

- зустрічі, прес-конференції, творчі вечори,
автограф-сесії, поетичні читання відомих
українських письменників,
діячів культури і гостей ярмарку.

24 жовтня - ДІТЯЧИЙ ДЕНЬ

Окресла виставки - спеціалізована експозиція

РУКОДІЛЛЯ

2015

23 - 25

ЖОВТНЯ

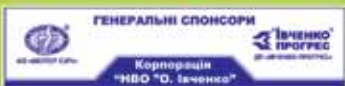
КИЇВ

МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ:

М «ОЛІМПІЙСЬКА» або
М «ПАЛАЦ СПОРТУ»
НСК "ОЛІМПІЙСЬКИЙ"
(ЗАЛ НА ТЕРИТОРІЇ СТАДІОНУ)
вул. В.Васильківська, 55

УПОРЯДНИК:
ВИСТАВКОВА КОМПАНІЯ
"МЕДВІН"

Тел./Факс: +380 44 501-03-42.
E-mail: mail@medvin.kiev.ua
www.medvin.kiev.ua

Тиждень

ВХІД ВІЛЬНИЙ
ВИСТАВКА ПРАЦЮЄ:
з 11.00 до 19.00

ВИСТАВКИ
МЕДВІН

Філософія самоперевершення

Тарас Лютий

Фрідріх Ніцше й досі дивує нас незвичними й незручними запитаннями — він просто не міг бути філософом абстрактних ідей

Сучасному мисленню ще й досі нелегко вийти за межі усталених форм прийнятного й комфортного розмислу. Натомість Фрідріх Ніцше якщо і мав справу з «великими питаннями філософії», за допомогою яких зазвичай вибудовуються строгі системи, то переважно для того, щоб висловити своє розчарування. Запропоновані ним вирішення проблем буття, моралі, егоїзму, жалю дотепер жахають невідповідних читачів. Здавалося б, філософи завжди винаходили власну версію запитання «про природу речей». Однак Ніцше не лише примудрявся все піддавати сумніву, а вдавався до нетипових для свого часу шляхів осмислення. Наприклад, до філологічних студій, генеалогічного підходу, соціально-політичної критики, нової антропології, діагностики культури, а подекуди навіть до історичного пророцтва. У цих спробах часом нелегко відшукати «справжнього Ніцше».

Але насамперед Ніцше варто назвати філософом, який запитав про природу знання і мислення. Його запит полягав у тому, що, переосмислюючи такі речі, ми здатні змінюватися й самі. Для сучасної людини такі тези можуть звучати, певно, фантастично. Тому багато з того, що ми дізнаємося про Ніцше, перетворюється на легенду. Філософ і сам сприяв цьому, позаяк іноді хотів бути сприйнятим неправильно. Внаслідок цього його тексти часто-густо тлумачаться довільно, виправдовуючи радикальні погляди. З одного боку, вплив Ніцше на нинішній спосіб філософування незаперечний. З другого — щонайменша згадка його імені досі може викликати сплеск обурення, бо часто відсилає до некритичного захоплення всім незрозумілим, забороненим і навіть жорстоким.

Однак філософія Ніцше загалом спрямована на самоперевершення людини й передбачає створення відкритої для безперервного перетворення особистості. Спробуймо означити кілька аспектів цього непростого філософування. Спочатку простежимо, як Ніцше тлумачить природу (не)рівності, потім звернемо увагу на один із непростих елементів його вчення — «вічне повернення» — і поглянемо, яке значення має його філософія для сьогодення і майбутнього.

ТЕОРІЯ (НЕ)РІВНОСТІ

Подібно до свого старшого сучасника Карла Маркса Ніцше вважає, що біологічний, а точніше матеріальний, чинник відіграє вирішальну роль у бутті людини, перш ніж вона сягає теоретичного рівня. Інтелектуальну безкорисливість Ніцше взагалі називає прихованою формою інтересу, який подекуди здатний набувати виразу підступної злостивості. Мало не всі форми думки становлять основу ідеологічного мислення, що набуває ознак боротьби, панування та зіткнення конкуруючих

інтересів (воля до влади). Ідеї є оманливою раціоналізацією пристрасей та інтересів.

Наука, чи то пак філософія, нагадує витончений інтелектуальний механізм для виправдання власних претензій. Подібне уявлення про ілюзорність пізнання пронизує чимало творів Ніцше. Таким чином, омана в Ніцшевому уявленні постає як статичне, неісторичне царство метафізичних понять («душа», «істина», «сутність», «реальність» тощо), які слугують людству хибною втіхою. У «Генеалогії моралі» (1887) він дещо незвично концептуалізує суб'єктивність та її соціальну природу: не занурюється в раціональний аналіз історичних умов, а вивчає вольовий чинник як інстинктивне виконання вимог матеріального життя.

Альтруїзм, справедливість, істина, на думку Ніцше, постають у вигляді хиб, що маскують своє прагматичне походження. Ба навіть свідомість, яка віддавна вважається важливим елементом суб'єктивності, своїм корінням сягає біологічних засад життя. Для Ніцше суб'єкт є однією зі складових грандіозної системи ілюзій. Недарма він каже, що ми невідомі для самих себе. Навіть прагнення до знання важить не так багато, адже суттєві питання й надалі залишаються без відповіді.

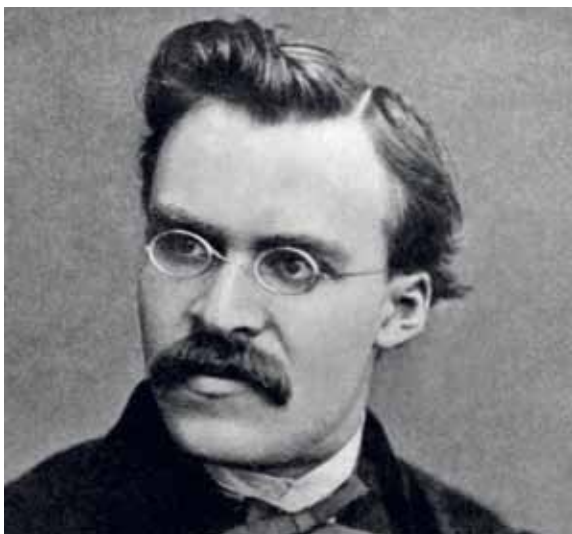

НІЦШЕ ЗАПРОПОНУВАВ НАМ ФІЛОСОФІЮ МАЙБУТНЬОГО, ЯКА ЗАКЛИКАЄ ПОЗБУТИСЯ ЗЛОСТИВОСТІ Й ПОМСТИ

Відповідно поняття істини видається сфабрикованим, а мораль часто становить небезпеку. Подібно до «камери обскури», аналогії, котру використовує Маркс для ілюстрації перевернутого зображення, концепція моралі Ніцше є образом, який перекидає відношення між реальним і вдаваним. Будучи далекою від того, щоб претендувати на роль ідеального регулятора людського буття, мораль перетворюється на культурний механізм, що виражає приховані життєві принципи. Кожна суспільна верства є виразником моралі, яка відповідає її інтересам або волі до влади. Мораль стає ідеологією самозбереження й самовиправдання. Зіткнувшись із жорстоким світом, більшість людей потребують умиротворення. За Ніцше, така утилітарна структура пронизує мало не всі етичні кодекси, що збудовані на кількох ідеях: корисливості, забуванні, звичках, а то й просто помилок, які покладені в основу певних систем цінностей.

Ніцше переконаний, що сучасна мораль, символізуючи закон та уклад, сама спирається на низку помилок, які проявляються, зокрема, у хибному уявленні про «добро» і «зло». Він розгортає генеалогію

Фрідріх Ніцше (1844–1900). З кінця XIX століття його не полишає репутація мислителя, чий спосіб ставити запитання підриває традицію філософування

цих понять як приклад того, як здійснюється кодифікація моралі. Генеалогія означає прискіпливу увагу до того, що історично проігнороване. За його уявленнями, етимологія поняття «добро» в історичній перспективі моралі відсилає до людей аристократичного типу. «Добрим» є сильний тип людини та зростання його владної могутності. Себто моральні оцінки належать до прерогативи аристократів. «Добро» розкривається через пафос дистанції щодо «нижчих» представників суспільства.

Але підпорядковані верстви розробили власну концепцію «добра» і «зла». Будучи за своєю природою людьми слабодухими, вони почали шукати виходу у своєму безсиллі, підносячи «стадний тип людини». Ніцше називає цей процес «повстанням рабів у моралі», який спричиняє злопам'ятність. Так сформувалася ідеологема «ресентименту» — заклик до помсти за свій пригноблений стан. Своєю чергою, із цих реактивних сил черпається наснага, з якої народжуються нові цінності. Отже, спочатку «добро» і «зло» відображали суспільну ієрархію. Згодом «рабська мораль» перевертає ці цінності, а підкорені верстви вдаються до винахідливих ошуканств.

За Ніцше, сильний тип людини здійснює своє панування природно. А слабкий повинен розробляти ілюзорну теорію, що виправдовує відсутність сили. Прославляючи свої дії, люди «рабського» типу обстоюють поняття «свободи волі». Наприклад, тільки вільна людина здатна приборкати свої природні інстинкти. Нова мораль говорить: сильні мають відмовитися від свого домінування на користь слабких, бо вони вільні суб'єкти. Цим безсильність стає мірою «добра». Рабська мораль запроваджує тезу про справедливість — покарання за непослух, а винагороду виносить у потойбіччя. Виникає фікція влади й переваги.

Ніцше називає такі поняття марними спробами запобігти неминучості долі та зрівняти всіх людей. Цим влада сильних денонсується, і тепер вони називаються «злими», позаяк не відповідають новим універсальним чеснотам: стриманості, співчуттю, рівно-

сті, страхові перед небезпекою та відмінностями. Моральні кодекси такого штибу видаються Ніцше такими, що розраховані на людську слабкість: вони посилюють образ, бажання помсти, культ посередності. Втім, мораль слабких теж прагне влади.

Головним ідеологом у такій схемі є аскетичний священик: він стає адвокатом «рабської моралі», яка є набагато винахідливішою, оскільки вміє віднайти й скористатися перевагами. Ресентимент і сам породжує цінності. Однак стадне почуття як своєрідний культурний механізм починає переважати природу. Вищі творчі особистості гинуть швидше, а інновація може залежати від невдач. Рабська мораль творить «одомашнену» (приручену) культуру. Під впливом ідеології священика формується новий клас, який витісняє воїна-аристократа. Духівник визначає нові правила життя: особисті й колективні. Відтепер духовні аспекти мають превалювати над фізичними.

Підтвердження своїм міркуванням Ніцше шукає в історії. Так, єврейський досвід рабства сформував ідею власної «правоти»: упосліджені й знедолені можуть бути тільки «добрими». Потім і християнство успадкувало цю тезу: «любіть ворогів ваших», «не противтеся злу насильством» тощо. Отже, у ніцшеанській термінології прагнення до панування розглядається двоюко: як активна (безпосередність, спонтанність) і реактивна (мстива реакція через безсилля, реалізована в уяві) складові.

ІДЕЯ «ВІЧНОГО ПОВЕРНЕННЯ»

«Вічне повернення» — найзагадковіше поняття філософії Ніцше. У своїх текстах він також використовує словосполучення «вічний поворот» і «вічне повторення». Але частіше зупиняється на концепті «вічне повернення». Його ключове пояснення міститься в «Ессе Номо» (1908). «Весела наука» (1882) — перша робота, де життя тлумачиться через формулу «вічного повернення». Про це говорить 341-й афоризм (Книга 4 «Святий Януарій»). Латинське Janua означає двері, ворота, а римський бог Янус вважався охоронцем порталів, які начебто з'єднують протилежні грані буття. Ніцше знав міф про дволике божество, що символізує зустріч минулого й майбутнього. Саме в цій книзі він і озвучив ідею «вічного повернення».

Мабуть, філософ свідомо не розглядає «вічне повернення» як наукову теорію, а пропонує притчу. По-перше, у нього не було природничо-наукового підтвердження цієї гіпотези. По-друге, він хотів втягти читача у сферу емоційного сприйняття, оскільки перспектива «вічного повернення» має викликати жах, долаючи який людина не заперече, а утверджує життя.

Сам концепт народився під час серпневої прогулянки неподалік озера Сільваплана біля Зільс-Марії (1881). Він неймовірно захопив Ніцше, оскільки відразу породив чимало стародавніх аллюзій, починаючи з орфізму й піфагореїзму. Якщо у «Веселій науки» немає виразного розвитку зазначеного концепту, то в підготовчих нотатках є деякі міркування з цього приводу. Ніцше вважає, що величини сили Всесвіту, тобто кількості її станів, змін і комбінацій їх проявів, є визначеною. Але час здійснення цієї сили нескінченний. Утім, «вічне повернення» — не постійно повторювана «кінострічка». Світова воля «кипить» у космічному казані всього сущого, будучи звільненою від усякої доцільності. Інакше кажучи, у світі не-

Будинок Ніцше в Зільс-Марії (Швейцарія). Саме тут Ніцше сформулював концепт «вічного повернення»

достатньо раз проявити винахідливість, щоб остаточно реалізуватися. Людині необхідно постійно долати себе, відчувачи радість становлення. Ніцше запропонував своєрідний експеримент «вічного повернення» — перевірку здатності перемагати жах і безглуздість світу. Якщо не існує віри для виправдання існування, людині залишається дивитися на світ тільки в перспективі постійного утвердження життя. А навчитися вистояти в «бурі й натиску» можна, лише коли все неодмінно повториться.

Фрагменти про «вічне повернення» з «Так говорив Заратустра» (1883–1885) більш символічні й породжують різні тлумачення. Наприклад, стверджується, що час — це коло. Або описується видіння Заратустрою змії, що обвиває й душить людину. Ефемерний образ кола трапляється й тоді, коли Заратустра говорить про «перстень вічного повернення», що нагадує обручку, яка скріплює його містичний союз із вічністю. Але головна особливість вчення полягає в тому, що прагнення до «надлюдини» проявляється в здатності бажати повернення всього. Страхи Заратустри пов'язані не з катастрофізмом повторень, а з можливістю повернення «маленької людини», котра вимагає буттєвого комфорту. Головний пафос учення велить приймати всі аспекти життя, що повертаються.

ЧИМ Є ФІЛОСОФІЯ НІЦШЕ ДЛЯ НАС?

Говорячи про сучасний вплив Ніцше, необхідно пам'ятати, що він запропонував філософію майбутнього, яка закликає позбутися злостивості й помсти. Майбутнє лежить у центрі всіх помислів Ніцше про людину. Але прагнення до майбутнього можливе лише завдяки пам'яті про минуле. Мислитель часто звинувачує тих, хто живе тільки сьогоднішнім днем. У той час як філософська традиція схильна займатися трансцендентними й ідеальними сутностями, Ніцше закликає придивитися до найближчих речей, які нас оточують. Потрібно жити, звертаючи увагу на цей світ, а філософія має переорієнтуватися на питання здоров'я, дружби, освіти, включаючи й повсякденні речі: звички, клімат, життєвий локус. Ці аспекти впливають на думки, формують критичне і творче ставлення до цінностей.

Досягти цього можна шляхом подолання, адже тільки через відмову від надмірних почуттів і прагнень здобувається сила. «Подолання» часто використовується як основна функція життя з акцентом на постійній небезпеці. Головне в людському самопереверненні — суворі дисципліна й практика, які відрізняються від аскетичних ідеалів. Це принцип, згідно з яким усе створене за допомогою норм і правил врешті-решт перевищить умови свого виникнення. Наслідком такого повороту є не формальне заперечення, а перетворення на щось нове. Хорошим прикладом для Ніцше слугує Гете, який перевершує механістичні та раціоналістичні обмеження тієї доби, переосмисливши свій час і власне місце в ньому.

Потрібно також практикувати радісний підхід до життя, тобто «веселу науку», що виникає завдяки зануренню в аполлонічну красу й діонісійне переживання. Греки були краще поінформовані про буття, створивши культуру, у якій існування виправдане як естетичний феномен. Концепція радості нагадує ідеал нової форми життя. Заратустра відчуває страждання при думці про вічне повернення, але після одужання його помисли спрямовані на радість подолання нігілізму. Радість — це також процес дарування, тобто жест приєднання до достатку, вираз почуття сили й краси. Здатність дарувати Ніцше вважав рисою діонісійного світосприйняття. Але тут важливі й тонкощі: щоб зробити подарунок, який не принижував би дарувальника й одержувача, необхідні їхні обопільні щедрість і великодушність.

Радісне сприйняття життя неодмінно пов'язане з його постійним утвердженням. Ніцше використовує низку понять для позначення «так-говоріння» життю. Опинаячись у песимістичній ситуації смерті Бога, людина повинна говорити «так» усьому, що принесло життя. Це ознака любові до долі, покладена в основу «вічного повернення», яке людина приймає без жалю. Життя стверджується в будьяких деталях. Заратустра, вчитель «вічного повернення», змітає всі часові відмінності цим світоглядом. У творах Ніцше наголошується, що навіть у ситуації нігілізму ми можемо радіти життю.

Реалізувати це здатний тільки «вільний дух», повсталий проти зовнішніх і внутрішніх обмежень. Він відповідальний за майбутнє людини. Це не трансцендентний ідеал і не реактивна спроба уникати всього минулого. Поривання до майбутнього має знаходити підтвердження в минулому та сьогоденні. Тільки сильне життя досягає майбутнього. При цьому важливий генеалогічний погляд на речі, тобто увага не тільки до наступності, а й до уривчастості процесів (інверсія), внутрішніх впливів, розбіжностей. Генеалогія не розглядає історію з погляду прогресу, а включає порівняння з іншими «історіями» й альтернативними шляхами розвитку.

У підсумку важливою людською здатністю є творчість, спрямована на розбудову нового майбутнього. Іноді творчість у Ніцше асоціюється з вагітністю і дітонародженням, що треба розуміти насамперед як самотворення. Формування культури є первинним творчим актом. Цікаво, що останній повинен включати і знищення, коли ще несла творити цінності, але вже можна створити свободу для творчості, долаючи свій попередній стан. ■

Тарас Прохасюк / 2007

Що могло би здивувати
Конрада в українській
сучасній літературі?

«...що вона є, і вона література,
і вона сучасна, і вона
українська. І нема найменшої
потреби писати англійською...»

Джозеф Конрад
і Україна – що спільного?

«Непростий життєвий шлях,
готовність і бажання долати
труднощі, налаштованість на
роботу та наполегливі пошуки
себе. Ну і, звісно, постійна
присутність десь поруч моря»

Наталія Синяшкіна / 2011

Яким має бути Лауреат
Премії Конрада?

«Особисто мені від лауреатів
будь-якої премії достатньо, аби
він був хорошим письменником»

«Конрад» став моєю
першою вагомою премією,
яка, окрім зрозумілої
в таких випадках радості,
дала мені ще й відчуття
потрібності українській
літературі й літературі
загалом. Я значить на
своєму місці, роблю
те, що подобається іншим.

2015

ЗАПРОПОНУЙ
СВОГО
КАНДИДАТА
до 11/11/2015

www.polinst.kiev.ua

Премія Конрада заснована
2007 року Польським Інститутом
у Києві. Премія присуджується
українському письменникові
віком до 40 років, незалежно
від місця його проживання,
прижиттєво, за:

- послідовність у реалізації
творчого шляху,
- інноваційність форми,
- ламання стереотипів,
- універсальність
посягання.

ЛАУРЕАТ ОТРИМУЄ:

- диплом лауреата та нагороду у
розмірі 3000 євро від Польського
Інституту у Києві,
- піврічне стажування у Польщі в
рамках стипендіальної програми
"GAUDE POLONIA" у 2016 році від
Партнера Премії, Національного
центру культури (Варшава)

УЛ:ПЕРШИЙ

Не для себе одного

Ганна Трегуб

Завдяки Ігорю Диченку було збережено твори й пам'ять українських художників-авангардистів, митців європейського та світового рівня

Навесні цього року не стало Ігоря Диченка, людини, широковідомої завдяки унікальній у світовому масштабі колекції українського авангардного живопису. З плином часу часто трапляється так, що за блиском та унікальністю зібрання мистецьких творів губиться особистість того, хто її створив. Колекціонер, який збирає твори мистецтва, зокрема живопис, зовсім по-різному може вписатися в культурний контекст своєї доби й зробити різний внесок у неї. На жаль, історичний узус відносить на маргінеси уваги суспільства імена та долі колекціонерів так, начебто вони є другорядними гравцями, хоча завдяки їм були збережені й трансльовані в сучасність.

МІЖ БАГАТЬМА ВЕКТОРАМИ

Художник Олександр Павлов зазначає, що в Ігоря Диченка було дуже багато векторів і не надто коректно говорити про нього лише як про чистої води колекціонера, бо він також був потужним мистецтвознавцем та публіцистом. Його колекція картин налічує близько 700 полотен пензля українських авангардистів, художників-шістдесятників і представників «нової хвилі». За життя Диченко був знайомий із сестрою Казимира Малевича, родинами художника та сценографа Олександра Тишлера, Олександра Богомазова, художниками Оксаною Павленко (однією з небагатьох бойчукістів, які пережили сталінські репресії), Глібом Вишеславським, Матвієм Вайсбергом, Аллою Горською, Сергієм Григор'євим, Василем Ермиловим, Іриною Жданко, Сергієм та Олександром Животковими, Віктором Зарецьким, Анатолієм Зверевим. Твори останнього в СРСР практично ніде не експонувалися на виставках, але високо котирувалися серед знавців живопису. Знав колекціонер і Сергія Параджанова, кілька малюнків якого є в його колекції. Не секрет, що оточення дуже впливає на людину, підштовхує або оточує в ній пориви до інтелектуальних пошуків. «Чому Диченко колекціонував авангард? Тому що він був людиною по-європейськи ерудованою, розумів, що перед ним, мав надзвичайно гостре око. Звичайно, він не відмовився від малюнка Рєпіна чи Шишкіна, але авангард був головним. Коли нині питають, а як це так людина відчувала ще 50 років тому, що нині авангард котируватиметься, кажу, щоб задумалися, скільки ту людину не сприймали й карали за її захоплення забороненим і репресованим у СРСР мистецтвом», — констатує Олександр Павлов. Зазначає, що в радянський час нуель-арт багато хто не розумів. Але достатньо було побачити хоч раз репродукцію творів Ренуара або Дега, щоб збагнути, що таке європейські пензель і рівень майстерності та інноваційності.

Ігор Диченко, 1946–2015 роки

Колекціонування та пов'язані з ним контакти в Ігоря Диченка прямо вилилися і в потужну мистецтвознавчу роботу, бо він одним із перших в Україні написав дослідницькі роботи, які повертали до широкого суспільного й наукового дискурсу імена Георгія Нарбута, Костянтина Піскорського, Анатолія Петрицького, Михайла Бойчука, Василя Седляра, Олександра Богомазова, Казимира Малевича, Василя Касіяна, Михайла Глуценка, Тетяни Яблонської, Алли Горської та інших, тобто тих, хто творив унікальний український художній наратив у європейському мистецтві XX століття. На думку Олександра Павлова, Ігор Диченко як критик-мистецтвознавець мав дуже легке, блискуче перо. «Він надавав кожному явищу, кожній картині й кожній намальованій лінії значення. У його устах мистецький твір ставав вагомим. Я знав, що Ігор завжди шукав позитивні риси у творі, а не його ганджі. Дуже цінним є те, що він оті плоси не лише бачив, а й знаходив їм місце як у світовій, так і в локальній мистецьких культурах. Писав просто блискуче. Як мистецтвознавець він ураховував такі чинники, що аж дивно ставало. Про Богомазова якось

ФОТО: УКРАЇНОРАМ

написав, що той «поєднує раціоналізм із пустощами». Мистецтво — це гра. І справді, якщо ти не вмієш грати, пустувати, то ти не мистець. Ігор відчував мистецтво, за словами Платонова, з чіткістю власної плоти», — розповідає художник. Додає, що Диченко писав не лише про українських художників, а й про театр і балетне мистецтво, дружив із Марісом Лісною і писав про Сержа Лифаря.

«Ігор Диченко вписується в культурне життя не лише на місцевому, київському рівні, а й на міжнародному. Це почалося, коли він був ще школярем. Не секрет, що вже тоді приятелював із Анною Ахматовою. Він мав здатність вписуватися в міжнародний контекст, хоча це й було в радянський час. Так, тоді існувала залізна завіса, яка була не суцільною, а дірною», — ділиться спогадами мистецтвознавець Дмитро Горбачов, один із тих, хто першим в Україні, так само як і Ігор Диченко, про якого згадує, зацікавився та відкрив усьому світові заборонений у СРСР авангардизм і його авторів. Додає, що зібрана Диченком колекція художніх творів багато в чому була випереджальною, бо український авангардизм у СРСР був забутий, майже невідомим, але завдяки зусиллям ентузіастів цю майже наглухо замувану традицію по трошку відкривали для широкого загалу.

Український історик літератури та видавець Артур Рудзицький, який був добре знайомий з Ігорем Диченком, розповідає, що вперше вони зустрілися в Москві у квартирі Євгенії Кузьмівни Дейч, дружини українського письменника та перекладача Олександра Дейча. Та квартира сама по собі була унікальним явищем, за словами Леся Танюка, «філіалом московського українського центру». «Це була дуже важлива з українських культурних адрес у Москві, бо там збиралася всі українські шістдесятники, зокрема Іван Драч, Леся Танюк», — зазначає пан Рудзицький. За його словами, та зустріч відбулася саме тоді, коли в Спасо-хаусі (резиденції посла США в Москві) за сприяння американського посла Джека Метлока відбулася виставка частини колекції, яку зібрав Диченко, фактично одна з перших великих публічних експозицій зібрання приватного колекціонера в СРСР. Серед інших творів там були представлені твори бойчукістів, тих українських художників, яких радянська влада майже всі знищила фізично.

Художньою колекцією Диченка цікавився французький мистецтвознавець Андрій Наков, один із найвідоміших у світі спеціалістів із російського авангардизму, дадаїзму та сучасного мистецтва. Якось до української столиці приїхав американський колекціонер князь Нікіта Лобанов-Ростовський, котрий збирав ескізи театральної графіки. Він знав, що Олександра Екстер, яку високо цінував, родом із Києва, проте російські мистецтвознавці казали, що ні, у Києві нічого авангардного немає і бути не може. Саме в колекції Ігоря Диченка він уперше побачив Меллера, геніального художника-сценографа, про якого князь-колекціонер ніколи не чув. І розповів широкому загалові поза межами СРСР, що в українській столиці є видатні мистецькі люди. Контакт із колекцією українського авангарду Ігоря Диченка в прямому сенсі змінював вектори пошуків відомих закордонних мистецтвознавців. Так стало-

«Супрематична композиція 1».

Казимир Малевич. 1916 рік. Колекція Ігоря Диченка

ся і з видатним знавцем російського авангарду британцем Джоном Еллісом Боултом. Цей русист згодом став українцем. У 1970-ті роки в Україні над темою українського авангарду працювала учениця згаданого науковця Мирослава Мудрак, яка також бачила ту колекцію. Дмитро Горбачов пригадує, що Жан-Клод Маркаде почав цікавитися й писати про Олександра Богомазова після того, як побачив його твори в колекції Ігоря Диченка. Його дружина Валентина Маркаде написала наприкінці 1960-х про Казимира Малевича з українського боку для журналу «Сучасність», який вважали антирадянським.

ІГОР ДИЧЕНКО ОДНИМ ІЗ ПЕРШИХ В УКРАЇНІ ПОВЕРНУВ ДО ШИРОКОГО ДИСКУРСУ ТИХ, ХТО ТВОРИВ УНІКАЛЬНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ХУДОЖНІЙ НАРАТИВ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ ХХ СТОЛІТТЯ

«Чи не першою зрозуміла, що це не так російський, як український мистець. Її до Києва не пускали як дослідницю, а по цьому до СРСР узагалі», — зазначає мистецтвознавець. Додає, що Ігорю Диченку, котрий вільно володів французькою, не соромно було спілкуватися з усіма згаданими вище людьми, бо він тонко відчував і розбирався у світовій культурі та художній кон'юктурі.

«Гавань». Анатоль Петрицький. 1930–1931 роки.
Колекція Ігоря Диченка

Ігор Диченко багато подорожував. На думку Дмитра Горбачова, українським патріотом він став завдяки своїм львівським зв'язкам. Річ у тім, що носіїв культури від 1920-х років у Львові лишилися більше, ніж у Києві. Ігор був знайомий із Костем Левицьким і Ярославом Музиною. Про неї Диченко написав дуже гарне есе для журналу «Вітчизна». Там були такі слова: «Вона любить подорожувати. Діапазон її подорожей — від Парижа до Сибіру». До Сибіру цю художницю заслали як зв'язкову Романа Шухевича. «У Москві я одного разу зайшов до учениці Бойчука Оксани Павленко. Вона тоді сказала: «Знаєте, постріляли усіх моїх вчителів і весь час торчили, що наше мистецтво 1920-х років погане. І я повірила. Згодом збагнула, що це не так. З Києва приїхав Ігор Диченко, сказав, що це видатне мистецтво. Біда в тому, що ми не стигли себе реалізувати повністю», — ділиться спогадами мистецтвознавець Дмитро Горбачов. Ігор Диченко був у когорті тих, хто порятував твори й не давав забувати тих українських художників європейського рівня, яких у СРСР хотіли знищити, затерти й забути, ніби їх і не було.

КОЛЕКЦІОНЕР У НЕПРОСТИЙ ЧАС

Художник Олександр Павлов ділиться спогадами, що в радянський час колекціонери шукали родичів митців, твори яких їх цікавили, і вже з ними домовлялися про придбання тих чи інших робіт, часто мінялися творами. Гроші

в усій цій процедурі були не головним елементом, а радше додатковим інструментом. «Річ у тім, що в СРСР було відносно мало колекціонерів, які у 1960–1980-ті роки збирали авангард. Це сьогодні спілкування художників і колекціонерів — чиста комерція: прийшов до майстерні або через посередника купив, бо сподобалась робота, і все. У згаданий період не було виставок художників-авангардистів», — констатує він. Як колекціонер Ігор Диченко належить до покоління ще двох потужних українських збирачів живопису, як-от Давид Сігалов (що заповів свою колекцію Київському національному музею російського мистецтва) і Гліб Івакін. Пристрасть до колекціонування в Ігоря Диченка починалася не з живопису, який зрештою зробив його відомим у світі, а з автографів. У 14 років він познайомився з Анною Ахматовою, мав у своїй колекції перше видання її поетичної збірки «Чотки» 1914 року з авторським підписом. «Чому Диченко поїхав до Ахматової, а не до Долматовського чи Євтушенка? Усі, хто гнаний, притягують до себе. Таким чином я подружився з Кавалерідзе. У нас була мужність спілкуватися з тими, кого притискали», — розповідає художник Олександр Павлов. Додає, що важко, коли за душею копійки, а є дещо, що хочеш мати, особливо коли ти колекціонер. Отут у хід ідуть не гроші, а вміння спілкуватися і виманювати, отримувати як дарунок той чи інший мистецький твір. Хтось скаже, що це нечесність, хоча ніякого великого злочину в цьому немає. Ігор Диченко любив азарт колекціонування. І справді, багато що з його колекції, лише частину якої становить живопис, було подаровано. Оксана Павленко, яка зберегла архів бойчуків, сприяла створенню їхнього фонду в архіві Музею літератури і мистецтва. Частину того архіву вона подарувала Ігореві, зокрема «Кобзар» з ілюстраціями Седляра. Це був екземпляр, розписаний від руки самим ілюстратором. «На моїх очах Хвостенко-Хвостов подарував Диченкові свої блискучі театральні ескізи. Його шанували Тишлер, Павленко», — ділиться спогадами Дмитро Горбачов. Додає, що пригадує розповідь колекціонера, що той придбав твори Василя Ермилова в 1969 році у вдови художника за студентську стипендію. Та тішилася тим, що хоч хтось цікавиться її битим-перебитим чоловіком, та й ще гроші за його роботи готівкою пропонує. «Жодний твір моєї колекції нині мені фінансово не приступний», — казав Ігор Диченко своїм друзям і знайомим, а також у коментарях та інтерв'ю. До творів Нікритіна, Малевича та багатьох інших його приводили азарт самого пошуку й цікавість колекціонера. Відомо, що в його живописній колекції є не лише роботи українських авторів, а й ілюстрації Сальвадора Далі до творів Овідія. На думку Артура Рудзицького, цей художник цікавив колекціонера значно меншою мірою, ніж Жан Кокто, який був найближчим Ігореві Диченку за духом з-поміж інших європейських діячів культури. Річ у тім, що Далі все ж таки відомий, розкритичений, комерційно успішний художник, а от

Жана Кокто знають значно менше. З великої цікавості також за участю Диченка було знайдено будиночок Казимира Малевича на вулиці Боженка в Києві, яку лише в 2000-х роках перейменовано на честь художника. Зберігачка фондів європейського живопису Музею мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків Олена Живкова розповідає, що Ігор Диченко також малював, любив зображати біблійних героїв, зокрема янголів. «Ці малюнки цікаві тим, що пов'язані з Диченком. Він колекціонував живопис, був другом художників і для того, щоб поглиблювати свої знання, мав малювати сам», — розповідає музейниця. Додає, що колекціонер у своїй майстерні на Печерську створив для друзів і знайомих перший повноцінний креативний простір ще задовго до появи київського «Циферблата».

Ті, хто знав колекціонера, розповідають, що до останнього часу його колекція зберігалася у квартирі на вулиці Прорізній, прикрашаючи собою її стіни. Все змінилося тоді, коли колекціонера намагалися пограбувати. За щасливим збігом обставин колекції не чіпали. Шукали гроші, яких у Диченка не було. Після цього він передав колекцію на зберігання до фондів Музею Києва, а потому її частину на депозит до фондів «Мистецького Арсеналу», де вони перебувають і досі.

МУЗА З МЕЧЕМ У РУКАХ

Для кожного помітного колекціонера величезним питанням лишається доля колекції по його смерті. «Якщо спадкоємці колекціонера не поділяють його захоплення і колекція в такому вигляді, як її сформовано, не потрапила за заповітом до музею, найчастіше вона розпадається на шматочки, її розкупувають різні особи», — констатує Артур Рудзицький. Власне, варіантів багато. Ханенко і Третяков намагалися, щоб їхні зібрання перейшли місту. Колекція творів Малевича була розпорошена по різних руках і не завжди в чесний спосіб. Через це спадкоємці художника судилися з музеями в Амстердамі та Нью-Йорку. «Якщо держава зацікавлена в поповненні своїх музейних фондів якісними, унікальними творами живопису, то особи з Адміністрації президента, міністерств мали б установлювати контакти з приватними колекціонерами ще за їхнього життя, домовлятися, щоб їхні колекції лишилися державі», — ділиться міркуваннями Артур Рудзицький. Є приклади, коли держави змагаються між собою за те, чи отримають ту чи іншу колекцію. Так Росія і Польща нещодавно змагалися за приватну колекцію творів живопису, серед яких були роботи Тиціана. Щодо колекції Ігоря Диченка, то для України головне було встигнути її не втратити. «Про український Мінкульт маю найгірші спогади. Це публіка, байдужа до культури. Якщо там нічого не змінилося, думаю, їм до колекції Диченка байдуже», — сумно констатує мистецтвознавець Дмитро Горбачов. Він зазначає, що сам колекціонер хотів, щоб зібрані ним полотна перейшли до державного музею, мріяв про створення музею приватних колекцій. На жаль, за його життя не судилося.

«Свинопас». Михайло Бойчук. 1920 рік. Колекція Ігоря Диченка

Живописній колекції Ігоря Диченка пощастило. 12 жовтня 2015 року вдова колекціонера Валерія Вірська подарувала цю унікальну, знану в усьому світі збірку полотен Україні та українцям. Відтепер вона належить до музейного фонду нашої держави й зберігатиметься в «Мистецькому Арсеналі». «Передаючи колекцію Україні, я виконую бажання мого чоловіка Ігоря Диченка. Радію, що змогла це зробити, і впевнена, що це правильне рішення. Присвятивши все життя українській культурі, я знаю, чого варті ті твори й наскільки вони сприятимуть зростанню молодих поколінь», — коментує подію Валерія Вірська. Передача художньої колекції такого рівня нашій державі, а йдеться про справ-

ВІДТЕПЕР КОЛЕКЦІЯ ІГОРЯ ДИЧЕНКА НАЛЕЖИТЬ МУЗЕЙНОМУ ФОНДОВІ УКРАЇНИ. ПОКИ ЩО ВОНА ЗБЕРІГАТИМЕТЬСЯ В «МИСТЕЦЬКОМУ АРСЕНАЛІ»

жні шедеври, є унікальною подією, з якою контрастує загальний стан справ у культурному житті країни. Це одиничний прецедент, хоча сама подія могла б стати частиною цілісної програми дій, як це є навіть у наших сусідів. Річ у тім, що Україна не має сформованої культурної політики та відповідних стратегій, як саме можна працювати з великими приватними колекціонерами, щоб зібране ними за життя не було банально розбазарено. Власне, вона не має їх не лише щодо колекціонерів, а й в інших царинах культури. Війна на Донбасі вкупі з анексією Криму містять у собі не лише суто військовий і дипломатичний елементи, тобто мову гармат і мінських переговорів, а й інформаційний та культурний. Потужна українська культура, збереження тих її складових, які підносять нас на світовий рівень, як-от колекція Ігоря Диченка, також є інтегальною складовою цієї війни, знаряддям оборони, мобілізації та подальшого розвитку нашого народу. Якщо культури немає, тоді за що воюємо? ■

«Чингісхани» в «гуляйполі»

Лесь Терен

Давно вже не виїздив я до вільної частини України. А нині таки випала нагода. Кожна така поїздка як свято! Як дитина, радієш із найменших дрібниць: коли «оживає» твій номер «лайфу», коли в крамницях розраховуєшся гривнями, коли звертаєшся до людей українською. А на будівлях прапори: наші синьо-жовті прапори! Хто не жив під окупацією, той не зрозуміє цих простих радощів. Але дай йому Боже, аби ніколи й не зрозумів.

Прикордонний пункт пропуску не впізнати. Немає довжелезної черги вантажного транспорту. «Блокада»! Обмаль і пішоходів. Пусто, затишно на адміністративній межі.

Проходжу останню російську караулку (та подається ви своїми «вежливіми» побажаннями щасливої дороги!), далі «нейтральна» смуга української землі... Нарешті наші прикордонники (знову дитяча радість: тризуби на шевронах!). «Цель пасздки?» — «Особиста!» — «А канкретнее?» — «Та від окупації трохи відпочити!» Усміхаються, віддають паспорт...

Подалі блокпоста в холодочку сидять ще якісь хлопці під жовтими, червоно-чорними й кримсько-татарськими блакитними прапорами. А ні, не хлопці, дядьки в камуфляжі. «Правий сектор» і батальйонці. Втім, якісь не такі ці «правосеки», якими зник їх бачити в телерепортажах з АТО: підстаркуваті, опухлі, розхристані, немов з отієї сімферопольської «самооборони»... Ну, може, спека їх доїла, втомилися... (Але постривай: на Донбасі ще й не така «спека», але чи бачив ти там отаких «дядьків з-під генделіка»?) Бог їх зна, не моя справа, мерщій до зупинки, ще далеко.

Вже ввечері в готелі читаю з планшета кримські новини. Що там у нас нового? Заступник голови херсонської міліції заявляє, що жодних представників батальйонів «Айдар» та «Азов» на блокаді Криму немає. (Як немає? А дядьки з шевронами?) А, ось воно що: «Це люди-перекотиполе, — продовжує міліцейський офіцер, — вони готові сидіти де завгодно, аби їх просто годували... Більшість цих людей використовують ситуацію, щоб провести час». Еге ж, ряджені. Ну на те й скидалося. Далі. Правозахисники Скрипник і Асеев (знаю таких: восени ФСБ змусила їх утекти з Криму) повідомляють про порушення прав людини на адміністративній межі: озброєні особи

без документів самочинно обшуковують легковий транспорт під приводом «блокади». 20 заяв у міліцію від водіїв через незаконні обшуки. Експеримент київського телеканалу з провезення до Криму продовольчої «контрабанди» знятий прихованою камерою. Цей експеримент блискуче вдається: якась «авторитетна» активістка Гаїде, вона

ж Айдане, натякає, що за хабар можливо все. Гортаю заголовки проукраїнського (та днями забороненого окупантами) кримського інтернет-видання: «Украинский водитель уверяет, что участники блокады Крыма побили стекла его авто», «После бесчинств активистов на границе Крыма досматривать авто разрешили только с участием милиции», «Милиция Херсонской области: блокада Крыма не дает «Правому сектору» особых полномочий», «Правый сектор»: вооруженных людей на блокаде Крыма нет».

Та що ж там таке коїться? А коїться ось що. Безпосередні враження з кримських соцмереж (читаю, звісно, виключно проукраїнських дописувачів): «Бабушка лет 90. «Чингис» переключил внимание на нее. Они везли, в принципе, то же, что и мы, но чуть больше, килограмм по 5 примерно. Бабушка с трудом вылезла (именно вылезла) из машины и попыталась объяснить «Чингису», что продукты — это для нее, чтобы как-то прожить, так как в Крыму все чужое и оккупационное, но еще и дорогое. Понятно, что «Чингис» на уговоры не поддавался и заставил продукты выкинуть на дорогу. Многие выбрасывали продукты на дорогу».

Спогади кримського українця про інший загін таких самих «чингісханів»: «Вы ничего не провезете, даже помидора... И нам до одного места, патриоты вы или нет».

Похвальба блокувальниці Криму з «Правого сектора»: «Пытаются протащить через границу хоть что-то из еды. Кто мешок картошки, кто мешок лука, кто колбасу, кто печенье, кто варенье. Ибо у них все это в цене подскочило бешено. Вчера одни «горде русские» пытались перевезти на полуостров 3 кравчучки с колбасой».

Оце є розрекламована Джемілєвим та Чубаровим «боротьба з олігархами»?..

Шановний пане президенте! Докладаю з місця, що поки ви сподіваєтеся, ніби хтось замість вас виконуватиме брудну роботу з повернення Криму, на стратегічно важливому напрямку формується беззаконне «гуляйполе», яке ніби навмисно виступає потужним чинником антиукраїнської пропаганди. Окрім лінії поміж нами та окупантами на межі з Кримом виростає третій, бозна-чий кордон. І найак-

тивнішим промоутером цієї «народної республіки» є громадянин Іслямів, що у квітні 2014 року прийняв перед Аксьоновим присягу російського державного службовця.

Через тиждень мені повертатися до свого кримського полону. Помідори не везиму (бо, кажуть, не пропустять), але матиму з собою паляницю українського хліба — не стільки як поживу, скільки як запашний символ батьківщини. Хай тільки хтось з тих ряджених спробує доторкнутися до неї... ■

Історія одного виживання

Станіслав Васін

Харцизьк можна зарахувати до міст, про які люди з мегаполісів за звичкою думають як про «привиди». Справді, спокійне містечко, яким воно було ще до війни, з початком бойових дій і зовсім вимерло, у самісінький розпал літа 2014-го опустівши настільки, що навіть удень на вулицях рідко можна було зустріти людей. Переважно таким воно застається й досі: тихе, провінційне, хоча у відносно спокійний час його населення помітно зросло. Але я хотів би сказати не лише про Харцизьк. Річ у тім, що за весь період війни, більшу частину якого я провів переважно в Макіївці, навіть у пік обстрілів я ніколи не спускався нижче за своє ліжко, хіба що одного разу скочив на підлогу зимової ночі під час несподіваного удару «Граду».

Досвіду підземного, підвального життя я не мав і не квапився до бомбосховищ, навіть коли там тулилося багато моїх знайомих. На це було чимало причин, і одна з них така: підвал нашого будинку, навіть після того як його почистили й прибрали спеціально для цієї мети, — то були маленькі задушливі кімнатчини з єдиним входом-виходом, до того ж переділені безліччю труб. Весь час думалося: якщо снаряд прилетить кудись на перший поверх чи просто почнеться задимлення, а єдиний вихід завалить, то це «сховище» стане просто братською могилою, з якої вже не порятуються ніхто.

Днями мені довелося листуватися з людиною, своєю колишньою одногрупницею Вікою, котра, як виявилось, торік у серпні довгий час мешкала в підвалі одного з харцизьких будинків. Нині вона вже виїхала з матір'ю із зони АТО й живе в такому самому провінційному містечку Запорізької області. Ось її розповідь:

«Із підвалом нам узагалі-то пощастило. У сусідньому під'їзді гасали миші, звідусіль тягло вогкістю й холодом, а свій ми якось устигли підготувати ще в червні, там було сухо й навіть горіло світло. Власне, ми жили в одній великій кімнаті, бо решта були вузькі-вузесенькі й замкнуті на ключ або засипані якоюсь землею. Знаєш, насправді я не думала, що до цього дійде. У липні ми, як і всі, заклеїли свої вікна нахрест скотчем, але коли в серпні вже гримнуло так, що в сусідів у приватному будинку вибуховою хвилею вибило шибви, мама сказала, що все, переносимо розкладачки в підвал і опускаємося на ніч туди з усіма. Коротше, знайшли два старенькі матраци, пару ковдр, перетягли їх у підвал, і з нами туди опустилися ще три

сім'ї, причому одна жінка з маленькою дитиною, п'яти років, що з кожним вибухом починала страшенно плакати. Ми її всі разом як могли намагалися заспокоїти, але все марно. Якщо чесно, що тут про дитя говорити, коли навіть моя мама, доросла людина, просто в ступор впадала під час кожного обстрілу, а грюкало так, що насамкінець ми залишалися навіть без світла.

Першої ночі було моторошно, незвично і страшно: сірі холодні стіни, тьмяна лампа, цей малюк, який безперестанку реве, усі пригнічені й перелякані. Ніхто ні з ким ні про що й не говорив до пуття.

Над ранок усі вибиралися хто як до квартир: хтось щось готував, хтось прав, хтось біг до магазину, котрі ще працювали, щоб закупити найнеобхідніше. Але через кілька днів стало очевидним, що ми тут не просто надовго, а сидітимемо ще й удень, бо нагорі зробилося нестерпно. Розумію, що вам у Макіївці теж було несолодко. Але це просто не передати словами, коли я вранці буквально виповзла на вулицю, щоб збігати до магазину по хліб, а навколо такий рев, ніби ти на якомусь заводі: усе гуде, вибухає, за залізницею стовп диму і, як виявилось, навкруги все закрито й ніяких продуктів більше не купиш. Словом, перебіжками повернулася до помешкання, взяла звідти кілька старих свічок, бо від обстрілів світла в будинку, а значить і в підвалі, часто не було, і знову вниз. Добре, у людей були якісь запаси, зокрема і хліба, і ми одне з одним хто чим міг ділилися. Тут-таки, за рогом, стояв і туалет зі звичайного відра для тих, хто боявся повертатися додому чи вискакувати на вулицю. Здебільшого, звісно, дня ночі. Але найважче виявилось з їжею. Готувати вдома під обстрілами було небезпечно, не кажучи вже про вулицю, плюс днів на два якось не стало газу. Загалом, щоб зварити якусь кашу чи певну подобу супу бо-дай із картоплі та цибулі, розводили невелике багаття з казанком просто біля входу в підвал: так і безпечніше, і дим виходив на вулицю, самі не задихалися. Пам'ятаю, як довго радилися навіть про те, хто назбирає надворі дрюччя для вогню: власне, у найгірші дні з підвалу просто не витикалися. Ось у такому режимі прожили майже місяць. Я потім іще довго відходила від усього цього й зивкала до нормального, непідвального життя навіть у Харцизьку. А як переїхали сюди, вирвалися з «ДНР», то від тиші попервах аж голова боліла, особливо в мамі, вона якось зовсім тяжко все це перенесла». ■

Замість епітафії

Юрій Макаров

Українське телебачення помирає. Звучить трагічно й пафосно, тому уточню: помирає українське телебачення, яким ми всі його знаємо, яким воно склалося за останні 10–15 років. Цей вердикт можна винести за підсумками дискусії ключових постатей медіа-ринку на щорічній конференції, яку провів Індустріальний телевізійний комітет.

Але такий самий вердикт може винести будь-хто, хто дивиться регулярно наш телевізор. Я цього не роблю, кинув 10 років тому. Не тому, що я такий розумний (хоча не виключаю), а тому, що я сам свого часу був долучений до процесу й бачив усі небезпеки засад, які тоді починали реалізуватися.

Ці засади всім відомі, я хіба що викремив би кілька визначальних. Перше: телебачення в Україні від початку не було бізнесом. Мати власний канал як спосіб впливу, як приховану (чи не надто приховану) зброю масового враження або щонайменше як спосіб підкреслити свою значущість для власника було важливіше, ніж отримувати прибуток. Результат: маємо 32 загальнонаціональних загальнодоступних канали, які зосереджені в лічених руках, і серед них немає жодного, який не вимагав би щорічних дотацій від сотень тисяч до десятків мільйонів (!) доларів на рік. Тим часом, як прозвучало на згаданий вище конференції, річний обсяг реклами в доларовому еквіваленті за останні три роки зменшився вчетверо й становить зараз аж \$120 млн. На всіх. А за тієї моделі, яку розвивали практично всі мовники, година контенту коштує не менше ніж \$20 тис. Вважається, що на день в ефірі одного каналу має бути мінімум 8 год прем'єрного показу. Візьміть калькулятор, помножте \$20 тис. на 8 годин і на 365 днів, а потім поділіть потенційний сукупний дохід на цю цифру — скільки виійшло? Два з хвостиком? Рівно стільки каналів у межах діючої моделі може утримати наш рекламний ринок, не більше (регіональних мовників я не торкаюся, там свої вавки, але хвороби загалом ті самі). А в умовах нинішньої скрути «олігархи» не можуть собі дозволити тринькати гроші, як це було донедавна.

Друге: українське телебачення від самого початку формувалося як функція, як похідне від російського в сенсі використання й виробництва програмного продукту. А в Росії, по-перше, більше реклами стабільно разів у 10 (принаймні так було донедавна), по-друге, на фінансування ідеологічної зброї Кремль витрачає понад \$1 млрд бюджетних грошей щороку, тільки на підтримку «Первого» та «РТР» Держдума нещодавно виділила додаткових \$116 млн — відчуваєте різницю? Щойно почалася війна, під тиском суспільства наші кана-

ли були змушені відмовитися від російської серіальної отрути. Заповнювати ефір нічим.

Третє: з-поміж усіх можливих функцій телебачення — розважальна, інформаційна, пізнавальна, соціальна тощо — власники та менеджери практично одностайно зробили ставку на першу. Змагаючись за рейтинги, тобто оперативні вимірювання теледивлення (як ми знаємо, вельми недосконали), вони принципово не думали про стратегію. На виході отримали телебачення лоскоту, телебачення для бідних у прямому й переносному сенсі. Достатньо подивитися структуру аудиторії каналів-лідерів, вона є у відкритому доступі. Тим часом найактивніша — і, додам, комерційно приваблива — частина глядачів геть відмовляється від ефірного телевізора, переходячи в мережу. Я не знаю, чи міряв хтось у нас узагалі масштаби втечі, а посилатися на російські дані некоректно, проте, на думку втаємничених, ідеться про мінус 5–7% аудиторії щороку.

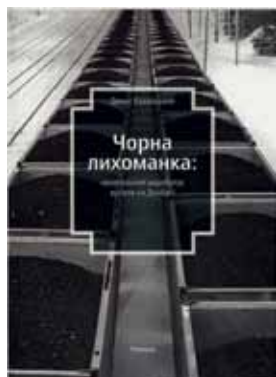
**ЗМАГАЮЧИСЬ ЗА РЕЙТИНГИ,
ТЕЛЕМЕНЕДЖЕРИ ПРИНЦИПОВО
НЕ ДУМАЛИ ПРО СТРАТЕГІЮ,
НА ВИХОДІ ОТРИМАЛИ ТЕЛЕБАЧЕННЯ
ЛОСКОТУ, ТЕЛЕБАЧЕННЯ ДЛЯ БІДНИХ**

Звідси четверте: процес сепарації й дебілізації глядача (не чекайте, я не вибачатимуся за експресивні визначення) загнав продюсерів у глухий кут: вони виховали, точніше, розбестили свого споживача, немов дитину, яку годують виключно снікерсами та чіпсами. Перевести його на більш поживний, вітамінний і безпечний для здоров'я раціон буде важко, процес займатиме роки, а реагувати доводиться негайно. Інформаційникам, тому самому 5-му, 24-му, буде трохи легше. Іншим...

Висновки? А що, потрібні ще якісь висновки? Якщо галузь розвивалася за принципом піраміди — не Хеопса, а «МММ», вона неминуче мусить упасти. Флагмани, звісно, віцільють, ніякий власник не дозволить їм банкрутувати, але вони змушені будуть шукати нову модель, нову інтонацію та естетику, новий принцип спілкування з глядачем. Без «голосів кварталу», без «ментів», навіть у вітчизняних одностроях, натомість із темами, сюжетами й постатями, які реально зачіпають суспільство, що подорослішало. Не факт, що новий продукт буде доброякіснішим і менш маніпулятивним, але наразі йдеться про форму. А змістити? Змістити доведеться обговорювати. Бажано всім разом. Воно, телебачення, для того й створене. ■

Подарунок* для передплатників журналу «УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ»

6 або 12 місяців

Денис Казанський
«Чорна лихоманка»
Ця книжка про те, як насправді жив Донбас останні 20 років. Порпання в териконах, копанки, схеми збуту вугілля, протекція в органах влади, смерті звичайних робітників та надприбутки обраних осіб із верхівки

Віктор Бrehуненко
«Дивна то і несказання мужність...» Козаки у Хотинській війні 1621 року»
Автор висвітлює причини війни між Річчю Посполитою та Османською імперією, вплив козацьких морських походів на мілітарні й політичні плани Туреччини, участь Війська Запорозького на чолі з гетьманом Петром Сагайдачним у бойових діях під Хотиним, перебіг війни на морі

Олександр Пагіря
«Карпатська Січ»: військово-формування Карпатської України
Книжка присвячена одній із малодосліджених сторінок історії України напередодні Другої світової війни – військово-формуванню Карпатської України, «Карпатській Січі»

Ярослав Тинченко
«Війська Ясновельможного Пана Гетьмана. Армія Української Держави, травень – грудень 1918 року»
Сучасні дослідники по-різному оцінюють період правління в Україні гетьмана Павла Скоропадського. Одні перелічують чимало здобутків останнього гетьманату, інші засуджують очільника держави за проросійські ухили й марнування часу

Детальну інформацію можна дістати за тел. **044-351-13-00** або **067-407-10-96** (callback), peredplata@tyzhden.ua

*Під отриманням подарунка маємо на увазі можливість придбати книжку на вибір за **1,00 грн.** Грошового еквіваленту подарунків не виплачуємо й не компенсуємо. Пропозиція чинна від 1.10.2015 р. до 31.12.2015 р. Акція не діє в разі передплати у відділеннях **Укрпошти** або на сайті **portmone.com**, обмін бонусів через МТС

РЕДАКЦІЙНА:

у будь-якому банку
за наведеними реквізитами.
Повідомте адресу доставки
за телефоном 067-407-10-96
(з 9:00 до 18:00,
оператор скине Ваш виклик
і перетелефонує)

У ВІДДІЛЕННЯХ УКРПОШТИ:

«Український тиждень»
за індексом 99319

ЗА СИСТЕМОЮ PORTMONE:

www.portmone.com.ua

ВАРТІСТЬ РЕДАКЦІЙНОЇ ПЕРЕДПЛАТИ:

«Український тиждень»

- на 1 міс. – 45 грн
- на 3 міс. – 135 грн
- на 6 міс. – 271 грн
- на 12 міс. – 541 грн

Телефон редакції:
044-351-13-00

ОБЕРІТЬ ЗРУЧНИЙ ДЛЯ ВАС СПОСІБ ПЕРЕДПЛАТИ:

повідомлення	отримувач платежу		
	ТОВ «Український тиждень»		26009000022321
			35392656
	поточний рахунок отримувача код отримувача		
	назва установи банку		
касир	ПАТ «Укрсоцбанк»		
	МФО банку		
	300023		
	Прізвище, ім'я та по батькові платника		
	Адреса платника, телефон		
вид платежу: за передплату на журнал «Український тиждень»			
період:			
платник (підпис)			сума, грн

КНИГИ УКРАЇНСЬКОЮ
ТА ІНОЗЕМНИМИ МОВАМИ
ПОДАРУНКОВІ ВИДАННЯ
ТА АЛЬБОМИ
МАПИ, АТЛАСИ, ПУТІВНИКИ
ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА
ЧЕКАЄМО НА ВАС ЩОДНЯ З 9:00 ДО 21:00

МУЗИКА ТА КІНО
КАНЦТОВАРИ, ЛИСТІВКИ
МІСЦЯ ДЛЯ ЧИТАННЯ
ЛІТЕРАТУРНІ ЗАХОДИ
БЕЗКОШТОВНИЙ
ІНТЕРНЕТ (WI-FI)™

СМАЙЛЕРЕН: WWW.BOOK-YE.COM.UA ІНТЕРНЕТ-МАГАЗИН: WWW.BOOK-YE.COM.UA/SHOP

К Н И Г А Р Н Я

М. КИЇВ

вул. Лисенка, 3 тел.: (044) 235-88-54, вул. Спаська, 5 тел.: (044) 351-13-38,
пр-т Повітрофлотський, 33/2 тел.: (044) 275-67-42
вул. Льва Толстого, 1 тел.: (044) 383-61-49

М. ЛЬВІВ

пр-т Свободи, 7 тел.: (032) 235-73-68
вул. Галицька, 9 тел.: (032) 235-70-06

М. ХАРКІВ

вул. Сумська, 3 тел.: (057) 731-59-49

М. ДНІПРОПЕТРОВСЬК

вул. Глінки, 15 тел.: (056) 732-13-92

М. ІВАНО-ФРАНКІВСЬК

вул. Незалежності, 31 тел.: (094) 928-31-41

М. ВІННИЦЯ

вул. Соборна, 89 тел.: (0432) 52-93-41

М. ТЕРНОПІЛЬ

вул. Валова, 7-9 тел.: (0352) 25-44-59

М. ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКИЙ

вул. Ковельська, 6 тел.: (03342) 2-19-57

М. РІВНЕ

вул. Короленка, 2 тел. (094) 928-31-44

М. ЛУЦЬК

вул. Лесі Українки, 30 тел. (0332) 72-43-76

www.book-ye.com.ua

І Н Т Е Р Н Е Т - М А Г А З И Н

WWW.BOOK-YE.COM.UA/SHOP